FRAMSTÄLLNING OCH KRITIK

AF

J. ST. MILLS, LOTZES OCH SIGWARTS LÄROR

OM

BEGREPPSBILDNINGEN I LOGIKEN

AKADEMISK AFHANDLING

SOM MED TILLSTÅND AF VIDTBERÖMDA FILOSOFISKA FAKULTETENS I UPPSALA
HUMANISTISKA SEKTION KOMMER ATT OFFENTLIGEN FÖRSVARAS
Å LÄROSALEN N:o 5
LÖRDAGEN DEN 13 NOVEMBER 1897 KL. 4 E. M.

AF

KARL PIRA

FIL. DOKTOR.

STOCKHOLM
TRYCKT HOS P. PALMQUISTS AKTIEBOLAG 1897.

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/IA41548913_0050

I.

Då man skall icke blott uppfatta och framställa, utan äfven kritiskt bedöma olika åsikter om något, så är det tydligen oundgängligt, att man för sig själf åtminstone till en viss grad utreder det ifrågavarande kunskapsföremålets väsentliga beskaffenhet. Därför skall jag leda mig in till mitt ämne genom att till besvarande upptaga följande fråga: bör läran om den s. k. begreppsbildningen upptagas i logiken? Jag sätter i fråga själfva upptagandet af den nämnda läran i den logiska vetenskapen, emedan man därigenom drifves till att rikta sin uppmärksamhet så väl på själfva innebörden af uttrycket »begreppsbildning» som på nyss antydda vetenskaps uppgift skarpare, än de logiska författare, hvilkas läror denna uppsats delvis afhandlar, synas mig hafva gjort.

Ordet begreppsbildning kan tagas i två bemärkelser. Dels kan därmed afses — hvilket torde vara *vanligast* — den *verksamhet,* i och genom hvilken begreppet »bildas», »formas», utvecklas till full verklighet; dels kan man fatta uttrycket såsom betecknande det verkliga *resultatet* af den nämnda verksamheten, begreppets aktuella form, med abstraktion från det successiva i dess bestämningars framträdande i och för människans medvetande[1]. För att kunna afgöra om begreppets bildning i den ena eller den andra af dessa bemärkelser eller möjligen i båda rätteligen skall tagas i betraktande af logiken, måste vi naturligen först bestämma den nämnda vetenskapens uppgift, helst som genom den undersökning, hvilken därtill är behöflig, äfven tydligare, än vi nyss gjort, kan utredas åtskillnaden och sambandet mellan de två betydelserna af termen begreppsbildning [1]).

---

[1] Denna senare betydelse af begreppsbildning vill jag framhålla endast såsom möjlig med anledning af sådana uttryck som: detta träd har en egendomlig bildning (= »form», »växt»); denne man har en hög bildning.

Den logiska vetenskapens uppgift är naturligtvis själfva logiken, hvilken fattas såsom en uppgift, när den för den vetenskapligt verksamma människan framträder på ett ofullständigt sätt och i följd häraf såsom i och för henne behöfvande ett ytterligare förverkligande till så stor fullständighet som möjligt är. Människan är vetenskapligt verksam, när hon söker att hos sig utveckla en nödvändig och systematisk insikt i något gifvet föremål. Hvarje vetenskaps uppgift är sålunda närmare bestämd af dess föremåls särskilda beskaffenhet, genom hvilken den allmänna motsatsen mellan det nödvändiga och systematiska samt det tillfälliga och osystematiska, hvilken är all vetenskaplig verksamhets anledning, blir på ett egendomligt sätt modifierad. Så mycket är nu gifvet, att logiken har till föremål människans tänkande eller fullkomliga förnimmande. Men om den har att betrakta detta tänkande i det hela eller hufvudsakligen ur någon viss synpunkt, samt om den bör undersöka allt möjligt tänkande och ej blott det faktiskt gifna mänskliga, — dessa frågor kunna från olika ståndpunkter på olika sätt besvaras. Emellertid hafva vi nu ingen anledning att taga i betraktande den åsikt, som i logiken skärskådar tänkandet öfver hufvud, utan anse det vara medgifvet, att logiken icke handlar om mer än det mänskliga tänkandet, (sålunda t. ex. icke om det gudomliga tänkandet). Men olika tankar kunna försöka att göra sig gällande i afseende på frågan, ur hvilken synpunkt logiken då skall se människans tänkande. Detta kan, liksom hvarje annan i erfarenheten gifven verklighet, betraktas från flera sidor. För att bestämma, hvilka de viktigaste synpunkterna för betraktelsen af tänkandet äro, torde vara lämpligast att undersöka, hvilka hufvudsidor kunna urskiljas hos den i erfarenheten gifna verkligheten i allmänhet.

---

[1] Den följande framställningen må jämföras med: *Boström,* De notionibus religionis sapientiæ et virtutis etc., Grundlinier till filosofiska statslärans propædeutik, Grundlinier till filosofiens propædeutik (i Bostr. Skrifter, utg. af Edfelt); *Sahlin,* Om subjektivt och objektivt betraktelsesätt inom filosofien, Om logikens uppgift, Om grundformerna i logiken, I, II, Om världens relativitet, Om det inre lifvet, Om filosofiens metod enligt Boströms åsikt (i Festskriften för Boström 1897, ss. 360—78), Hvad är det högsta i historien?; *Ribbing,* Boströms föreläsningar i Religionsfilosofi; Om det Absolutas begrepp; *Burman,* Om teismen.

Erfarenhet är sammanfattningen af allt det, som är omedelbart uppfattadt eller förnummet af människan. Hon känner sig i erfarenheten påverkad af något, som därför framträder såsom verkligt, åstadkommande vissa bestämda verk, som äro föremål för hennes uppfattning. När hon bemärker dessa föremåls växling till beskaffenhet och deras försvinnande från området för hennes omedelbara iakttagelse, så kan hon finna, att det är en inskränkning eller brist i deras verklighet, m. a. o. att de hafva en relativt overklig sida. Däruti kan hon finna en anledning att söka utforska och säkert bestämma, hvad det är, som är verkligt i egentlig mening, hvad overkligt, d. v. s. verkligt blott på något sätt men utan verklighet i åtskilliga afseenden, samt huru hon skall tänka sig sambandet mellan det rent verkliga och det bristfälligt verkliga, för att erfarenheten icke i hennes uppfattning skall söndersplittras i två oförenliga delar, utan bestå såsom en enda verklig erfarenhet, såsom den otvifvelaktigt är gifven åt henne.

Lika otvifvelaktigt måste det för en tillräckligt energisk reflexion visa sig vara, att erfarenheten *först och främst* har den bestämningen att vara gifven åt människan, af henne uppfattad eller förnummen, sålunda en bestämning hos hennes förnimmande medvetande eller en förnimmelse hos henne. Människans medvetande är onekligen i någon bemärkelse en grund till en viss bestämdhet hos det gifna verkliga. Då det just är detta medvetande själft, som sträfvar efter en så klar och fullständig uppfattning af verkligheten som möjligt, så måste det allra först söka fatta sig självt med klarhet och detta i så många moment eller bestämningar, som görligt är. Sålunda kräfves för en sträng och noggrann undersökning af den erfarna verkligheten oundgängligen i främsta rummet en betraktelse af denna ur den synpunkten, *att* den är förnimmelse hos människan; m. a. o. den för all människans stränga forskning grundläggande vetenskapen är den, som handlar om människans medvetande såsom enhet i och af all verklighet eller såsom verklighetens subjekt. På sådant sätt kan man icke fatta medvetandet, om man icke inser det vara sin egen grund, självbestämdt just såsom medvetande, d. v. s. självmedvetande[1].

Härmed är gifvet, att den första hufvudsidan hos hvarje erfaren verklighet är den subjektiva bestämdhet, som denna verklighet har i och genom människans självmedvetande. — Grundsatsen för all subjektiv undersökning af verkligheten är: att vara är detsamma som att förnimmas. Den speciella anledningen till behofvet af den nämnda undersökningen är nämligen, att å ena sidan en motsättning mellan bestämningarna vara och förnimmas framträder i människans omedelbara medvetande, men å den andra hon inser deras nödvändiga identitet i sitt rent aktuella självmedvetande och i hvarje förnimmelse, som är gifven i och genom detta. Uppgiften är sålunda att i hvarje särskildt moment bevisa den nämnda motsättningens skenbarhet och blott relativa giltighet. Detta sker i största allmänhet uttryckt genom påvisande däraf, att motsatsen mellan vara och förnimmas beror dels på jämförelse mellan förnimmelser, som i olika grader äro fullkomliga såsom förnimmelser, dels på samma förnimmelses betraktande ur två synpunkter,

---

[1] Sahlin, Om det inre lifvet, s. 13: »Utan uppvisande af det mänskliga subjektet såsom ett väsende i egentlig bemärkelse, som i denna sin egenskap äfven har en väsentlig enhet, förlorar hvarje undersökning om människans erfarenhetsvärld allt fäste och all hållning».

såsom förnimmelse och såsom en i förhållande till de andra *allsidigt bestämd*. Men behofvet af den i korthet antydda utredningen, gradationen i människans förnimmande och isärhållandet af de bägge omtalade synpunkterna äro olika uttryck för ändligheten, inskränkningen och ofullkomligheten hos det mänskliga subjektet. Dock kan man icke *tänka* det ändliga subjektet utan begrepp om subjektet såsom sådant, det oändliga, självständiga och fullkomliga subjektet, som är det i och genom sig självt fullständigt bestämda självmedvetandet. Såsom tänkande detta absoluta förnuft och alla ändligt förnuftiga väsenden såsom hafvande sin grund i detta, har människans självmedvetande ett rent inre, med sig likartadt i innehåll, och människan är sålunda själf ett väsen i egentlig bemärkelse eller sann verklighet samt är verklig grund till den subjektiva bestämdheten hos det gifna, trots sin oförnekliga ändlighet[1]. Emellertid gör denna ändlighet, att, till huru stor fullkomlighet människan i sitt självmedvetande än kan tänkas vara utvecklad, det likväl ständigt hos henne måste finnas något, till hvilket hon icke kan fatta sig själf såsom den tillräckliga grunden. Hennes självbestämdhet innesluter icke i sig utan inskränkning hennes fullständiga bestämdhet; till denna kräfves hos människan en bestämdhet af något, som icke är hon själf eller en inre och positiv bestämning hos henne, utan något annat, i någon mån yttre. Såvidt människan är självbestämd, är hon medvetet och fritt subjekt; såvidt hon är bestämd af något yttre eller står i förhållande till detta, är hon omedvetet och ofritt objekt. Alla hennes bestämningar måste ock på grund af de angifna förhållandena hafva en subjektiv och en objektiv sida. Man kan för visso i den subjektiva undersökningen påvisa, att allt objektivt är en lägre och ofullkomligare utvecklingsgrad af det subjektiva, därvid naturligtvis användande det rent subjektiva såsom mått för olika graders höjd, såsom vi nyss i korthet utredt, (s. 4). Men däraf framgår ock nödvändigheten att företaga en undersökning af den gifna verkligheten särskildt ur objektiv synpunkt. Ty klart är, att icke kan subjektet självt såsom sådant nedsätta eller inskränka sig till en lägre och ofullkomligare verklighetsgrad än den, som det i och genom sig självt har; eller, rättare uttryckt: ingenting är ensamt för sig taget på något sätt gradbestämdt, ty grad förutsätter såsom ett relationsbegrepp reflexion på en mångfald[1]. Därför måste inskränkningen och den därmed sammanhängande utvecklingen hos människan och i hennes erfarenhet tänkas bero därpå, att det finnes något annat än det mänskliga subjektet; detta andra är det, i förhållande till hvilket det mänskliga subjektet fattas såsom ofullkomligt, men af hvilket detta sistnämnda får den fullständiga bestämdhet, som det för sig taget saknar. Den andra hufvudsidan hos hvarje erfaren verklighet är sålunda den objektiva bestämdhet, som den har i och genom det mot människans omedelbara medvetande motsatta andra, hvars beskaffenhet hon först efter en särskild undersökning ur objektiv synpunkt kan fullt inse. — Denna undersöknings grundsats uttryckes lämpligen sålunda: ingenting kan bestämma något annat utan att vara något i och för självt. Hennes anledning är nämligen den, att en stor mångfald af bestämningar hos människan är motsatt mot hennes omedelbara medvetande, men likväl icke i sin gifna bestämdhet kan fasthållas såsom något i och för sig varande, ehuru det för det fullt aktuella självmedvetandet är klart, att hvarje bestämning, som är i någon mån motsatt mot detta, men dock naturligen grund till något sätt att vara hos detsamma, måste hafva samma karaktär af själfständighet och fullständig verklighet, som det själft har. Uppgiften är alltså att bevisa, att hvarje bestämning hos det omedelbara medvetandet, hvilken företer sig såsom något blott i förhållande till ett annat varande, i sin grund är någonting i och för sig, ett objekt i betydelsen af en själfständig och fullständig verklighet. Den genomförda bevisningen kan karakteriseras såsom ett ådagaläggande däraf, att allt materiellt till sitt väsende är kraft, att all krafts väsende är lif, att allt lif är grundadt i ett fullt bestämdt själfmedvetande eller en person och att således det egentliga objektet, som ger människan fullständig bestämdhet i sträng mening, är den absolute personen, hos hvilken själfbestämdhet och fullständighet äro fullt samstämmiga.

---

[1] Jämf. Sahlin, Om filos. met. etc. ss. 376—77.

---

[1] Om gradförhållandet se C. Y. Sahlin, Om subjektivt och objektivt betraktelsesätt inom filosofien. ss. 21—22, samt E. O. Burman, Om teismen, ss. 126—27. Jmfr. ock Sahlin, Om det inre och det yttre, ss. 28—31, samt Hvad är det högsta i historien? ss. 13—29, Grundf. i log. I, ss. 7—8, 11, Burman a. st., ss. 15—19; Boström, Skrifter, I, ss. 314 ff. II, ss. 278 ff. 297 ff.

Då nu emellertid en dylik samstämmighet faktiskt relative saknas hos den ändliga människan, så kan hennes värld betraktas ur ännu en allmän synpunkt, som är distinkt åtskild från de förut framhållna, den subjektiva och den objektiva. Det är genom de i korthet antydda undersökningarna ur dessa bägge synpunkter gifvet, att den erfarna verkligheten konstitueras därigenom, att en mångfald personliga väsenden, det oändliga och flera ändliga, förete sig på ett visst sätt för en viss ändlig person, människan. Man kan då med abstraktion från väsendenas subjektiva och objektiva bestämdhet rikta sin uppmärksamhet därpå, att de äro en mångfald. Däri ligger, att hvart och ett är ett annat än de öfriga, således att alla äro motsatta mot hvarandra. Men lika gifvet är att de äro *en* mångfald eller m. a. o. alla utgöra ett sammanhängande helt. Försåvidt man med form menar det förhållande, i och genom hvilket en mångfald utgör ett helt[1], så är klart, att erfarenheten har en viss form, sålunda kan betraktas särskildt ur formell synpunkt och måste betraktas på detta sätt, om man skall fullständigt redogöra för hennes väsentliga bestämningar. — Grundsatsen för den formella världsbetraktelsen är: det, som är motsatt mot något annat, måste hafva något med detta gemensamt. Den särskilda anledningen, som gör den formella utredningen behöflig, är nämligen, att å ena sidan visserligen någon gemensam enhet finnes hos hvarje mångfald af gifna föremål, men å andra sidan denna enhet icke fullständigt ingår i dem alla i deras helhet, sålunda själf framträder såsom något emot dem motsatt, under det människans aktuellt bestämda självfmedvetande oafvisligen fordrar, att *alla* motsatta moment skola sammanslutas genom en enhet, som fullt ingår i dem, således äfven har alla i sig och följaktligen, såsom enhet i och af allheten, är ett självständigt, fullkomligt, samstämmigt och nödvändigt helt. Uppgiften är alltså att bevisa, att hvarje särskild enhet, som blott med inskränkning bestämmer mångfalden eller blott är ett helt vid sidan af andra hela, sammanslutes med alla dessa till ett enda, inom sig slutet och alltomfattande helt, d. v. s. *det hela.* Uppgiftens lösning sker genom ådagaläggande däraf, att rummet och det mekaniska sammanhanget, tiden med det dynamiska, utvecklingen med det teleologiska, det mänskliga tänkandets självverksamhet med det formelt logiska sammanhanget — alla få sin fullkomliga sammanslutning genom Guds intuitiva självmedvetande.

---

[1] Sahlin, Grundformerna i logiken, I, s. 10; Lotze, Logik, s. 37 ff.

I och för detta eller i och för sig tagna måste då naturligen de subjektiva, objektiva och formella sidorna hos all verklighet vara fullkomligt samstämmiga. Men i den för människan omedelbart gifna världen äro de mer eller mindre motsatta hos olika jämförda föremål, om man ock kan in abstracto samt i vissa fall inse, att de stå i ett nödvändigt sammanhang med hvarandra.

Endast i korthet behöfva vi nu antyda, att alla öfriga synpunkter, ur hvilka ett i erfarenheten gifvet föremål kan betraktas, äro specifikationer af de tre nyss framhållna. När man så fullständigt som möjligt har utredt, hvad ett föremål är såsom bestämning hos det förnimmande subjektet, hvilken beskaffenhet det har såsom ett själfnödvändigt objekt, samt på hvilket sätt dess mångfald är förenad till ett helt, så kan man icke tänka sig någon fråga, som icke vore klar genom de tre nyssnämndas fullständiga besvarande. Icke ens frågan efter sambandet mellan de skilda sidorna kan uppställas därjämte såsom en fjärde hufvudfråga, därför att just själfva sambandet gör, att ingen af frågorna kan uppställas och besvaras såsom fullständigt isolerad från de öfriga, hvarför en utredning af detta måste lämnas vid hvars och ens besvarande. Men strängt taget äro de objektiva och formella synpunkterna genom abstraktion urskilda sidor af den subjektiva, hvilken är den första och högsta. (Jmfr Boström, Skrifter, isht. I, ss. 230 ff. o. 240 ff.; Sahlin, Om subj. o. obj. betr.-sätt etc. ss. 18—21).

Hvarje gifven verklighet kan alltså emellertid sägas hafva till hufvudsidor den subjektiva, objektiva och formella sidan. Det mänskliga tänkandet, den logiska vetenskapens föremål, måste vara någonting gifvet; ingen mänsklig vetenskap kan nämligen behandla något, som icke faktiskt finnes i och för människan. Således har tänkandet en subjektiv, en objektiv och en formell sida.

Tänkandet är subjektive människans fullkomliga förnimmande eller rent aktuellt bestämda självmedvetande. Det mänskliga självmedvetandet är verksamt, d. v. s. förverkligande sig själft i och genom en sammanhängande växling af en mängd olika verklighetsformer. Verksamheten är ett specifikt sätt, hvarpå ändligheten hos människan faktiskt framträder; den kan ej a priori deduceras ur det abstraktare begreppet ändlighet; men då verksamheten är gifven, så kan man vinna klarare insikt i hennes bestämningar genom att sammanhålla begreppet ändlighet med dem. Såsom ändlig har människan en viss positiv och inre bestämdhet i och genom sin själfbestämdhet samt en viss negativ och yttre bestämdhet i och genom sin bestämdhet af annat eller sin relationsbestämdhet; det ändliga är nämligen det, som själft är något, men icke därmed allt, utan för sin fullständighet kräfver något mer och annat än sig självt och sålunda alltid och öfver allt är enhet i och af motsatser. Så framträder då ock människan i sin verksamhet: hon är i denna dels öfvervägande självbestämd och aktiv dels mer relationsbestämd och passiv; m. a. o. verksamheten är en relativ enhet af självverksamhet och tvångsverksamhet. Verksamheten är vidare formande. Hvarken människan såsom enhet ej heller någon af hennes många bestämningar kan tänkas såsom i sin egentliga verklighet konstituerad af någon verksamhet eller förändring: hvarje väsen är i och för sig, hvad det är, och kan icke ändras, blifva ett annat. Det är blott det faktiska förhållandet mellan mångfaldsmomenten i och för människans ändliga medvetande, som kan vara än så än så, hvilket är liktydigt med, att innehållet får olika former eller sätt att vara hos detta medvetande. Den ändliga och verksamma människan har just såsom sådan möjlighet att s. a. s. begränsa sin uppmärksamhet till en del af sitt totala innehåll, m. a. o. att mer aktivt med sitt självmedvetandes enhet genomtränga och till ett helt sammanfatta en viss mångfald, hvarvid hon naturligtvis i och med detsamma måste relative draga sin uppmärksamhet från det öfriga innehållet eller mer passivt uppfatta den återstående mångfalden; hon kan, kort sagdt, reflektera på något visst och abstrahera från ett annat. Det, hvarpå hon reflekterar, får en högre form i och för henne, d. v. s. dess mångfald sammanslutes till ett fullkomligare helt i och genom hennes väsendes enhet; det, hvarifrån hon abstraherar, blir eller förblir mer formlöst, får eller har en lägre form i och för henne, d. v. s. är i förhållande till den nämnda enheten något relativt yttre, osammanhängande och gränslöst. Sålunda öfvergår människan i sin verksamhet från lägre till högre former och tvärtom. Hennes verksamhet företer därför i hvarje moment och i sin helhet periodicitet, d. v. s. har karakteren af progress, kulmen och regress, evolution, kulmination och involution. Det, som är måttet för alla formernas graduella fullkomlighet eller höjd, är naturligen människans aktuella själfmedvetande såsom det själfbestämda hela, som är den adeqvata formen för hennes väsen eller sammanfaller med eller är detta själft i ett visst moment. Det är detta väsen, som i och genom formväxlingen aktualiseras, utvecklas eller öfvergår till en allt mer adeqvat verklighetsform i allt fler af sina momenter; m. a. o. hela verksamheten är detta väsendes själfutveckling. — I denna utveckling sammanhänga på det närmaste sätt upphöjelsen af något eller några moment till högre grad och utbredningen af samma aktualitetsgrad till så många bestämningar som möjligt, om ock en viss motsats mellan dessa bägge sidor i utvecklingen måste finnas. Väsendet är först och främst sin egen bestämning eller själfbestämdt och följaktligen grund till sin egen aktualitet; såsom sådant måste det vidare vara bestämning hos allt annat eller grund till någon aktualitet hos detta; ty det, som för att så säga till själfva sin kvalitet är själfbestämdt, kan icke egentligen stå i förhållande till något för sig yttre; allt annat än väsendet i sin själfbestämdhet måste vara väsendet själft på ett visst sätt närmare bestämdt; alltså måste väsendet själft äfven bestämma alla de sätt, hvarpå det är bestämdt, och sålunda vara grund till en viss aktualitet hos dessa. Såsom verksamt måste då väsendet först och främst vara själfbestämmande, aktualiserande sig själft och vidare tenderande att aktualisera sina mångfaldsmoment. Man kunde nu fråga: hvarför aktualiserar då icke väsendet först sin rena enhet i ett enda slag och sedan det ena mångfaldsmomentet efter det andra? Svaret är: ty det sig utvecklande väsendet är ett helt och ett ändligt helt. Det hela är icke ett kompositum af enhet och mångfald, ej heller någon summa af rent diskreta moment; enhet och mångfald äro oskiljaktiga, hvarandra förutsättande och innebärande sidor hos det hela. Därför kan omöjligen ett moment s. a. s. höja sig rätlinigt uppåt till den högsta möjliga aktualitet och därefter på samma sätt successive följas af de öfriga. Det är alltid det hela, som höjer sig; när enheten, ett visst mångfaldsmoment eller flere sådana hafva höjt sig, så hafva alla i någon mån äfven höjt sig. Detta sker ingalunda likformigt med alla moment; ett höjer sig i hvarje ögonblick mest, och de öfriga höja sig i olika grader till större eller mindre likhet med det nämndas aktualitetsgrad. Såsom en relativ motsats mot sträfvan till högre grad af aktualitet än den i ett visst ögonblick uppnådda framträder därför tendensen att höja hela mångfalden till den aktualitetsgrad, som subjektet uppnått i något eller några moment förr än i de öfriga. Olikformigheten i upphöjelsen och behofvet att successive utbreda eller utvidga en uppnådd verklighetsgrads område sammanhänga naturligtvis med och bero på ändligheten, verksamhetens karakter att vara enhet af aktivitet och passivitet samt formande genom reflexion och negativ abstraktion. Härpå beror ock det faktum, att det en gång aktualiserade icke kvarstår såsom rent oföränderligt på sin verklighetsgrad, under det att andra moment höjas upp till samma grad, som det förstnämnda en gång intagit. Intet kan i och för människan stå fast på en viss grad utan hennes oafbrutna och likformiga reflexion därpå; börjar hon reflektera på något annat, så kan icke det förut uppfattade fullständigt bibehålla sin form, ty denna var just grundad i ett bestämdt mått af reflexion från människans sida. Men det en gång i högre grad aktualiserade kan icke återgå till alldeles samma låga aktualitetsgrad, hvarpå det förut stod; människan har öfver det en större makt än öfver det ännu ej till samma grad höjda; hon kan jämförelsevis lätt åter aktualisera det förstnämda och höja det till en ännu högre grad af verklighet genom fortsatt reflexion och abstraktion. Någots aktualitetsgrad i och för människan beror ju nämligen på det sätt, hvarpå hennes självmedvetandes enhet genomtränger och med sig förenar dess mångfald; det en gång med aktiv reflexion formade kan då icke i och för människan alldeles förlora sin form, så visst som öfverhufvud intet verkligt kan totalt försvinna. Därför är det möjligt för människan att, trots ett relativt nedsjunkande i åtskilliga afseenden, i det hela gå uppåt eller åtminstone framåt.

Det är genom det föregående gifvet, att den högsta grunden till aktualitet eller den yttersta formalgrunden är det rena, identiska självfmedvetandet, samt att det bestämbara materialet, som genom människans verksamhet bestämmes, aktualiseras eller formas, är de ofullkomliga formerna, förhållandena mellan mångfaldsmomenten. Den rena enheten är dock ej ständigt aktuell såsom sådan, hvilket beror på det ofvan påpekade förhållandet, att å ena sidan intet moment kan aktualiseras alldeles oberoende af alla de andras aktualisation, men å den andra sidan etts aktualisation relative nedsätter andras aktualisation. En långvarig och omfattande utveckling är ett nödvändigt villkor för enhetens framträdande såsom rent aktuell, och denna rent aktuella enhet kan under upphöjandet af andra moment återigen förlora sin uppnådda aktualitetsgrad. Men när och så ofta som självfmedvetandet såsom sådant verkligen tänkes, så fattas det i fullkomlig form. All formell ofullkomlighet i människans uppfattning beror nämligen, såsom är klart af det föregående, därpå, att hennes självfmedvetandes enhet icke är tillräcklig grund till all gifven mångfald. Men självfmedvetandet såsom sådant är sin egen tillräckliga grund, har i sig icke någon mångfald, utan är rent enkelt. Det kan därför icke fattas delvis eller genom någon successiv abstraktion och reflexion, utan måste fattas i sin helhet genom intuition. — Emellertid förutsätter denna intuitiva reflexion hos människan den högsta graden af negativ abstraktion eller det starkast möjliga dragande af uppmärksamheten från allt annat utom den enkla förnimmelsen af självfmedvetandet såsom medvetande i och genom sig självt. Då således människans i formellt afseende fullkomligaste förnimmelse blott har sig själf till innehåll, men likväl skall begrunda alla andra förnimmelsers formella fullkomlighet, så blir följden, att ju större innehållsrikedom en förnimmelse har, desto svårare är det att aktualisera den till samma grad som formalgrunden. I denna sammanfalla ju nämligen form och innehåll; samma karakter måste allt hafva, som är fullt aktualiseradt eller har en för innehållet adeqvat form; det är blott genom en från det lägres område hämtad analogi, som man kan i det nyss nämnda skilja mellan form och innehåll. Men när människans förnimmelser hafva en viss innehållsrikedom, äro de så olikartade med den innehållsfattiga formalgrunden och hans s. a. s. mest närsläktade bestämningar[1], att människan i de förstnämndas mångfald icke förmår åstadkomma en rent inre och nödvändig sammanslutning, utan endast en mer eller mindre yttre och tillfällig sammanfattning. Människans tänkande eller fullkomliga förnimmande är sålunda inskränkt till de relativt innehållsfattiga eller företrädesvis s. k. abstrakta förnimmelserna; de positivt innehållsrikare fattar hon i och genom sitt kännande och föreställande. Människan är alltså icke fullt konkret såsom blott tänkande, fastän naturligtvis hvarje verkligt abstrakt tänkande är såsom psykisk verksamhet individuellt. När människans tänkande betraktas från subjektiv synpunkt eller såsom varande ett förnimmande, som är grundadt i människan själf såsom tankeförmåga, så måste det följaktligen ses i sitt sammanhang med människans öfriga förnimmelsesätt, betraktas såsom en viss utvecklingsgrad af förnimmandet jämte flere andra, såsom den för människan högsta möjliga graden, hvilken såsom verklig har de lägre graderna på visst sätt hos sig närvarande. Försåvidt begrepp äro förståndets eller tänkandets förnimmelser, så måste då tydligen »begreppsbildningen» i betydelse af den verksamhet, i och genom hvilken begreppet utvecklas till full aktualitet ur de formellt ofullkomligare förnimmelserna, utredas i läran om människan såsom förnimmande eller den subjektiva betraktelsen af erfarenheten. I denna måste naturligtvis ock framställas resultatet af den nämnda verksamheten, begreppet själft såsom sådant; ty gifvet är genom det föregående, att människans verksamhet och denna verksamhets resultat äro människan själf respektive såsom sig kontinuerligt förändrande och såsom aktualiserad på ett visst sätt i och genom denna kontinuerliga förändring. I sammanhang därmed, att människans begreppsutveckling innebär icke blott negativ abstraktion utan äfven reflexion och denna reflexion verkas af människan såsom rent själfmedvetande, som är gemensamt för alla hennes bestämningar, står den omständigheten, att hennes begrepp äro icke blott abstrakta, utan äfven generella, allmänna: de ingå såsom gemensamma bestämningar hos en mångfald af relativt konkretare förnimmelser, hvilka genom dem sammanfattas till ett nödvändigt helt. Men hvarken generaliteten eller abstraktheten kunna fattas såsom väsentliga och karakteristiska bestämningar hos begreppet; människan har många förnimmelser, som ha de nämnda bestämningarna, utan att de därför innebära ett verkligt begripande, emedan de icke sammanfatta de under dem underordnade till ett *nödvändigt* helt. Nödvändigheten är nämligen utmärkande för begreppet; först när man om en sak vet, att den i ett visst afseende *måste* vara så och *icke kan* vara på annat sätt, har man begripit något af den. Denna nödvändighet hos begreppet beror därpå, att det aktu är rent inre bestämning hos själfmedvetandet, för människan verkligen har sin grund i detta eller är detta själft på ett visst sätt närmare bestämdt och följaktligen har samma formella fullkomlighet som detta. Själfmedvetandets formella fullkomlighet innebär, att det är åtskildt från allt annat eller fullt klart samt är klart i hela sin bestämdhet eller är fullt tydligt; det är sålunda inom den positiva abstraktionens område själfständigt, såsom sådant samstämmigt och fullständigt bestämdt. Samma bestämningar måste ock hvarje egentligt begrepp hafva: det är själft klart, och alla dess positiva bestämningar äro klara; alltså är det ock inre, andligt och oföränderligt. Såsom sådant kan det vara allmän form och nödvändig förutsättning för eller konstant bestämdhet hos det yttre och tillfälliga. Det är först i och genom förståndet, tänkandet och begreppen, som människan fattar något såsom ett *nödvändigt* helt, såsom ingående i universum och därigenom såsom i *egentlig* bemärkelse konkret eller fullständigt bestämdt. Tänkandet är följaktligen människans i sträng mening objektivt giltiga förnimmande eller nödvändiga kunskap, vetande, ehuruväl man, såsom vi förut gjort, ur subjektivt-psykologisk synpunkt kan säga, att detta genom abstraktion utvecklade förnimmande icke uttömmer människans hela psykiska individualitet.[1] Vi skola vidare utveckla det nu sagda — därmed öfvergående till en mer genomförd betraktelse af tänkandet ur objektiv synpunkt, inledd genom förnyade psykologiska reflexioner.

---

[1] Dessa äro tankelagarna och tankeformerna samt de formala, ontologiska och noologiska attributer, som med nödvändighet inses tillkomma väsendet. Sahlin, Grf. i log. Bostr. Skr. II s. 239 ff. s. 262 ff. Burm., Om teismen, s. 9 ff.

Utan tänkandet såsom det aktuella förnimmandet kunde ingen förnimmelse vara i någon mån aktuell hos människan; det finnes i alla föreställningar och känslor såsom särskiljande och sammanbindande, såsom formande och ordnande, såsom det egentligen uppfattande; men det har på dessa lägre grader ännu icke särskilt sig själft såsom fullt rent från allt det dunkla och potensiella, som finnes hos människan. Den negativa abstraktionen är just tänkandets frigörelse från de lägre förnimmelserna, och reflexionen är det positiva utvecklandet af dess egen makt och själfständighet. Det potensiella kan därför ock icke af tänkandet fattas på annat sätt än såsom varande det aktuella med negation eller inskränkning, såsom ett förnimmelsesätt, hvilket i jämförelse med det aktuella befinnes vara ofullkomligt och gradbestämdt; men själfva det omedelbara uppfattandet af det karakteristiska hos det potensiella förnimmandet sker genom detta själft: det är genom kännandet och föreställandet, som människan direkt uppfattar sina känslor och föreställningar; tänkandet kan tänka på dem och sluta till dem, men hvad det tänker, är alltid tanke, ett fullt aktualiseradt moment, som likväl finnes såsom bestämning i känsla och föreställning. Just därför, att tanke finnes i dessa, äro de en verklig potensia, en makt att aktulisera. Själfva aktualisationen genom frigörelse från bundenhet vid negationerna och genom därmed följande själfmakt eller själfbestämdhet i förnimmandet måste emellertid enligt sakens natur innebära uppfattning af inskränkningens nödvändighet. När människan fullt klart och tydligt fattar sig själf, så inser hon sig vara ett ändligt subjekt och således eo ipso bestämd af det oändliga subjektet, det absoluta förnuftet, samt öfver hufvud af en mångfald subjekter. Hon har då såsom en rent inre bestämdhet hos sig insikten: att hon in concreto har en viss positiv och en viss negativ bestämdhet; att hennes ur psykologisk synpunkt konkreta förnimmande med nödvändighet är förenadt med inskränkning och dunkelhet; att hon ej utan abstraktion kan fatta med full klarhet och tydlighet; samt att hon omöjligen kan a priori deducera det konkreta förnimmandets eller erfarenhetens specifika beskaffenhet, utan måste fatta denna omedelbart såsom något gifvet eller faktiskt. Samma insikt, som såsom klar och tydlig finnes i tänkandet, måste ock — med relativ dunkelhet — finnas i kännandet och föreställandet, då dessa äro just tänkandet självt behäftadt med vissa inskränkningar. Emedan nu dessa inskränkningar äro gifna genom människans fullständiga bestämdhet af väsenden, som äro fullkomligare och positivt innehållsrikare än hon själf, samt kännandet och föreställandet innebära den direkta uppfattningen af människan såsom behäftad med inskränkningarna, så kunna dessa förnimmelsesätt i en viss bemärkelse kallas konkretare än det rena tänkandet, såsom vi nyss hafva gjort. Men då de nämnda förnimmelsesätten uppfatta de inskränkande väsendena icke rent af så, som de äro i och för sig själfva, utan så som de förete sig för människan, under det att det rena tänkandet är frigjordt från inskränkningarna så till vida, som det uppfattar väsendena just såsom egentliga väsenden, själfnödvändiga verkligheter: så är det i och genom tänkandet, som den sanna och aktuella konkretionen finnes hos människan. Det, hvarifrån hon i det rena tänkandet har abstraherat, är ju nämligen först och främst det potensiella och fenomenela förnimmandet; då detta icke kan vara bestämmande för väsendenas verklighet i och för sig, så innebär abstraktionen från detta icke något negerande af den aktuella och väsentliga konkretionen. Hvarje försök att uppfatta det i och genom föreställning och känsla gifna såsom konkret, fullständigt bestämdt eller nödvändigt i *egentlig* mening visar sig ock för tänkandet såsom alldeles misslyckadt. Allt, som har en verklighet af antydda slag, är nämligen i rummet och tiden; intet sådant finnes, som är fullständigt bestämdt och ej vidare bestämbart, ty rum och tid äro både extensivt och intensivt gränslösa. Därför kan icke heller tänkandet, så länge det omedelbart söker att begripa det sinnliga eller förklara detta ur sig själft, komma till egentlig renhet eller vinna full aktualitet; ty inom det sinnliga finnes ingen själfständig och själfklar utgångspunkt eller princip för tankeverksamheten, hvarför denna ej heller kan på det nämnda området komma till en nödvändig slutpunkt eller något egentligt system. Däremot, när människan riktar sitt tänkande på den osinnliga och förnuftiga verkligheten, så har hon i själfmedvetandet en själfklar princip och i den absoluta personen det totala systemet, utöfver hvilket intet vidare är tänkbart.[1] Det är endast genom att fatta sig själf såsom bestämd af den absolute personen och såsom ett moment, en bestämning eller en idé hos honom, som människan kan fatta sig själf såsom en person i egentlig bemärkelse, ett ideelt system, som har självnödvändig verklighet. Då hon fattar sitt väsen på detta sätt, kan hon ock fatta sitt tänkande såsom fullt nödvändigt. Det är då vetande eller i och genom sig själf sann kunskap om det sannt varande, och begreppen äro med sitt egentliga objekt identiska förnimmelser, de äro en persons klara och tydliga uppfattning af sig själf och andra *såsom* personer.[1] Denna tänkandets objektiva fullkomlighet sammanhänger tydligen på det närmaste med dess subjektiva fullkomlighet såsom fullt aktuellt självmedvetande; tänkes självmedvetandet såsom medvetande i och genom sig självt, så måste det ock tänkas såsom samstämmigt och nödvändigt, såsom ett individuellt självmedvetande, som är fullständigt bestämdt genom med sig fullt homogena bestämningar, d. v. s. individuella självmedvetande väsenden eller personer. Självmedvetandet är icke blott genus summum utan äfven ens realissimum.

---

[1] Jmfr. Sahlin, Om det inre lifvet, ss. 29—30 o. 36—37.

---

[1] Jmfr Sahlin, Om världens relativitet, s. 50: »Antagandet af världen såsom ett fullständigt helt har hvarken stöd i erfarenheten, inom hvilken icke något sådant kan uppvisas, icke häller i tanken eller begreppet, emedan det hela för att vara tänkbart eller begripligt såsom ett fullständigt helt måste hafva en annan form än världens, nämligen den på själfständigheten och själfbestämdheten grundade inre nödvändighetens form». Om personlig storhet ss. 44—45; Om det inre lifvet,

Emellertid är det tydligt, att det egentliga och fullständiga tänkandet, begripandet, förståendet och vetandet hänvisar utöfver den ändliga menniskans egen ståndpunkt till det absoluta förnuftet, med andra ord att hon måste säga detta innehafva det totala vetandet och sig själf, såsom blott förnuftig, ej det rena förnuftet, endast vara delaktig af detta vetande. Och det är just i jämförelse med det oändliga förnuftets alltomfattande vetande, som människans förnuftiga vetande fattar sig såsom ofullständigt, abstrakt och bestämbart, men icke i jämförelse med kännandet och föreställandet. Tvärt om måste hvarje i någon mån potensiellt förnimmande, såsom växlande och

---

ss. 36—37; Om filos. met. etc., s. 375. Burman, Om Kants kunskapslära, ss. 90—92. Bostr., Relig.-filos., s. 81.

[1] Jmfr Sahlin, Om det inre lifvet, ss. 54—55, 53—54 o. 55—56 Om filosofiens metod etc., ss. 375—77.

tillfälligt, i förhållande till människans reella personlighet vara något ofullständigt, bestämbart och, såsom relative fattigt på aktuellt innehåll, sakna *väsentlig* konkretion.[1] Förnuftet framträder därför i sinnligheten såsom den genomträngande och ombildande kraften, som gör det relativt oorganiska mer organiskt eller reelt systematiskt, med andra ord människans förnuft är väsentligen praktiskt. Det är egentligen såsom praktiskt verksam, som människan vinner reell personlighet; liksom hon först efter en långvarig och omfattande praktisk utveckling kan höja sig till i teoretiskt afseende aktuell personlighet eller sannt vetande, så känner hon sig, när hon nått denna ståndpunkt i flera eller färre momenter, ovillkorligen drifven att genom praktisk verksamhet vidmakthålla sin reella personlighet i totaliteten af sitt lif eller i alla för henne möjliga lifsformer. Den rena teorien och därmed den i evighet reella och totala personligheten finnas endast hos Gud — eller snarare: *är* Gud.

---

[1] Huru oundgängligt det än är för den förnuftiga människan att lefva i känslan och föreställningen, om hennes förnuftslif skall kunna vara en »saliggörande tro», så äro dock förnuftig känsla och förnuftig föreställning behäftade med ett sinnlighetsmoment, hvilket gör, att de i jämförelse med det förnuftiga begreppet, trots dettas abstrakthet, måste sägas vara underlägsna ur den *aktuella och väsentliga* konkretionens synpunkt. Endast insikten i detta förhållande kan tillfredsställande förklara möjligheten af de många falska eller ofullkomliga religionsformerna. Det förnuftiga begreppet *såsom sådant* är människans *enda ofelbara auktoritet*. Men de *svårigheter*, som hindra människans fria tillgång till denna osvikliga auktoritet, göra, att t. o. m. den skarpaste tänkare måste *äfven* i teoretiskt afseende ständigt taga i akt innehållet i den första af Luthers 95 teser: att den troendes hela lefnad skall vara *bot*. »I och genom begrepp och viljeyttringar är — — det mänskliga subjektet väsende i egentlig bemärkelse. I och genom de lägre teoretiska och praktiska funktionerna är det fenomen» (Sahlin, Om det inre lifvet s. 24). Jmfr *Bostr.*, Rel.-fil., ss. 150 o. 242—47, 16—17 o. 200—208, Skrifter, II, ss. 531—33; *Nyblæus*, Om den religiösa tron och vetandet, ss. 18—21, 25—32, 44—48; *Sahlin*, Om det inre lifvet, ss. 37, 39—40, 43, 53 ff., Om filos. met. etc., s. 374 ff.; *Burman*, Om Kants kunskapslära, ss. 90—92.

Det är nu klart, att människans »begreppsbildning» ur objektiv synpunkt är, såsom verksamhet, personliga makters — hennes egen och andras — utveckling i och för henne genom deras öfvergång från relativt yttre, tillfälliga, oorganiska, lif- och medvetslösa realiteter till inre, nödvändiga, organiska, lefvande och självfmedvetande idéer; såsom resultat: personligheten själf såsom ideelt system.

Genom den föregående framställningen är gifvet, att människans tänkande eller fullkomliga förnimmande är subjektive fullkomligt genom att vara hennes aktuella självmedvetande och objektive fullkomligt genom att vara hennes aktuella personlighet, samt att dessa bägge sidor hos tänkandet äro på det innerligaste sätt sammanbundna med hvarandra. Emellertid äro de ju ock hos den ändliga människans tänkande till en viss grad motsatta i och genom den hos människan förefintliga motsatsen mellan självständighet och fullständighet, in specie mellan relative abstrakt subjekt och relative konkret objekt. Denna motsats visar sig i hennes funktioner så, att hos dessa formens fullkomlighet och innehållets fullständighet stå i omvändt förhållande till hvarandra. I sammanhang därmed kan man äfven säga verksamhetens och dess yttringars formella fullkomlighet vara densamma som deras subjektiva fullkomlighet samt deras reella fullständighet sammanfalla med deras objektiva fullkomlighet. Därför kan man ock, såsom vi förut hafva gjort, säga tänkandet och begreppen vara formellt fullkomliga såsom fullt självmedvetna eller rent inre för subjektet samt objektivt fullkomliga såsom gifna i och genom människans personlighet, som har hela universum till innehåll. Emellertid framgår äfven ur hvad vi ofvan sagt, att form kan tagas i en annan betydelse än den bestämdhet, som någonting har i och genom det aktuella mänskliga subjektet; man kan med ordet form afse det förhållande öfverhufvud, hvarigenom en mångfald utgör ett helt. Den i inskränkt bemärkelse formella betraktelsen af något fäster sig ej direkt vid dess subjektivitet eller vid dess objektivitet utan vid mångfaldens artbestämdhet endast så vida, som som detta är behöfligt för att bestämma undersökningens område, och söker uppvisa det förhållande, i och genom hvilket mångfalden utgör ett samstämmigt, ordnadt och begränsadt helt. Det följer nämligen af formens senast angifna begrepp först och främst, att den i formen inneslutna mångfalden utgör *ett* helt; detta förutsätter, att en enhet af en viss beskaffenhet, sålunda en reell och kvalitativ enhet är grund till alla mångfaldsmomentens art; dessa måste alltså, såsom alla hafvande samma enhet till sin bestämning, vara samstämmiga; hvarje brist på samstämmighet hos något medför alltid en viss formlöshet. Af enhetens närvaro i mångfaldsmomenten inses vidare, att de alla få en viss ställning eller ordning i förhållande till hvarandra; saknas fast ordning i förhållandet mellan momenten, så utvisar detta, att ej samma enhet fullt bestämmer momenten och deras förhållanden, sålunda att det finnes en brist på samstämmighet mellan dem och då ock på form; såsom blott grund till ordning är enheten i inskränkt bemärkelse formell, sammanslutande en till beskaffenhet ej bestämd mångfald till ett helt, som på grund af obestämdheten är kvantitativt och partiellt. Men hvarje kvantum och del måste ha någon, om ock en relativ, begränsning, för så vidt de skola hafva någon form och i någon bemärkelse hafva helheten till bestämning; äro hos någonting samstämmigheten och ordningen fullkomliga, så måste ock detsammas begränsning vara fullständig; ty allt, som ej är samstämmigt med dess mångfaldsmoment och derför icke kan inordnas bland dessa, måste vara alldeles uteslutet från dess område, hvilket under den gjorda förutsättningen i själfva verket måste tänkas vara inom sig slutet oberoende af all yttre begränsning och sålunda vara alltomfattande eller totalt; vore det i något afseende begränsadt af något yttre, så vore det i samma afseende bristfälligt begränsadt, ty allt yttre är såsom sådant i viss mån gränslöst. Den i allra strängaste mening formella betraktelsen fasthåller såsom sin hufvudsynpunkt ordningens samt underordnar därunder, såsom visserligen oundgängliga synpunkter, samstämmighetens och begränsningens, med andra ord en undersökning af den nämnda arten betraktar den formella enheten såsom subjekt och den reella och den totala såsom bestämningar hos detta subjekt.

Den rent formella enheten i och för hela tankemångfalden eller det i strängaste mening ordnande momentet i tänkandet är dess rena teoretiska självverksamhet, som visar sig i dess nödvändiga konsekvens eller följdriktighet. Tänkandet är, liksom människans förnimmande i allmänhet, verksamt, men såsom förståndets eller de taktuellt bestämda självmedvetandets förnimmande måste tänkandet till skillnad från alla andra former af mänskligt förnimmande vara i strängaste mening självverksamt eller självbestämdt i sin kontinuerliga förändring, och detta med en nödvändighet, som ligger i sakens natur och ej af något människans åtgörande kan ändras. Vore människans tänkande alltigenom självbestämdt, så kunde det visserligen icke vara föränderligt och verksamt. Men trots den i verksamheten framträdande bristen på självbestämdhet hos tänkandet, kan detta likväl sägas vara mer egentligen självbestämdt i sin verksamhet än kännandet och föreställandet; ty så ofta som människan aktualiserar en tanke eller fattar något under tankens form, så ofta inser hon tankeinnehållets oföränderlighet och tankens identitet vid hvarje tänkbar upprepning, och följaktligen innehåller hennes tankeverksamhet, jämt så långt som den verkligen är ren tankeverksamhet, endast tankar eller förnimmelser, som äro gifna genom tänkandet självt. Den reella och kvalitativa enhet, som bestämmer alla tankars art eller gör dem till tankar, är det aktuella självmedvetandet. Detta fattas intuitivt såsom med sig självt identiskt eller självbestämdt. På samma sätt fattas hvarje tanke i sin enhet, så vidt som den är rent tänkt eller begripen såsom en inre bestämning i själfmedvetandet. Tänkandet är därför i sin enhet och helhet identiskt med sig själft, och alla tankar äro samstämmiga med detta och med hvarandra. — Huruledes tänkandet och begreppen utvecklas till full aktualitet ur lägre förnimmelser, det har man ej att utreda i den strängt formella undersökningen af tänkandet; denna måste lämna läran om »begreppsbildningen» i betydelse af begreppsutvecklingen åt de subjektiva och objektiva betraktelserna af tänkandet och ur dessa upptaga blott så många lånesatser, som äro behöfliga för att skarpt urskilja tänkandets område från det lägre förnimmandets: tänkandets nyss framhållna nödvändighet och samstämmighet eller motsägelselöshet är det, som skiljer det från allt annat mänskligt förnimmande, som i sig upptager motsatta, hvarandra upphäfvande förnimmelser och därför är mer eller mindre tillfälligt. — Emellertid finnes äfven hos tänkandet en viss motsats och tillfällighet i och med dess verksamhet och förändring. Men själfmedvetandet, den reella enheten i eller grunden för tänkandet, bestämmer en viss ordning i alla växlande tankar och gifver dem ett nödvändigt sammanhang: den föregående tanken är grund till den efterföljandes aktualitet, eller tänkandet fortgår alltid såsom rent från grund till följd. Konsekvensens eller följdriktighetens sammanhang med identiteten eller samstämmigheten inses lätt, om man bemärker, att följden är grunden själf på ett visst sätt närmare bestämd eller har till bestämning blott grunden och sig själf, hvaraf följer, att den sista följden är den fullständigt bestämda första grunden eller har alla grunder till sina bestämningar och är själf deras enhet och subjekt. Det mänskliga tänkandet har, ehuru det är abstrakt och diskursivt, såväl i hvarje sin utgångspunkt som i hvarje moment af sin fortgång och i hvarje slutpunkt eller resultat en intuitiv sida, och det är denna sida, som möjliggör och begrundar själfva förståendet, inseendet, begripandet eller genomskådandet; och den måste naturligtvis icke blott finnas i hvarje för sig fixeradt moment, utan ock i själfva öfvergåendet från det ena till det andra. Att vid detta öfvergående det förra genom intiution såsom ett helt för sig fattade momentet ur subjektiv synpunkt till en viss grad förlorar sin aktualitet; att det senare momentet, hvilket såsom fullt aktuellt innehåller det förra, icke kan aktualiseras på annat sätt än genom successiv reflexion på ett innehållsmoment i människan, som ännu icke har tankens form; att sålunda i självfva öfvergåendet implicite ligger en begreppsutveckling; — vid allt detta har man i en strängt formell undersökning af tänkandet icke direkt åtminstone att fästa sig; på sin höjd har man därvid att anmärkningsvis framhålla, att den nämnda beståndsdelen i tankeöfvergången är något, som är utredt eller skall utredas i den subjektiva undersökningen, allt efter som en dylik undersökning redan är presterad eller icke. Rent formellt taget betraktas det kontinuerliga öfvergåendet från en förnimmelse till en annan såsom något tillfälligt och växlande, som i det rena tänkandet är bestämdt och regleradt af dettas eget väsen, hvilket därvid framträder såsom den tillräckliga grundens lag eller lagen om tankeordningen, följdriktigheten eller konsekvensen samt såsom en enhet af analys och syntes, särskiljande och sammanbindning. I den rena själfverksamheten har man tydligen en sida hos tänkandet, hvilken är höjd öfver all utveckling i den bemärkelsen, att i den nämnda verksamheten innebär den från all verksamhet oskiljaktiga förändringen icke något annat än ett genom tänkandets egen makt bestämdt särskiljande och sammanbindande af rent inre och nödvändiga moment, hvilka såsom sådana hafva en adeqvat aktualitet; människans tänkande kommer visserligen till stånd genom en utveckling och förutsätter utvecklingen såsom conditio sine qua non; men såsom rent tänkande kan det icke höja sig till någon högre utvecklingsgrad än den, som det redan intager, utan endast bibehålla sig själft genom en kontinuerlig öfvergång från den ena i och för sig oföränderliga tanken till den andra.

Innan tänkandet öfvergått från en viss tanke till en viss annan, från en viss grund till dess följd, så hör nu emellertid den senare till det tänkbara i vidsträckt bemärkelse. Men för så vidt tänkandet bibehåller sig såsom rent, är en viss följd af en viss grund i hvarje fall det *enda* tänkbara, det enda som *tänkandet* kan aktualisera. Sålunda begränsar tänkandet i sin fortgång sitt material på ett fullständigt sätt och bestämmer genom tänkande af det enda tänkbara sig själft med nödvändighet i hvarje moment samt följaktligen i det hela. Det är alltså i sin renhet ett enda, genom sig själft begränsadt eller inom sig slutet och fullständigt helt. I samma mån som tänkandet är självbestämdt i sin verksamhet och ej bestämdt af något för sig yttre, i samma mån måste det ju tydligen tänka alla sina tankar fullt ut eller vara fullkomligt och rent aktuellt; och i samma mån som det är fritt från motsats eller samstämmigt, i samma mån måste det vara fritt från allt, hvad brist heter, eller vara fullständigt. I samma mån som den reella enheten eller grunden och den formella enheten eller lagen äro fullkomliga hos tänkandet, i samma mån måste dess totala enhet eller ändamål eller fulla aktualitet hafva samma beskaffenhet.

I den rent formella betraktelsen af tänkandet såsom lagbundet genom dess självverksamhet ingår sålunda äfven en betraktelse af dess subjektiva och objektiva sida, dess självmedvetenhet och personlighet, hvilka respektive äro grund och ändamål för tankeverksamheten; — men endast så vida, som de ingå såsom moment i lagen eller den rent formella enheten. Om man däremot i förevarande undersökning skulle börja utreda, huruledes människan utvecklar sig till tänkandets eller det aktuella självmedvetandets ståndpunkt, eller huru hon i och genom sitt tänkande kan hafva verklig kunskap om det sant varande, så innebure bägge frågornas upptagande ett öfvergifvande af den rent formella synpunkten och ett användande af synpunkter, som från den nämnda äro åtskilda, huru nödvändigt de än sammanhänga med densamma.

Vi anse oss nu kunna med bestämdhet angifva logikens uppgift. Vi hafva tagit för gifvet, att den logiska vetenskapens föremål är människans tänkande och hafva sålunda, för att vinna det åsyftade, nu att bestämma, ur hvilken synpunkt logiken då skall betrakta det nämnda föremålet.

Att den skulle se detta ur subjektiv synpunkt, bör man icke säga, för så vidt som man uppställer en annan och särskild vetenskap om hela erfarenheten ur nämnda synpunkt, hvilken vetenskap plägar kallas psykologi eller antropologi, emedan själen, in specie människosjälen är subjekt för erfarenheten. Att logiken skulle undersöka sitt föremål från objektiv synpunkt, bör man lika litet påstå, så snart man uppställer kunskapsteorien eller fenomenologien såsom en särskild vetenskap om hela erfarenheten ur denna senast nämnda synpunkt. Att säga logiken vara vetenskapen om det mänskliga tänkandets allmänna bestämningar, om dess former och lagar, har under filosofiens utveckling slutligen blifvit så vanligt, att då man utan vidare säger »logik», man därmed plägar åsyfta formell logik, vetenskapen om människans tänkande ur formell synpunkt, men icke den stundom s. k. reella logiken, vetenskapen om det tänkta eller sant varande. Fasthåller man nu, att logiken är vetenskapen om det mänskliga tänkandets form, så är tydligen hennes uppgift att bevisa tänkandet såsom förståndsverksamhet vara själfverksamt i sin enhet och i alla sina funktioner, m. a. o. att ur själfverksamheten såsom tänkandets grundform eller det förhållande, i och genom hvilket allas tankar äro ett helt, omedelbart eller medelbart härleda alla speciellare former för tänkandets verksamhet och yttringar. Om man med lag menar någontings konstanta bestämdhet, tänkt såsom bestämmande något hos detsamma växlande, och försåvidt själfverksamheten är det konstanta i all växling hos tänkandet, så kan man säga självverksamheten vara tänkandets lag. Ur självständigheten i verksamheten följer samstämmigheten, följdriktigheten och nödvändigheten. Tänkandets lag har sålunda tre närmare bestämda former, de tre vanliga tankelagarna, principia identitatis, rationis sufficientis och exclusi tertii. På grund af självverksamheten måste ock alla tänkandets funktioner vara inre bestämningar hos tänkandet, m. a. o. hvarje särskild tankeform, hvarje förhållande, i och genom hvilket en viss tankemångfald utgör ett helt, måste vara immanent i tänkandet eller vara detta själft såsom aktuellt i en bestämning eller såsom på ett visst sätt närmare bestämdt. Hvarje tankeform är sålunda först och främst självbestämd liksom tänkandet såsom verksamhet; och för det andra är den fullständigt bestämd genom sitt förhållande till eller bestämdhet af alla andra tankeformer. Vidare måste hvarje tankeform ses dels ur samstämmighetens dels ur ordningens dels ur nödvändighetens synpunkt; och en genomförd betraktelse ur hvar och en af dessa synpunkter måste följaktligen under hvar och en underordna de bägge andra och betrakta den därigenom fixerade tankeformen dels i och för sig dels i hennes bestämdhet af både likartade och olikartade former. I och genom utförandet af de antydda betraktelserna bevisas nödvändigheten af och utredes det systematiska sambandet mellan alla faktiskt gifna tankelagar och tankeformer. De genom de nämnda synpunkterna såsom nödvändiga insedda tankeformer, som äro de närmaste specifikationerna af tankens grundform att vara inre bestämning hos tänkandet, äro begrepp och begreppsbestämdhet, omdöme och slutledning, bevis och system. Af dessa former äro alla andra, nu icke nämnda tankeformer ytterligare specifikationer.

Logiken har alltså icke egentligen att utreda, huru någon enda af dessa former har uppkommit eller utvecklats, utan endast att bevisa deras nödvändiga bestämdhet och systematiska sammanhang med alla tankelagar och tankeformer för att sålunda hos sig utveckla den nödvändiga och systematiska kunskap eller den vetenskap om det mänskliga tänkandets form, hvilken logiken till sitt begrepp är. När den logiska undersökningen är presterad och under dennas fortgång måste man visserligen framhålla, att hvarje speciellare tankeform utvecklas i det verksamma tänkandet genom en sorts »användande» af den eller de föregående mer allmänna. Men användes därvid den metodologiskt-tekniska synpunkten, så bör man framhålla, att strängt vetenskapligt taget är denna synpunkt icke den primära och principiella i logiken utan en sekundär, hvilken i denna vetenskap endast anmärkningsvis bör framhållas såsom användbar för att ur de logiska satserna härleda vissa skolier i form af tekniska föreskrifter för det vetenskapliga förfaringssättet. Den fullt utförda metodologien, såsom en lära, ej blott om den regelbundna tankeverksamheten såsom sådan, utan ock om, huruledes man skall förfara för att höja sig till vetenskaplig ståndpunkt, måste grundas icke blott på logiken, utan ock på psykologien och kunskapsteorien samt är egentligen en gren af didaktiken eller pedagogiken. Och äfven den, som icke anser logiken för något annat än ett medel till att bestämma vetenskapens metod i allmänhet och alla speciella vetenskapers metoder, torde vara tvungen att medgifva, att logiken är ett desto dugligare medel för metodens och metodernas bestämmande, ju renare och fullständigare den är utförd såsom en själfständig vetenskap om tänkandets lagar och former. Häraf är då genast klart, att logiken såsom utförd vetenskap af två skäl redan förutsätter tänkandets aktualitet i och genom en eller flera vetenskaper och således icke är ett alldeles oundgängligt medel för människans vetenskapliga verksamhet. Såsom både själf till sin form vetenskap och såsom hafvande till föremål just tänkandets och därmed vetenskapens form förutsätter nämligen logiken ovillkorligen det vetenskapliga tänkandets aktualitet i och för människan oberoende af själfva den logiska undersökningen. Men å andra sidan är det otvifvelaktigt, att den utförda logiken kan kraftigt bidraga till alla vetenskapers utveckling. Mellan logiken och de öfriga vetenskaperna förefinnes en innerlig växelverkan: ju renare en vetenskap är utbildad, desto renare kan man utveckla logiken genom reflexion på det i vetenskapen aktuella tänkandets form, och ju renare logiken själf är utbildad, desto fullkomligare kan man ock utveckla de öfriga vetenskapernas form[1]. Det är i själfva verket genom både den subjektiva, den objektiva och den formella betraktelsen af tänkandet gifvet, att hvarje dess yttring står i ett nödvändigt sammanhang med alla de andra. Däraf följer, att alla vetenskaper såsom tänkandets systematiska yttringar måste hafva systematiskt samband eller egentligen alla äro en enda vetenskap, den alltomfattande och stränga vetenskapen. Logikens förnämsta uppgift är just att gifva en bestämd hänvisning på denna vetenskaps form och därmed ock på hennes föremåls, den sanna och egentliga verklighetens formala bestämdhet, m. a. o. att vara en för filosofien propedeutisk vetenskap.

Efter dessa i flere punkter mer antydda än utförda undersökningar torde det nu emellertid vara klart, i hvilken bemärkelse uttrycket »begreppsbildning» rätteligen bör användas i logiken. Att man i denna vetenskap icke bör intaga den utförda läran om begreppsbildning i betydelse af begreppets aktualiserande ur lägre förnimmelser genom abstraktion och reflexion, är flera gånger förut påpekadt. Det är ock tydligt, att logiken icke har att betrakta begreppets »bildning» såsom dess aktuella form, om man med dess formella fullkomlighet menar dess klarhet och tydlighet eller subjektiva fullkomlighet. Utan logiken har att betrakta begreppet såsom en tankeform, som är bestämd genom första tankelagen, principium identitatis. Den logiska definitionen på begreppet är således: begrepp är den tankeform, i hvilken något är tänkt såsom ett själfbestämdt och samstämmigt helt. Ur denna definition härledes i logiken, att begreppet äfven är ett ordnadt och nödvändigt helt i och genom sin bestämdhet af alla andra begrepp. Då emellertid begreppsbestämdheten äfven måste i logiken betraktas såsom ett förhållande mellan grund och följd, hvilket utföres i logikens senare delar, så kunde man visserligen säga, att läran om omdöme, slutledning, bevis och system innehölle en framställning af, huru begrepp »bildades» eller utvecklades till full aktualitet. Men härvid är att märka, att öfverallt i logiken tänkandets aktualitet i något begrepp *förutsättes* för ett följandes aktualisation. Huruledes i allmänhet taget begreppet utvecklas eller tänkandets ståndpunkt först uppnås af människan, det utredes ej i logiken, såvida man konsekvent fasthåller, att logikens synpunkt är formens, men ej subjektivitetens eller objektivitetens. Endast i en inledande betraktelse eller anmärkningsvis kan man lämpligen till fixerande af logikens uppgift något antyda begreppets utveckling ur ofullkomligare förnimmelser. Men en lära därom utgör icke något särskildt kapitel eller någon hufvudpunkt i den strängt vetenskapliga framställningen af den formella logiken[1].

---

[1] Jämf. Mill, System of Logic, Vol. I, s. 10 (Ninth Edition, London, Longmans, Green etc., 1875): »In the progress of science from its easiest to its more difficult problems, each great step in advance has usually had either as its precursor, or as its accompaniment and necessary condition, a corresponding improvement in the notions and principles of logic received amongst the most advanced thinkers.»

Den första af de logiska författare, hvilkas läror om »begreppsbildning» vi ämna framställa och kritiskt belysa, nämligen J. St. Mill, vill emellertid icke kalla sin logik formell, utan anser den vara »Logic of Truth», därmed åsyftande, att den betraktar äfven tänkandets innehåll[2].

---

[1] Jämf. Sahlin, Om filos. met., ss. 370—71 om skillnaden mellan »den verksamhet, genom hvilken det redan utvecklade filosofiska systemet i sina moment å nyo höjes till klarhet och tydlighet» (bör betraktas i den formella logiken) och »den verksamhet, genom hvilken människan utvecklar sig till filosofiskt vetande» (bör utredas i antropologien och fenomenologien).

[2] Mill, a. st. s. 14, not o. ss. 238—40.

Vi skola nu först rätt och slätt referera hans åsikter om logikens uppgift och om begreppsbildningen (»abstraction, formation of conceptions»), för att sedan undersöka, i hvilken bemärkelse hans logik kan kallas formell och i hvilken mån den är reell, samt granska hans begreppslära.

II.

Logiken är enligt Mill vetenskapen om de förståndsoperationer, som tjäna till bedömande af evidens. Den har således att taga i betraktande både själfva fortgången från kända sanningar till okända och alla andra intellektuela operationer, så vida de understödja den nämnda processen.[1] Sanningar äro kända af oss på två sätt: några direkt och genom sig själfva; några förmedels andra sanningar. De förra äro föremål för åskådning eller omedelbar uppfattning (»Intuition or Consciousness»); de senare för slutande (»Inference»)[2]. Logikens område är inskränkt till den del af vår kunskap, som består af slutledningar från förut kända sanningar. Logiken är ej vetenskap om tro, utan om bevis eller evidens.[3] Evident är ej det, som man tror eller på grund af någon psykisk nödvändighet eller stark association måste tro, utan det, som man *bör* tro, nämligen det, genom hvilkets erkännande ens tro hålles öfverensstämmande med faktum.[4] Men logiken företager sig ej att finna evidensen, utan blott att bestämma, om den blifvit funnen; den hvarken observerar eller uppfinner eller upptäcker, utan bedömer. Den lär ej, att något visst faktum bevisar ett annat, men den påpekar, med hvilka villkor alla fakta måste öfverensstämma för att kunna ådagalägga andra fakta; m. a. o. den bestämmer de nödvändiga relationer, som måste bestå mellan gifna data och konklusionerna därur, mellan bevisning och det därmed bevisade.[1] Med de ursprungliga data eller yttersta premisserna för vår kunskap, deras antal och natur, det sätt, hvarpå de erhållas, eller de kännetecken, genom hvilka de kunna urskiljas, — med allt detta har logiken, direkt åtminstone, ingenting att göra. Dessa frågor äro dels ej föremål för *någon* vetenskap dels för en annan vetenskap än logiken. Det, som är kändt genom omedelbar uppfattning, kan ej sättas i fråga; ingen vetenskap kräfves för att befästa sådana sanningar; inga regler kunna göra vår kunskap om dem vissare än den är i sig själf.[2] Men följande fråga måste dock besvaras: hvilka äro de fakta, som äro föremål för åskådning eller omedelbar uppfattning, och hvilka äro de, som vi blott sluta till? Utredandet af denna fråga sker i metafysiken i inskränkt bemärkelse eller den del af själsvetenskapen, som behandlar de mänskliga förmögenheternas beskaffenhet. Till denna vetenskap höra frågorna om materie, ande, rum, tid, begrepp, varseblifning, minne och tro.[3] Men fastställandet af de först kända sanningarna och de själsprocesser, hvarigenom detta sker, såsom iakttagelse, beskrifning, abstraktion eller bildande af allmänna begrepp, måste dock äfven tagas i betraktande af den logiska vetenskapen, alldenstund bedömandet af evidensen, logikens egentliga problem, förutsätter dessa mer elementära processer, som ingå i allt tänkande.[4] Logiken behandlar emellertid dem ur samma synpunkt som den, ur hvilken den ser evidensen. Den drifver ej analysen af de själsoperationer, hvilka den undersöker, utöfver den punkt, på hvilken det blir tydligt, huruvida de äro rätt eller orätt utförda i hvarje enskildt fall.[1]

---

[1] A. st. s. 11.

[2] A. st. s. 5.

[3] A. st. s. 8.

[4] A. st., II s. 97.

---

[1] A. st. I, s. 9.

[2] A. st. s. 6.

[3] A. st. ss. 7 o. 13.

[4] A. st. I, s. 11; II, Book IV, Chapters I, II.

Närmare motiverar Mill upptagandet af läran om begreppsbildning i logiken på följande sätt. Sedan han sökt visa, att den själsverksamhet, som förvissar sig om sanningar medels evidens, alltid är en induktionsprocess och framstält induktionens olika arter samt de principer, med hvilka den måste öfverensstämma för att leda till säkra resultat: framhåller han behöfligheten af att något undersöka de andra själsoperationer, som äro nödvändigt förutsatta vid all induktion. Då induktion är utsträckande till en klass af fall af någonting, som iakttagits vara sant i vissa enskilda instanser af klassen, så måste första platsen bland de operationer, som understödja induktionen, intagas af iakttagelsen. I afseende på denna har logiken att betrakta, icke huru eller hvad man skall iakttaga, utan hvad det är, som är nödvändigt för att det faktum, som anses vara iakttaget, kan säkert anses som sant. Svårigheten vid denna frågas besvarande ligger däruti, att i nästan hvarje varseblifning iakttagelse och slutande äro på det innerligaste sätt förbundna. Sättet att finna svaret måste vara ett noggrant särskiljande mellan det i iakttagelsens resultat, som verkligen är iakttaget, och det, som är en slutsats, dragen från varseblifningen. Hvarje slutande står under reglerna för induktionen. Men då allt, hvad slutande heter, är borttaget, hvad återstår? Det återstår i första rummet själens egna förnimmelser (»feelings») eller medvetenhetstillstånd, nämligen hennes yttre förnimmelser — hennes tankar, sinnesrörelser (»emotions») och viljanden.[2] Med förnimmelse eller medvetenhetstillstånd förstår Mill allt det, hvaraf själen är medveten, hvadhelst hon förnimmer (»feels»), eller m. a. o. hvad som utgör en del af hennes egen uppfattande tillvaro (»a part of its own sentient existence»).[1] Skillnaden mellan yttre och inre förnimmelser är egentligen ej en skillnad i våra förnimmelser, utan i den kraft (»agency»), som frambringar dem: alla förnimmelser äro, när de äro frambragta, tillstånd hos själen. Sensationer äro en klass af förnimmelser, som omedelbart föranledas af kroppsliga tillstånd; det andra slaget förnimmelser uppväckas ej omedelbart af något, som verkar på de kroppsliga organen, utan af sensationer eller andra föregående inre förnimmelser. Men sensationerna böra noga fasthållas såsom tillstånd hos den förnimmande själen och ej sammanblandas eller identifieras med det tillstånd hos de kroppsliga organen, hvilket föregår sensationen och konstituerar den fysiska kraft, af hvilken den produceras.[2] Emellertid innebär den nämnda skillnaden ej någon motsättning mellan passiva och aktiva tillstånd hos själen; en sådan motsättning anser Mill vara af sekundär betydelse för hans ändamål. För honom äro alla förnimmelser tillstånd hos själen, hvilket ej innebär någon passivitet utan blott, att de äro psykologiska fakta, fakta, som framträda i själen och omsorgsfullt böra skiljas från de yttre eller fysiska fakta, med hvilka de möjligen kunna sammanbindas antingen såsom verkningar eller orsaker.[3] Att man, då det i sträng mening omedelbart gifna blott är själens egna medvetenhetstillstånd, likväl kan komma att betrakta något såsom yttre, ej blott i förhållande till de kroppsliga organen, utan ock i förhållande till själfva själen, och dock såsom orsak till sensationer i själen eller såsom en kraft, som producerar »delar af själens egen uppfattande existens», — det beror därpå, att bland själens tillstånd finnes ett visst slag, som af många skriftställare kallats varseblifning (»perception») och som består i en intuitiv *tro* på i förhållande till själen yttre orsaker till sensationerna. Lagarna för intuitiv tro och de villkor, under hvilka den är grundad, tillhöra enligt Mill, såsom redan är nämdt, ej logikens område, utan den vetenskaps, hvilken undersöker de yttersta lagarna för människosjälen. Logiken har blott att upptaga denna tro såsom ett faktiskt gifvet slag af medvetenhetstillstånd.[1] Det är på grund af denna intuitiva tro, ej på grund af någon »yttre evidens», som det är möjligt att fatta kropparna ej blott såsom en summa af sensationer eller möjligheter af sensationer, förenade enligt en bestämd lag, utan såsom en för själen yttre orsak, som enligt sina egna lagar verkar sensationer hos själen och bestämmer de lagar, enligt hvilka dessa äro sammanbundna och erfarna. Men allt, hvad vi egentligen veta om de yttre objekten (kropparne, »substratum», »materien»), är blott de sensationer, som de gifva oss, och den ordning, i hvilken dessa sensationer inträffa. Detta anser Mill vara en sanning, både klar i sig själf och medgifven af alla mer betydande filosofer. Det finnes enligt honom ej det ringaste skäl att tro, att det, som vi kalla objektets sensibla kvaliteter, är en afbild af något, som finnes i det självt eller är likartadt med dess egen natur. En orsak liknar ej såsom sådan sina verkningar, såsom t. ex. blåsten ej köldkänslan, värmen ej ångan från kokande vatten. Hvarför skulle då materien likna våra sensationer? Eller på hvilken grund äro vi berättigade att från verkningarna deducera något angående orsaken, undantagandes att den är en orsak, i stånd att frambringa just dessa effekter? Hvad nu beträffar själfva själen, som mottager sensationerna från kropparna och uppfattar ej blott dem utan ock alla andra förnimmelser, så är dess beskaffenhet i och för sig lika obekant som materiens. Mill framhåller uttryckligen, att med afseende på den innersta naturen (hvad helst man må mena med detta uttryck) hos den tänkande principen så väl som på den innersta naturen hos materien vi äro och med våra förmögenheter alltid måste förblifva helt och hållet i mörker. Ingen kan uppfatta, *hvad* hans eget jag är såsom ett väsen, skildt från alla dess medvetenhetstillstånd, utan känner om sin egen natur blott serien af förnimmelser (en viss »thread of consciousness»), hennes sätt eller förmågor att vara medveten; och om man skulle lära sig något nytt om sin egen natur. så kan detta med människans närvarande förmögenheter blott uppfattas såsom förvärfvande af några ytterligare förmågor, som nu äro okända. Sålunda: själen är det okända medvetna subjektet för alla förnimmelser och kroppen den okända yttre omedvetna orsak, till hvilken vi äro naturligen benägna att referera en viss del af våra förnimmelser. Det omedelbart gifna är de många medvetenhetstillstånden.[1] Sedan alla frågor i afseende på hvilka metafysikerna kunna vara af olika åsikter, blifvit uteslutna, kvarstår såsom visst, att för de flesta ändamål den åtskillnad, som vi praktiskt uppfordras att göra, är särskiljandet mellan sensationer och andra förnimmelser samt de slutsatser, som dragas från dem.[2] En möjlighet af misstag vid denna operation beror på följande omständigheter. Då man blifvit van att hafva vissa sensationer, då, och endast då, en viss anordning af de yttre objekten är närvarande för de kroppsliga organen, så har man fått den vanan att genast, när man erfar sensationen, sluta till den vanliga ställningen af de yttre tingen. Denna vana har blifvit så mäktig, att slutandet, utfördt med instinktens hastighet och säkerhet, sammanblandas men intuitiva varseblifningar. När det är riktigt, är man omedveten om, att det någonsin kräfver bevis;

---

[1] A. st. I. ss. 11—13, II, ss. 185—86, 188—89, 195—96.

[2] A. st. II, ss. 185—89.

---

[1] A. st. I, s. 55.

[2] A. st. s. 57.

[3] A. st. s. 59.

---

[1] Enligt Mills definitioner är den intuitiva tron på yttre orsaker till sensationerna icke själf sensation, utan hör till de inre förnimmelserna, emedan den är omedelbart föranledd af sensationer, men ej af tillstånd i de kroppsliga organerna. Och bland de inre förnimmelserna måste den räknas till det slag, som Mill kallar tankar (thoughts). Med tanke menar han nämligen, hvadhelst vi äro medvetna om i vårt inre, när vi sägas tänka; från den medvetenhet, vi hafva, när vi tänka på en röd färg utan att hafva den för våra ögon till en filosofs eller poets djupaste tankar. (A. st. ss. 55—58, 82).

---

[1] A. st. ss. 57—58, 62—69 o. 82.

[2] A. st. II, s. 189.

äfven när man vet det vara oriktigt, kan man ej utan en viss ansträngning afhålla sig från att utföra det. På sådant sätt kan vid det vanliga iakttagandet misstag begås vid *bedömandet* af de genom sinnena gifna sensationerna, ehuru dessa själfva äro ursprungliga och oförfalskade (»gemine».)[1] På grund af vanan att instinktmässigt från sensation sluta till objekt hafva de individuella fakta, från hvilka vi härleda våra induktiva generalisationer, knappast någonsin erhållits genom blotta iakttagelsen. Denna sträcker sig blott till sensationerna, genom hvilka vi lära känna objekten; men de satser, som vi begagna vare sig i vetenskapen eller i dagliga lifvet, hänföras i allmänhet till objekten själfva. I hvarje akt af den s. k. iakttagelsen finnes åtminstone en slutledning — från sensationen till objektets närvaro, från kännetecknen eller egenskaperna till hela fenomenet. Och häraf följer, bland andra konsekvenser, den skenbara paradoxen, att en allmän sats, härledd från partikulära, ofta är mycket säkrare, än hvilken som helst af de partikulära satser, från hvilka den genom induktion deducerades. Ty hvar och en af dessa partikulära (eller snarare singulära) satser innebar ett slutande från intrycket på sinnena till det faktum, som förorsakade; och detta slutande kan hafva varit felaktigt i någon eller några af instanserna, men kan knappast hafva varit oriktigt i alla, förutsatt att deras antal var tillräckligt för att eliminera denna möjlighet. Slutsatsen, d. v. s. den allmänna satsen, kan därför förtjäna större tillit, än det vore rådligt att sätta till någon af de induktiva premisserna.[2]

Dessa äro nu emellertid satser, som innehålla beskrifningar på observationer eller hvad som gäller för sådana. Men liksom i de sistnämnda finnes en stor del, som ej är iakttagelse utan något annat, så försäkras och måste alltid försäkras i den enklaste beskrifning af en iakttagelse mer än det, som innehålles i själfva varseblifningen. Vi kunna ej beskrifva ett faktum utan att inlägga mer än det faktiska. Varseblifningen uppfattar blott ett enskildt ting; men att beskrifva är att påstå ett samband mellan det och hvarje annat ting, som är betecknadt (»denoted») eller på ett allmänt sätt karakteriseradt (»connoted») genom något af de begagnade uttrycken. Om jag t. ex. har en synsensation och försöker beskrifva den genom att säga: jag ser någonting hvitt; så påstår jag ej blott, att jag har en sensation, utan hänför den ock till en viss klass. Jag påstår, att det finnes en likhet mellan det ting, jag ser, och alla ting, som jag och andra äro vana att kalla hvita. Jag påstår, att det liknar dem i det afseende, i hvilket de alla likna hvarandra, i det, som är grunden till deras benämnande med samma namn. Detta är ej blott ett sätt att beskrifva en iakttagelse, utan det enda sättet. Det är väsentligt för en beskrifning att vara bestämmandet af likhet eller likheter.[1] Likhet är ett medvetenhetstillstånd hos iakttagaren. Huruvida känslan af två färgers likhet är ett tredje medvetenhetstillstånd, som jag har *efter* de två färgsensationerna, eller om den är inneburen i sensationerna själfva, kan bli föremål för diskussion. Men i hvarje fall äro känslorna af likhet och af dess motsats olikhet delar af vår natur; och delar, som äro så långt ifrån att kunna analyseras, att de *förutsättas* för hvarje försök till analys af någon bland våra andra känslor. Likhet och olikhet äro attributer, grundade på fakta, d. v. s. medvetenhetstillstånd, som äro egendomliga, oupplösliga och ej möjliga att vidare utreda.[2] Men uppfattningen af likhet kan dock sägas komma till stånd genom jämförelse af ett fenomen med andra fenomen. Därigenom vinnas begrepp (»conceptions») om det gemensamma för flere objekter. Då hvarje beskrifning är »assimilering» af ett fenomen med andra fenomen, redan iakttagna och klassificerade, eller dess »iden tifikation» — uppfattning af, att det har vissa kända egenskaper —, så är tydligt, att hvarje redogörelse för iakttagelser, hvarje samlande af fakta förutsätter de genom jämförelse vunna allmänna begreppen om det, hvaruti fenomenens öfverensstämmelse eller likhet består. Således äro allmänna begrepp oundgängliga förutsättningar äfven för induktion; det är först genom dem, som det är möjligt att tala om klasser och olika instanser, hvarförutan ingen induktion är möjlig.[1]

---

[1] A. st. s. 187.

[2] A. st. s. 188.

---

[1] A. st. II s. 189, I, s. 31 ff.

[2] A. st. I, s. 75.

Vol. II, ss. 190, 193 o. 196.

Logiken behöfver ej ingå på den metafysiska frågan om naturen och sammansättningen hos s. k. abstrakta föreställningar eller de begrepp, som i själen motsvara klasser eller allmänna namn, utan har blott att göra med det allmänt erkända faktum, att sådana begrepp finnas. Själen kan sanmanfatta en mångfald af individuella föremål till ett helt eller en klass; och allmänna namn ingifva oss verkligen vissa idéer eller föreställningar, eljes kunde vi ej begagna namnen med medvetande om någon betydelse. Vare sig, att den förnimmelse, som väckes till lif genom ett allmänt namn, är sammansatt af de många egenskaper, i hvilka alla med samma namn benämnda individer öfverensstämma, och ej af några andra; eller att den är föreställningen om någon af dessa individer med alla dess individuella egendomligheter, men med den beledsagade kunskapen, att dessa egendomligheter ej äro bestämningar hos klassen; eller att föreställningen om klassen är föreställning om en blandad förening af de till klassen hörande individerna; eller att slutligen den har än en än en annan af alla dessa beskaffenheter; — säkert är, att *någon* föreställning beledsagar ett allmänt namn, när helst vi höra det eller använda det med medvetande om någon betydelse. Och denna föreställning, som vi kunna kalla en allmän föreställning, *representerar* i vår själ hela klassen af de benämnda tingen. När helst vi tänka något angående klassen, sker detta medels denna föreställning. Och den frivilliga förmåga, som själen har, att rikta sin uppmärksamhet på en del af det, som är närvarande för den i ett visst ögonblick, och förbise en annan del, sätter oss i stånd att hålla tankegång och slutsatser angående klassen oberoende af det i föreställningen, som ej i verkligheten är, eller åtminstone som vi ej tro vara, gemensamt för hela klassen.

---

[1] A. st. II, ss. 190, 193 o. 196. Mill utvecklar sin lära om begreppsbildningen egentligen i sammanhang med sin polemik mot Whewells teori om observation, induktion och allmänna begrepp (i hans Philosophy of Inductive Sciences); och ehuru det onekligen enligt hans egen åsikt om induktionen för dennas fullständiga behandlande kräfves en utredning af de allmänna begreppen, så tyckes det nästan, som om han skulle anse kapitlet om »abstraction or formation of conceptions» strängt taget vara öfverflödigt i logiken. Han säger nämligen (V. II, ss. 193—94), att han hittills afhållit sig från »ideologiska diskussioner», emedan han betraktar våra tankars »mekanism» för en synpunkt, som är skild från och utan betydelse för de principer och regler, enligt hvilka våra tankeresultats tillförlitlighet bör bedömas; det är med anledning af, att Wh. grundat sin induktionsteori på »ideologiska considerationer», som M. anser det lämpligt att själf intaga sin ställning på »samma metafysiska mark». — Den följande framställningen i texten efter Mill, a. st. II, ss. 195—210.

Det finnes alltså allmänna begrepp eller begrepp, med tillhjälp af hvilka vi kunna tänka generellt; och när vi sammanfatta en mängd fenomen till en klass, d. v. s. jämföra dem med hvarandra för att utforska, hvaruti de öfverensstämma, så ligger något allmänt begrepp implicite i denna självsverksamhet.

Men däraf följer ej, att de allmänna begreppen hafva funnits i själen *före* jämförelsen. Det är ej en lag hos vår intelligens, att vid jämförelsen af ting med hvarandra och uppmärksammande af deras öfverensstämmelse vi blott finna realiseradt i den yttre världen någonting, som vi redan hade i våra själar. Begreppet har ursprungligen kommit till oss såsom *resultat* af en sådan jämförelse. Det erhölls genom *abstraktion* från individuella föremål. Dessa kunna vara sådana, som vi varseblifvit eller tänkt på vid föregående tillfällen, men de kunna också vara de ting, som vi varseblifva eller tänka på vid själfva det förevarande fallet. Hvarje begrepp, som kan användas till att sammanfatta en mängd fakta, *kan* ursprungligen hafva blifvit utveckladt från just detta fakta. Begreppet är ett begrepp *om* något; och detta något är verkligen *i* fakta och kan under vissa möjliga omständigheter eller genom någon möjlig utsträckning af de förmågor vi verkligen besitta, hafva blifvit upptäckt i dem. Och icke blott är detta i sig själft alltid möjligt, utan det inträffar i nästan alla fall, då erhållandet af det rätta begreppet är förenadt med någon ansenlig svårighet. Ty om det ej kräfves något nytt begrepp, om ett af dem, som redan äro bekanta för människorna, kan vara tjänligt för ändamålet, så kan det hända nästan hvar och en att vara den förste, för hvilken det rätta framträder; åtminstone såvida det är fråga om en grupp af fenomen, som hela den vetenskapliga världen är sysselsatt med att söka sammanbinda. De verkligen svåra fallen äro de, i hvilka det begrepp, som är bestämdt att skapa ljus och ordning ur mörker och förvirring, måste sökas hos själfva de fenomen, hvilka det efteråt skall ordna; dessa fall äro ock de talrikaste.

Begreppen intryckas alltså på själen utifrån, de erhållas aldrig på annat sätt än genom jämförelse och abstraktion, men kunna ej utveckla sig själfva inifrån. Den uppfattningen,[1] att det sistnämnda skulle inträffa, eller att själen själf vore grund till begreppen och genom försök slutligen skulle träffa på det rätta begreppet eller det, som är tjänligt till att ordna och sammanbinda en viss mängd fenomen, — denna uppfattning anser Mill bero på ett missförstånd, föranledt däraf, att man ej tagit i betraktande det ursprungliga bildandet af begreppen utan blott deras användning efteråt.

---

[1] Whewell anser, att för induktion kräfvas begrepp, som äro »klara» och »tjänliga» för innehållet (»clear and appropriated»); dessa begrepp »superinduceras» på fakta, som därigenom blifva sammanbundna (»connected»).

Han anmärker därvid först och främst, att själfva uttrycket: att sammanbinda fakta medels begrepp, betyder alldeles detsamma som: jämföra fakta med hvarandra och afgöra, hvaruti de öfverensstämma Det sistnämnda uttryckssättet är riktigare. Fakta äro ej *sammanbundna*, såvida ej termen fattas i öfverförd betydelse. *Föreställningarna* om fakta kunna blifva sammanbundna, d. v. s., vi kunna föranledas att tänka på dem tillsammans; men detta innebär ej mer än, hvad som kan åstadkommas af hvilken tillfällig association som helst. Jämförelse är däremot det mer filosofiska uttrycket för det, som verkligen försiggår. Ty liksom det allmänna begreppet själft erhålles genom en jämförelse af särskilda fenomen, så är det sätt, på hvilket vi använda det vunna begreppet, återigen en jämförelse. Vi jämföra fenomenen med hvarandra för att få begreppet, och sedan jämföra vi dessa och andra fenomen med begreppet. Detta blir typen för jämförelsen.

Och vi behöfva endast öfverväga, hvad jämförelse är, för att se, att, såvida objekten äro flere än två och ännu mer om de äro ett obegränsadt antal, någon sorts typ är ett oundgängligt villkor för jämförelsen. När vi skola ordna och klassificera en stor mängd föremål enligt deras likheter och olikheter, så göra vi ej ett förvirradt försök att jämföra alla med alla. Vi veta, att själen med lätthet kan på en gång uppmärksamma blott två ting, och därför taga vi fasta på ett af föremålen, antingen slumpvis eller, emedan det på ett särskildt slående sätt erbjuder någon viktig egenskap, och jämföra detta såsom vårt mönster med det ena föremålet efter det andra. Om vi finna ett andra föremål, som visar en anmärkningsvärd likhet med det första, hvilken förmår oss att sammanfatta dem i en klass, så uppstår genast frågan, i hvilket särskildt afseende de öfverensstämma, och att taga kännedom om dessa omständigheter är redan ett första steg af abstraktion, som åstadkommer ett allmänt begrepp. När vi kommit så långt och nu taga i betraktande ett tredje föremål, göra vi naturligtvis den frågan, ej blott om detta tredje objekt öfverensstämmer med det första, utan huruvida det öfverensstämmer med det i samma afseende, i hvilket det andra var likt, m. a. o. huruvida det öfverensstämmer med det allmänna begreppet, som erhållits genom abstraktion från det första och andra. Sålunda se vi de allmänna begreppens tendens att, så snart de äro bildade, framträda som typer i stället för de individuella objekten, som förut motsvarade detta ändamål i vår jämförelse. Vi kunna möjligen finna, att ej något större antal af andra föremål öfverensstämmer med det första allmänna begreppet; och då måste vi lämna begreppet och, börjande ånyo med ett annat enskildt fall, framskrida genom nya jämförelser till ett annat allmänt begrepp. Stundom återigen finna vi, att samma begrepp kan bli tjänligt genom utelämnande af vissa af dess bestämningar; och genom denna högre grad af abstraktion erhålla vi ett ännu allmännare begrepp.

Dessa korta anmärkningar innehålla, anser Mill, allt, som är välgrundadt i den läran, att begreppet, genom hvilket själen ordnar och gifver enhet åt fenomenen, måste lämnas af själen själf, och att vi finna det rätta begreppet genom en försöksvis anställd process, pröfvande först ett, sedan ett annat, tills vi träffa kännemärket. Begreppet lämnas icke *af* själen förr, än det har lämnats *åt* själen; och de fakta, som gifva det, äro stundom främmande fakta, men oftare just de fakta, som vi försöka ordna genom detsamma. Det är likväl alldeles sant, att då vi försöka ordna fakta, vi aldrig, på hvilken punkt vi än börja, kunna komma tre steg framåt utan att bilda ett allmänt begrepp, mer eller mindre distinkt och noggrant; och att detta allmänna begrepp blir den ledtråd, efter hvilken vi genast försöka leta oss igenom de öfriga fakta, eller snarare blir det mönster, med hvilket vi därefter jämföra dem. Om vi ej äro nöjda med de öfverensstämmelser, som vi upptäcka bland fenomenen genom att jämföra dem med denna typ eller med något ännu abstraktare begrepp, som vi genom en ytterligare abstraktionsgrad kunna bilda såsom typ, så ändra vi vår väg och forska efter andra öfverensstämmelser: vi börja åter jämförelsen från en ny utgångspunkt och frambringa sålunda en ny grupp af allmänna begrepp. Denna försöksprocess har tämligen naturligt föranledt den teorin, att begreppet gifves af själen själf: alldenstund de olika begreppen, som själen successivt försöker, antingen redan innehades af henne från hennes föregående erfarenhet eller ock lämnades till henne i det första stadiet af den motsvarande jämförelseakten; så att i den efterföljande delen af processen begreppet visade sig såsom någonting jämfördt med fenomenen, ej utveckladt från dem.

Hvad som rätteligen bör förstås med de af Whewell framhållna bestämningarna hos de begrepp, som förutsättas för induktion, nämligen att vara passande (»appropriate») och klara (»clear»), kan nu lätt utredas. Vi måste vid hvarje försök att genom ett begrepp sammanfatta fenomen supponera, att det verkligen finnes en öfverensstämmelse mellan dem, och att begreppet är begrepp om denna öfverensstämmelse. Om nu begreppet motsvarar en verklig öfverensstämmelse mellan fenomenen; om den jämförelse, som vi utfört i en grupp af objekt, har ledt oss till att klassificera dem enligt verkliga likheter och åtskillnader: så kan det ej slå fel, att begreppet är passande eller lämpligt — för ett eller annat ändamål. Så snart vi genom jämförelse funnit någon öfverensstämmelse, någonting, som kan prediceras i allmänhet om ett antal föremål: hafva vi erhållit en basis, på hvilken en induktiv process kan grundas. Men öfverensstämmelserna eller följderna af dessa kunna vara af mycket olika grader af vikt. Förfelar man de verkligen viktiga punkterna i öfverensstämmelsen och fäster sig vid sådana, som antingen äro inbillade eller inga öfverensstämmelser alls eller, om de äro verkliga likheter, äro af jämförelsevis underordnad betydelse och utan samband med det fenomen, hvilkets lag söks, så kunna ens begrepp kallas opassande, olämpliga — nämligen i förhållande till det ifrågavarande föremålet. Har man däremot lyckats uppfatta likheter och olikheter, som äro af verklig vikt i sig själfva och äro kännemärken på öfverensstämmelser och åtskillnader i många andra viktiga enskildheter, då äro begreppen egentligen passande. — För begreppets klarhet däremot kräfves endast, att vi skola noggrant veta, hvaruti den öfverensstämmelse består, som vi innesluta i detsamma; att den blifvit omsorgsfullt iakttagen och noggrant ihågkommen. Vi sägas ej hafva ett klart begrepp om likheten mellan en mängd föremål, om vi endast hafva en allmän känsla af, att de äro lika, utan att hafva analyserat deras likhet eller uppfattat, i hvilka punkter den består, och fäst i vårt minne en noggrann erinring af dessa punkter. Men hafva vi utfört analysen och fasthålla dess resultat, så är begreppet bestämdt (»determinate»), hvilket är liktydigt med, att det är klart: det sväfvar eller vacklar ej, det är ej så i dag och annorlunda i morgon, utan förblir fast och oföränderligt — undantagandes när vi på grund af framsteg i vår kunskap eller rättande af något misstag medvetet tillägga något till begreppet eller ändra det. Men det är ej nödvändigt, att vi, för att hafva klara eller bestämda idéer, skola känna till *alla* de gemensamma egenskaperna hos ting, som vi klassificera; gjorde vi det, så hade vi våra klassbegrepp så väl fullständiga som klara. De hufvudsakliga villkoren för klara begrepp äro därför uppmärksam iakttagelse, vidsträckt erfarenhet och ett minne, som mottager och kvarhåller en noggrann bild af det iakttagna. Och liksom våra begrepps klarhet hufvudsakligen beror på *omsorgsfullheten* och *noggrannheten* hos våra iakttagande och jämförande förmögenheter, så är deras adekvathet eller snarare den utsikt, vi hafva, att i hvarje fall träffa det adekvata begreppet, väsentligen beroende på samma förmågors *aktivitet*. Den, som genom vana, grundad på tillräcklig naturlig begåfning, har förvärfvat skicklighet i ett noggrant iakttagande och jämförande af fenomen, kan uppfatta så många fler öfverensstämmelser och märka dem så mycket hastigare än andra, som ej hafva en dylik färdighet, att utsikterna äro mycket större för, att han skall i hvarje fall inse de öfverensstämmelser, hvaraf de viktiga konsekvenserna framgå.

Mill anser det vara af så mycken vikt, att den del af sanningsutforskandet, som ofvan diskuterats, riktigt uppfattas, att han finner det lämpligt att med något olika uttryckssätt åter framställa resultaten af undersökningen. Vi kunna ej förvissa oss om allmänna sanningar, d. v. s. sanningar, som kunna hänföras till klasser, så vida vi ej bildat klasserna på sådant sätt, att allmänna sanningar kunna utsägas om dem. I bildandet af hvarje klass är ett begrepp om den såsom klass involveradt, d. v. s. ett begrepp om vissa bestämningar (»circumstances») såsom varande de, som karakterisera klassen och skilja de föremål, som sammansätta den, från alla andra föremål. När vi noggrant känna till, hvilka dessa bestämningar äro, hafva vi en klar föreställning (eller begrepp) om klassen och om betydelsen af det allmänna namn, som betecknar den. Det första villkoret för att hafva denna klara föreställning är, att klassen verkligen är en klass; att den motsvarar en verklig distinktion; att de ting, som den innefattar, verkligen öfverensstämma med hvarandra i vissa egendomligheter och just genom dessa skilja sig från alla andra föremål.

Men det är ej det enda villkoret för klassifikation, att klasserna verkligen skola vara klasser, bildade genom lagenlig själsprocess. Vissa sätt att klassificera föremål äro värdefullare än andra för människans ändamål, vare sig spekulativa eller praktiska; och våra klassifikationer äro ej väl gjorda, så vida ej de ting, som de sammanfatta, icke blott öfverensstämma med hvarandra i något, som skiljer dem från allt annat, utan öfverensstämma med hvarandra och skilja sig från annat i just de bestämningar, som äro af primär betydelse för målet (teoretiskt eller praktiskt), som vi hafva i sikte, och som konstituerar vårt problem. Med andra ord våra begrepp, ehuru möjligen klara, äro ej afpassade efter vårt mål, om icke de egenskaper, vi sammanfatta i dem, äro sådana, som hjälpa oss framåt mot det, som vi önska förstå, — i. e. vare sig sådana, som djupast intränga i tingens natur, om vi vilja förstå denna, eller sådana, som närmast sammanhänga med den särskilda egenhet, som vi vilja utforska.

Vi kunna därför ej bilda goda allmänna begrepp på förhand. Att det begrepp, vi erhållit, är det, som vi behöfva, kan endast vara kändt, när vi gjort arbetet för den sak, för hvilkens skull vi behöfde det; när vi fullständigt inse den allmänna karakteren hos de fenomen eller villkoren för den särskilda egenskap, hvarmed vi sysselsätta oss. Allmänna begrepp, bildade utan denna genomgående kunskap, äro Bacon's »notiones temere a rebus abstractæ». Dock måste vi kontinuerligt uppställa sådana anticiperade eller brådmogna (»premature») begrepp i vårt framskridande till något bättre. De äro ett hinder för kunskapens framsteg, endast om man för beständigt åtnöjer sig med dem.

Det skulle sålunda vara ett oriktigt uttryckssätt att säga, att erhållande af adekvata (»appropriate») begrepp är ett villkor, som förutsättes för generalisation. Under hela den process, hvarigenom fenomen jämföras med hvarandra för generalisationens skull, försöker själen åstadkomma ett begrepp, nämligen om den verkligen viktiga öfverensstämmelsen mellan föremålen. I den mån som vi erhålla mer kunskap om företeelserna själfva och om de villkor, af hvilka deras viktiga egenskaper bero, ändras naturligtvis de synpunkter, från hvilka vi betrakta saken; och sålunda gå vi från ett mindre till ett mer adekvat (»appropriate») allmänt begrepp i våra forskningars framsteg.

Vi böra ej härvid glömma, att den reelt betydelsefulla likheten icke alltid kan upptäckas blott genom jämförelse af de ifrågavarande fenomenen utan tillhjälp af ett annorstädes förvärfvadt begrepp.

Sökandet efter öfverensstämmelsen hos en grupp af fenomen är i sanning ganska likt letandet efter en förlorad eller dold sak. Först ställa vi oss på någon lämplig plats och se omkring; kunna vi då märka föremålet, så är allt klart; i motsatt fall fråga vi oss själfva i vårt inre, hvilka platser de äro, hvarest det kan vara doldt, för att sedan söka det där, och så vidare på samma sätt, tills vi föreställa oss den plats, där det verkligen är. Och härvid behöfva vi äfven hafva en föregående kunskap om de olika möjliga platserna. Liksom vid detta bekanta förfarande, så försöka vi i den filosofiska operation, som det tjänar till att upplysa, först att upptäcka det förlorade objektet eller bemärka det gemensamma attributet utan att gissningsvis begära hjälp af något redan förvärfvadt begrepp eller med andra ord af någon hypotes. Misslyckas detta, så försöka vi i var inbillning göra någon hypotes om en möjlig likhetspunkt och se därpå efter, om fakta öfverensstämma med gissningen. Vid sådana fall kräfves något mer än en själ, som är van vid noggrann iakttagelse och jämförelse. Det måste vara en själ, rikt utrustad med redan förvärfvade allmänna begrepp af det slag, som står i sammanhang med den särskilda frågans innebörd. Och mycket beror ock på den naturliga styrkan och den förvärfvade bildningen hos den så kallade vetenskapliga inbillningskraften; på den förmåga, man har, att i sin själ anordna kända element i nya kombinationer, sådana, som ej ännu iakttagits i naturen, ehuru ej stridande mot några kända lagar.

Mill framhåller flerestädes, att hans logik är oberoende af psykologiska och metafysiska tvistefrågor (se t. ex. Vol. I, ss. 7, 11—14; Vol. II, ss. 188—89, 193; jmfr ofvan ss. 33—34, 35—36, 40). Han anser »våra tankars mekanism vara en synpunkt, som är skild från och af ingen vikt för de principer och regler, enligt hvilka tillförlitligheten af tankeresultaten böra uppskattas» (Vol. II, 193). »Logiken har intet intresse af att utföra analysen af de själsoperationer, med hvilka den sysselsätter sig, utöfver den punkt, vid hvilken det blir klart, huruvida operationerna hafva i hvarje enskildt fall blifvit rätt eller orätt utförda» (Vol. I, 12).

Emellertid kunna vi ej anse, att Mill har lyckats utföra sin logik utan att låta sig påverkas af sina psykologiska och kunskapsteoretiska åsikter. Det ligger ock i sakens natur, att en vetenskap, som ur någon synpunkt tager i betraktande ett helt med så organiskt sammanhang som tänkandet, ej kan skarpt fixeras och konseqvent genomföras utan ett bestämdt urskiljande af andra möjliga synpunkter för dess föremåls betraktande. Mill framhåller, att ett steg i analytisk riktning kan vara rätt gjordt, äfven om man ej är i stånd att göra ett följande (I, 12). Det kan nog så vara. Men det är fara värdt, att man efter en bristfällig analys ur resultatet drager slutsatser så, som om analysen vore *fullt* utförd. Därmed är man inne i ett konstruktivt förfarande, som mer eller mindre ledes af ett oriktigt eller blott relativt giltigt föreställningssätt, — af »notiones temere a rebus abstractæ». Mill har ej lyckats undgå denna fara och har i sin framställning hopat så många motsägelser och inkonsekvenser, att vi nu ej anse oss böra framhålla allesammans, utan åtnöja oss med att påpeka de principiella samt de viktigaste i hans lära om begreppet.

Först och främst faller i ögonen hans vacklande mellan realistisk sensualism, subjektiv idealism och skepticism. Han talar om föremål, som äro yttre i förhållande till själfva själen, men som likväl förorsaka, producera eller föranleda — uttrycken växla såsom ofta hos Mill — tillstånd hos henne (se I, 55—59; 62—64; 68; 82—83; se ofvan s. 35 ff.). Ehuru han framhåller, att vi ej kunna veta något annat om de yttre objekten än de sensationer, som de gifva oss (I, 64—69, m. fl. st.) och att sensationerna ej kunna vara något för själen yttre (I, 55—60, m. fl. st.), så tyckes han sålunda ej bemärka, att talet om föremål utom själen eller medvetandet innebär en falsk uppfattning af själen i analogi med kroppen. Alltså, lika litet som Mill står fast vid en naiv realistisk sensualism, lika litet genomför han en konsekvent subjektiv idealism eller idealistisk sensualism. Det realistiska elementet i hans spekulation drifver honom emellertid vidare till skepticism. Han säger visserligen (I, 58), att han i logiken skall afhålla sig från att afgöra den frågan, huruvida själens »intuitiva» och af all »yttre evidens» oberoende tro på objekt, som äro »utom» henne, innebär sanning. Sedan (I, 66 ff.) lämnar han dock i anslutning till Kant, Locke, Berkeley, W. Hamilton, Cousin m. fl. en utredning af frågan, hvaraf resultatet blir, att objekt utom själen möjligen finnas, men vi kunna veta blott, *att* de finnas och att de äro *orsaker* till våra sensationer (som äro inre för själen, enl. M. själf); vi känna intet om deras beskaffenhet i och för sig. Han märker tydligen icke, att däri ligger en dubbel motsägelse. Den ena är, att själen skulle hafva en inre uppfattning af något för sig yttre; den andra: att man skulle uppfatta, *att* något är, om hvilket *intet* kan prediceras. Mill kunde invända: alla språkets former tvinga oss att tala om något för oss yttre (I, 65 o. 67 noterna); man kan utsäga om tingen i sig, att de såsom sådana för oss äro ovetbara, och att vi känna dem endast såsom orsaker till företeelser för oss; problemet att söka utforska, hvad de äro absolute i och för sig, är, såsom Cousin påpekar, orimligt och motsägande och förbjudes af förnuftet (»raison»), emedan det är a priori alldeles evident, att de icke äro i och för sig själfva, hvad de äro i förhållande till oss, alldenstund närvaron af subjektet nödvändigt modifierar deras verkande; och på hvilken grund äro vi berättigade att från verkningarna deducera något angående orsaken, undantagandes att den är en orsak i stånd att frambringa dessa effekter? Men gifvet är, att ett språkbruk, som, om det användes i egentlig bemärkelse på det andliga området, innebär motsägelse, är af ingen betydelse såsom bevisningsgrund inom det nämnda området. Att sensationerna och de sinnliga kvaliteterna äro subjektiva och relativa, är för visso klart genom förnuftet i förståndets form, men därvid förutsättes just någon kunskap om noumenen eller tingen, sådana de äro i och för sig; endast på grund af *någon* insikt i deras natur kan man säkert påstå, att de sinnliga tingen äro fenomen. Och att det ej ligger någon olöslig motsägelse däruti, att människan fattar något i och för sig varande såsom sådant, det framgår ock af Mills egna förklaringar om relationer (I, 72 ff.). »Det gemensamma för alla sådana är, att i hvar och en af dem det finnes eller inträffar eller har funnits eller inträffat eller kan finnas eller inträffa något faktum eller fenomen, i hvilket de två ting, som sägas stå i relation till hvarandra, bägge ingå såsom momenter» (»parties concerned»). »Pa samma sätt, som en kvalitet är en egenskap, grundad på det faktum, att en viss sensation eller vissa sensationer produceras i oss genom objektet, så är en egenskap, grundad på något faktum, i hvilket objektet ingår tillsammans med ett annat objekt, en relation mellan det och det andra objèktet. Men faktum i det senare fallet består af samma slags element som faktum i det förra, nämligen medvetenhetstillstand.» Om sensationerna innebära ett kausal-förhållande mellan ting i sig och själen i sig, så måste alltsa i uppfattningen af sensation ligga någon uppfattning af tinget och själen, med andra ord dessa måste bägge fattas af medvetandet. Och liksom man i sin reflexion kan fixera en viss sensation eller sensationsgrupp och höja den till medveten varseblifning, så måste man ock genom eftertanke kunna utröna något om väsendena i sig, hvilket man i självfva verket redan gjort, så snart man verkligen tänker något vid orden »det i och för sig varande», såsom predikat åt något subjekt.

Men Mill tyckes i allmänhet ej hafva stränga fordringar på vetenskaplig precision och konsekvens. Ehuru han säger kropp och själ vara »okända», kallar han dock själen för »senterande subjekt för medvetenhetstillstånd», kroppen för »yttre, omedveten orsak till sensationer». Emellertid torde väl bestämningen »okänd» afse, att »den innersta naturen» hos kropp och själ är okänd, helst som Mill är så säker på människans okunnighet om denna innersta natur, att han vid tal därom en gång tillägger: »whatever be meant by inmost nature» (I, s. 68). Men man får ej heller pressa dylika uttryck hos honom, ty han synes likväl anse möjligt (se II, 208; ofvan s. 48) att mer eller mindre djupt intränga i tingens natur. Visserligen kan han då mena, att ehuru man ej kan intränga i den »*innersta*» naturen hos tingen, man likväl kan tränga så långt, att man anser tingen i sig vara orsaker till sensationerna, och anse denna insikt vara djupare än den populära föreställningen, att fysiska kroppar inverka på medvetandet. Dock kan man ej säga det nyss framställda uttrycka hans oföränderliga åskådningssätt; ty vid hans framställning af iakttagelsen (jmfr ofvan s. 37 ff.) resonnerar han ständigt så, som om han ansåge de varseblifna objekten eller fenomenen vara orsaker till sensationerna; han säger nämligen i detta sammanhang, att vi på grund af sensationerna få kännedom om objekten genom ett korrekt slutande från intrycken på sinnena till det faktum, den anordning af yttre ting, hela det fenomen, som var orsak till intrycket. Samma föreställningssätt går ock igenom hans lära om begreppet.

Hans bestämmande af logikens uppgift sammanhänger nära med hans sensualistiska kunskapsteori och är lika sväfvande som denna. Om man fäster sig vid hans uttalanden (I, 9), att ehuru logikens fält är »coextensivt» med kunskapens, logik dock ej är detsamma som kunskap, emedan logiken ej lär, att några vissa fakta bevisa några andra, utan endast utreder de villkor, med hvilka alla fakta måste öfverensstämma för att kunna bevisa andra fakta, eller de relationer, som måste bestå mellan bevisningsgrund och det därmed bevisade: så kunde man tro, att hans logik betraktade kunskapen blott in abstracto eller formaliter och sålunda vore formell logik. Då han säger (II, 97), att evident är det, genom hvilkets erkännande ens tro hålles öfverensstämmande med faktum, samt (I, 9) att logiken ej företager sig att finna evidensen, utan blott att bestämma, om den blifvit funnen, så kunde det tyckas äfven därigenom vara gifvet, att Mills logik är formell, – ehuruväl det torde vara svårt att inse, huru man skall kunna bedöma den *så* bestämda evidensen utan en reell undersökning. Han förklarar också såsom ofvan nämndt är, bestämdt (I, 238—40), att hans logik såsom »Logic of Truth» innefattar vida mer än den formella logiken såsom blott »Logic of Consistency», hvilken han anser egentligen endast handla om eqvivalensen af skilda uttryckssätt. Såsom han uppfattar logiken, är den hela teorien om, huru man förvissar sig om sanningar, till hvilka man sluter från andra sanningar, kända direkt och genom sig själfva på grund af intuition eller omedelbar medvetenhet (I, 5 ff. o. 238). Mills logiska system är således en del af kunskapsteorien, hvilkens första och grundläggande del skulle afhandla de omedelbara kunskaperna, uppfattningarna af fakta genom intuition »beyond possibility of question» (I, 6). Därigenom blir det svårt för Mill att uppdraga någon skarp gräns mellan logiken och den öfriga kunskapsteorien. Han förklarar visserligen (I, 7), att frågan, hvilka de fakta äro, som äro föremål för intuition och hvilka de äro, till hvilka vi endast sluta, aldrig har ansetts vara en del af logiken; att dess plats är i en annan och fullkomligt åtskild del af vetenskapen, nämligen metafysiken i inskränkt bemärkelse, den del af själsvetenskapen, som försöker bestämma, hvilken del af själens innehåll tillhör henne ursprungligen och hvilken del är utkonstruerad af material, gifvet utifrån. Men han upptager dock sedan (II, 185 ff.) i logiken frågan, hvad det är, som är nödvändigt för, att det faktum, som anses iakttaget, kan säkert anses såsom sant. Och vid besvarandet af denna fråga måste han redogöra för skillnaden mellan omedelbart iakttagna fakta och sådana, till hvilka man sluter, och denna redogörelse blir naturligtvis psykologisk och kunskapsteoretisk; den är ej logisk blott därför, att endast det allra allmännaste däraf framställes. Vid utredningen af »formation of conceptions» förklarar Mill också, att begreppen ej äro själens ursprungliga innehåll, utan »intryckas» på henne »utifrån». Och ehuru han antyder (II, 193—94), att det egentligen är af polemiska skäl, som han inträdt på det »metafysiska» området, så är det dock, såsom vi ofvan påpekat (s. 40), enligt Mills egen föregående framställning nödvändigt att i logiken betrakta de allmänna begreppen, och han söker fasthålla undersökningens logiska karaktär genom att förklara (II, 195), att den metafysiska frågan efter s. k. abstrakta idéers natur och sammansättning icke hör till logiken; — hvilket likväl ej hindrar, att han, såsom är tydligt af det nyss om hans åsikt angående begreppens uppkomst sagda, vid framställningen betraktar andra »metafysiska» frågor såsom afgjorda.

Men fastän han i sin teori om iakttagelse, beskrifning och »abstraktion» tyckes anse vissa dylika frågor afgjorda, så tager han dem dock ej ständigt för afgjorda på samma sätt. Stundom urgerar han, att det enda, som verkligen iakttages eller direkt percipieras, är individuella medvetenhetstillstånd utan samband mellan hvarandra (II, 188—90, 200): iakttagelsen sträcker sig endast till de sensationer, genom hvilka vi uppfatta (»recognise») objekten; när allt slutande är borttaget, så återstå endast själens yttre och inre medvetenhetsstillstånd; varseblifningen (»perception») gäller blott ett individuellt ting; i hvarje beskrifning inlägges mer än faktum, nämligen ett påstående om likhet mellan det iakttagna faktum och andra fakta; fakta äro ej sammanbundna annorlunda än i en blott bildlig betydelse af uttrycket, ehuru *föreställningarna* om fakta kunna sammanbindas, genom att vi tänka på dem tillsammans genom tillfällig association. Men å andra sidan säger han dock likhet och samband vara faktiska (I, 75; II, 197, 203, 205, 206, 207): likhet och olikhet äro medvetenhetstillstånd hos iakttagaren, hvilka äro delar af hans natur och så långt ifrån att kunna analyseras, att de förutsättas för hvarje försök att analysera något annat medvetenhetstillstånd; det generella begreppet är begrepp *om* något, som verkligen är *i* fakta; det är adekvat (»appropriate»), om det motsvarar en verklig öfverensstämmelse mellan fenomenen.

Ehuruväl Mill inser, att till det faktiska höra ock »thoughts» (se ofvan s. 36 not) i betydelsen af alla medvetenhetstillstånd utom sensationer, känslostämningar (»emotions») och viljeyttringar (I, 55 ff.), så tyckes han stundom glömma, att då ock »inferences» och deras resultat äro faktiska och att de evidenta slutledningarna stå i öfverensstämmelse med fakta (II, 97). Förstånd och begrepp och sammanhang i erfarenheten äro i själfva verket lika faktiska som sensationerna. Utgångspunkten för människans forskning är ej endast enstaka organsensationer, utan en mångfald af medvetna varseblifningar, i någon mån fixerade, ordnade och sammanbundna af det varseblifvande subjektet. Och i dettas förnimmande ligger redan implicite tänkandet, ehuru under lägre form: Mill säger själf, att man kan sluta riktigt utan att vara distinkt medveten om, att man verkligen fattat rätt (I, 235—37); i själfva verket måste det för en korrekt analys vara gifvet, att hela människan med hennes sinnliga och förnuftiga bestämdhet och sålunda hela universum, själfva det absoluta väsendet måste på ett visst sätt bestämma hvarje verklig varseblifning. (Jämf. ofvan ss. 3—21, Bostr. Skr. II, ss. 297, 304, 308—09 och 530—33). Människan utvecklar sig och utvecklas till rent förstånd genom organisk samverkan med andra intelligenta makter. När hon hunnit så långt, att hon kan medvetet börja en analys af erfarenheten, så måste hon i denna finna ej blott sensation, utan ock begrepp. Men om ingendera kan hon blifva medveten utan eftertanke. Bägge äro alltså lika mycket faktiska. Men man kan ock säga, att ingendera är i sin afsöndring egentligen faktisk, ty det faktiska är det hela och ej blott några isolerade moment, urskiljda genom abstraktion. Denna insikt i det i egentligaste mening gifnas karaktär af helhet och däri, att söndringen beror på en brist i den mänskliga fattningen af det gifna, kan naturligen vinnas blott genom en intensiv och omfattande utveckling af den mänskliga intelligensen. Då det afsiktliga eftersträfvandet af kunskap och makt börjar på föreställandets och godtyckets ståndpunkt, så kan människan, innan hon når det rena förnuftiga tänkandet och den reella friheten, af många anledningar drifvas eller lockas att sätta sina abstraktioner i deras isolering såsom det faktiska eller ock såsom sann verklighet, ur hvilken det såsom bristfälligt fattade faktiska skall förklaras. En sådan »ofullgången abstraktion» (E. G. Geijer, Thorild, i Samlade Skrifter (Stockh. 1852), I: 5, s. 247) leder till en konstruktiv härledning af de öfriga momenten i erfarenheten ur de genom abstraktion urskiljda, hvilken härledning i själfva verket måste blifva en väfnad af motsägelser. Mills lära om iakttagelse och begreppsutveckling är ett exempel på en sådan falsk abstraktion och motsägande konstruktion, huru skarpt han än skulle hafva opponerat sig mot hvarje förebråelse för att hafva lämnat erfarenhetens område. Hans påstående, att blott sammanhangslösa sensationer äro föremål för den egentliga iakttagelsen, beror på falsk abstraktion och upphäfves ju äfven af hans egna uttalanden i motsatt riktning. Att begreppen »intryckas utifrån» på själen, är en konstruktion genom en fysisk analogi. Han säger ibland, att de begrepp, som bringa ljus, ordning och sammanhang i fenomenen, äro utvecklade ur fakta genom själens aktivitet. Men då kan man fråga: huru kan ur det osammanhängande något sammanhang utvecklas? Är det icke just själens aktivitet, som är grund till sammanhanget, och komma sålunda icke begreppen från själens eget inre? Vill då Mill säga, att fakta nog äro sammanhängande, och att de därför kunna

»intrycka» begrepp i den tomma själen, så kan man invända: alla fakta äro ju medvetenhetstillstånd; äro de sammanhängande, så är sammanhanget *i* själen, som ej är tom, utan har allt faktiskt till sitt innehåll och ordnar detta innehåll genom sin aktivitet.

Men att vidare fortsätta med framhållandet af det otillfredsställande i Mills begreppslära, torde vara onödigt, helst som vi äro i tillfälle att återkomma till densamma vid framställningen och granskningen af Lotzes och Sigwarts åsikter.

III.

Lotze afhandlar begreppsbildningen i den del af sin logik, som han kallar ren eller formal.

Dennas uppgift och plats såsom vetenskap utreder och bestämmer L. genom betraktelser, som här i korthet må anföras såsom uttryck för den psykologiska och kunskapsteoretiska ståndpunkt, på hvilken han grundar sin uppfattning och behandling af logiken.

I »föreställningsförloppet»,[1] sammanfattningen af de många samvarande och succederande föreställningar, som dels uppstå med anledning af sinnena dels utgöras af erinringar, kan man iakttaga en blandning af »sammanhörande» och blott »sammanträffande» föreställningar. De förra äro sådana, som »hafva rätt» att sammanträffa just så i vårt medvetande, emedan äfven den verklighet, från hvilken de härstamma, alltid på samma gång frambringar deras föranledande orsaker eller låter dem följa efter hvarandra. De senare, de blott sammanträffande föreställningarna, äro de, som råka tillsammans i oss blott därför, att inom området för den yttre värld, för hvilkens inverkan vi äro tillgängliga, deras föranledande orsaker faktiskt sammanträffade i samma ögonblick, dock utan ett inre sammanhang, som tryggade deras lika sammanbindande vid hvarje upprepning.

---

[1] Den följande framställningen efter Lotzes Logik s. 3 ff.

Nödvändigt sammanhang mellan alla momenten i hvarje föreställningsförlopp skulle vi bemärka, om en allvetande iakttagelse stode oss till buds. Ty genom användande af allmänna lagar för själsverksamheten, hvilka gälla likmätigt för alla själar, på de särskilda betingelser, som i hvarje särskildt fall äro gifna såsom afvikande från betingelserna för ett annat, skulle alla inre företeelsers gång framstå såsom ett oundvikligt resultat. Hvarje föreställningsförlopp måste därför ur ifrågavarande synpunkt erkännas såsom nödvändigt för den själ, i hvilket det förekommer, och under de betingelser, under hvilka det försiggår; men man kan däremot ej ur samma synpunkt uppfinna något sätt att förbinda föreställningar, hvilket vore allmängiltigt för alla själar, och ej heller få någon anledning att uppställa en skillnad i afseende på värde, hvilken, såsom olikheten mellan sanning och osanning, satte en af dessa föreställningsförbindelser mot alla de andra.

Allmängiltighet och sanning äro nu de båda företräden, hvilka redan det vanliga språkbruket tillskrifver och förbehåller de föreställningsförbindelser, hvilkas åstadkommande det väntar sig endast af *tänkandet*. Föreställningsförbindelser äro sanna, om de rätta sig efter de förhållanden mellan de föreställda innehållsmomenten, hvilka äro desamma för hvarje föreställande medvetande, icke blott efter det rent faktiska sammanträffandet af intryck, hvilket i detta medvetande gestaltar sig så, i ett annat annorlunda. Då nu vårt föreställande först väckes genom utifrån kommande inverkningar, så företer sig för oss tänkandet såsom en reagerande verksamhet, som anden utöfvar på det innehåll, som dessa yttre inverkningar och de ofvan nämnda resultaten af deras växelverkan hafva fört till honom. Den tänkande anden nöjer sig ej med att upptaga och fasthålla föreställningarna i de förbindelser, i hvilka deras tillfälliga samtidiga uppkomst bragt dem, och i hvilka erinringen låter dem återkomma; söndrande upphäfver han fastmer den samvaro af föreställningar som råkat tillsammans blott på denna väg; men dem, som höra tillsammans enligt sina innehållsförhållanden, låter han ej blott stå tillsammans, utan sammanbinder dem ännu en gång, men nu i en form, som till det faktiska återställandet af förbindelsen fogar ett medvetande om grunden till de å nyo förbundnas samhörighet. Denna bitanke om rättsgrunden är sålunda det öfverskott, som i tänkandet finnes utöfver det blotta föreställandet; m. a. o. det egendomliga hos tänkandet ligger ej blott i uppfattningens sakenlighet, utan i frambringandet af den rättfärdigande bitanke, som grundar uppfattningens form. Tänkandets allmänna sträfvan kan alltså sägas vara att återföra det samvarande till sammanhörande.

Den genom tänkandet gifna rättsgrunden till samhörighet eller icke-samhörighet mellan föreställningar är specificerad genom de olika tankeformerna, begrepp, omdöme och slutledning, hvilka vid uppfattningen af den omgifvande varseblifbara verkligheten framträda såsom organiserande denna genom förhållandet mellan ting och egenskap, följandet af verkningar ur orsaker och det allmännas bestämmande makt öfver det enskilda.

Dessa tänkandets verksamhetsyttringar förblifva i sitt värde fullt desamma, hvilken mening man än må hafva angående tänkandets uppkomst. Om man ock ej ville betrakta dem såsom utflöden af en särskild verksamhet, utan blott såsom finare produkter, som föreställningsförloppet under gynnsamma omständigheter frambringade af sig själft, så skulle vi kalla detta föreställningsförlopp för tänkande just blott på den utvecklingsgrad, där det redan åstadkommit dessa nya yttringar. Därför kan man ej heller påstå, att logiken eller undersökningen af tänkandet är beroende af den psykologiska forskningen angående uppkomsten af våra sinnesintryck och de betingelser, under hvilka medvetande öfverhufvud och medveten verksamhet äro möjliga, eller om, hvilken sinnesförfattning kräfves för att med framgång utföra tankehandlingarna. Förutsatt fastmer, att allt detta finnes, varseblifningar, föreställningar och deras sammanflätning enligt lagarne för en »själisk mekanism», börjar logiken först med den öfvertygelsen, att det ej bör bero därvid, att det fastmer förefinnes skillnad i afseende på sanning och osanning mellan föreställningsförbindelserna, huru dessa än må hafva uppstått, att slutligen det finnes former och lagar, som dessa förbindelser *böra* motsvara och lyda. Och den psykologiska undersökningen om självfva det lagstiftande medvetandets ursprung skulle kunna mäta riktigheten af sina egna resultat blott efter den måttstock, hvilken just detta medvetande, som skall undersökas, uppställer. Först måste därför utredas, hvad innehållet är i denna vår lagstiftande öfvertygelse; blott i andra linien kan man till behandling företaga dess egen uppkomsthistoria, och då blott i öfverensstämmelse med de fordringar, som det själft uttalar.

Dessa fordringar utredas i den rena eller formala logiken; denna handlar sålunda om tänkandet öfverhufvud och dess allmänna grundformer och grundsatser, som utan afseende på innehållets olikhet gälla öfverallt, såväl vid bedömandet af det verkliga som vid öfverläggningen om det möjliga. Denna vetenskap måste därför ock stå främst i Lotzes filosofiska system, hvilket åsyftar en, så vidt möjligt är, motsägelselös sammanfattning af de enskilda områdena för vår vissa kunskap till en inom sig sluten världsåskådning.[1]

Såsom[2] tankeyttringar, som äro oundgängliga förberedelser till begreppets bildning, framställer L. intryckens formande till föreställningar samt de enkla föreställningsinnehållens sättande, åtskiljande och jämförande.

Tänkandets yttringar pläga visa sig för oss i förhållanden (»Beziehungen») mellan mångfaldsmomenter; man kan därför tro sig böra söka äfven de ursprungligaste af dess handlingar i ett enklaste sätt att sammanbinda två föreställningar. En lätt öfverläggning råder oss att gå ännu ett steg tillbaka. Såsom blotta rörelser i vårt inre kunna de tillstånd, som följa de yttre retelserna, utan vidare förberedelse stå tillsammans inom oss och verka på hvarandra så, som vårt själslifs allmänna lagar tillåta eller befalla; för att däremot vara förenliga i den bestämda formen af en *tanke*, behöfva de hvar och en för sig ett föregående formande, genom hvilket de öfverhufvud först ifrån att vara intryck öfvergå till föreställningar. Denna första tankeyttring är redan beständigt utförd i det traditionella språket.

---

[1] Se Lotze, a. st. Vorwort.

[2] Lotze, a. st. s. 14 ff.

För hvarje egentligt benämnande förutsättes, att det blotta intrycket gjorts till föreställning. Så snart vi kalla de olika känslor, som ljusvågorna gifva oss genom vårt öga, grönt och rödt, hafva vi skiljt ett förut oåtskiljdt: vårt kännande från det kännbara, till hvilket det hänför sig. Detta kännbara ställa vi inför oss, ej mer såsom ett passivt tillstånd hos oss själfva, utan såsom ett innehåll, som i sig självt är, hvad det är, och betyder, hvad det betyder, och som fortfar att vara och betyda detta, vare sig vårt medvetande riktar sig därpå eller icke. Häri ligger den nödvändiga början för tänkandet öfverhufvud; det löser framför allt den förberedande uppgiften att åt hvarje enskildt intryck gifva betydelse af något i och för sig giltigt, utan hvilken en saklig samhörighet af flera ej för oss kunde hafva någon fattlig betydelse i motsats mot den blotta samvaron.

Denna första tankeyttring kan betecknas sasom en början till *objektivering* af det subjektiva. Härmed afses ej, att det benämnda innehållet förlägges i någon yttre värld, utan blott att det upptages inom det tänkbaras värld, hvilken här får det första spåret till eget bestand och inre lagbestämdhet, som är lika för alla tänkande väsen och oberoende af dem. Den ifrågavarande objektiveringen är blott logisk och visar sig i skapandet af ett namn. Det är ock i och genom denna akt, som själfva innehållet först uppkommer.

Men medvetandet kan ej föreställa sig detta blott i allmänhet, utan endast genom att gifva det en bestämd ställning. Betydelsen häraf visar oss på enklaste sätt språket. Alla ord, som afse ett visst innehåll, (interjektionen är egentligen blott uttryck för ett subjektivt tillstånd), hafva bestämda former, äro substantiv, adjektiv, verb eller dyl. Därmed är gifven en oundgänglig förutsättning för tänkandets senare verksamhet. Ty uppenbarligen kunde hvarken bestämningar sammanbindas till begrepp, ej heller begrepp till omdömen eller omdömen till slutledningar, om hvarje föreställningsinnehåll vore lika formlöst eller fattadt i lika form, och om icke några af dem, substantiviska, såsom beteckningar för fastståeude innehåll, gåfve andra, adjektiviska, en anknytningspunkt, ännu andra, verbala, framstälde de föränderliga relationer, som äro bestämda att bringa de ena i samband med de andra.

Denna egendomliga gestaltning af föreställningsinnehållet bör icke såsom en andra tankeyttring skiljas från objektiveringen. Tänkandet framträder först i denna odelbara yttring: att åt det föreställda innehållet gifva en af dessa logiska former genom att objektivera det eller att objektivera det genom att gifva det en af de bestämda formerna.

De viktigaste ordklasserna, substantiv, adjektiv och verb, erinra om begreppen ting, egenskap och händelse, utan hvilka ingen utsägbar öfversikt öfver den varseblifbara världen är möjlig. Om man med metafysik förstår undersökning af det verkliga, så äro ting, egenskap och händelse metafysiska begrepp, åtminstone i den bemärkelsen, att de i början af metafysiken föregifvas omedelbart beteckna det varandes eget väsen och organisation. Substantivitet, adjektivitet och verbalitet skilja sig från de nämnda begreppen på samma sätt, som den logiska objektiveringen af ett föreställningsinnehåll från yttre verklighet. Ty med ting eller substans plägar man mena blott det, som verkligen är utom oss och varaktigt i tiden samt dels verkar förändringar hos annat dels förmar genomgå föränderliga tillstånd. Genom substantivitetens form däremot gifva vi åt det i denna bragta innehållet blott i förhållande till det, som därefter skall utsägas om detta såsom subjekt för kommande omdömen, samma prioritet och självständighet som åt tinget gent emot dess egenskaper, tillstånd och verksamhetsyttringar, men ingalunda den realitet af självständig verklighet och verksamhet, som detta har utöfver det blott tänkbara. Och på likartadt sätt förhålla sig adjektivitet och verbalitet i deras allmänna bemärkelse till egenskap och händelse: det adjektiviskt fattade innehållet sättes i samma formala förhållande till ett substantiv, i hvilket vi föreställa oss egenskapen sta till tinget, churu det icke alltid betecknar en verklig egenskap, utan kan vara en sammanfattning af allehanda förhållanden; den allmänna betydelsen af den verbala formen är icke ett skeende, utan ett förhållande mellan flera relationsmembra, som lika väl kunna vara blott i det tänkbaras värld oberoende af tid som verkligen tillgängliga för förändring. Allmänt uttryckt är därför den logiska betydelsen af talets delar blott en skugga af de nämnda metafysiska begreppen; den upprepar blott de formala bestämningar, som de senare påstå om det verkliga; men i det den ej inskränker deras användning till det verkliga, låter den äfven den del af deras betydelse falla, som de erhålla blott i denna användning.

Men om man i formerna för talets delar finner de ursprungligaste tankeyttringarna, så måste man dock veta att skilja dessa från deras språkliga uttryck. Nu, sedan en gång människan begagnar sig af ljudspråket till meddelande af sina tankar, framträda visserligen dessa tankeyttringar åskådligast i formen för ordklasserna; i och för sig äro de icke olösligt bundna vid språkets förhandenvaro.

Blott däri består det logiska arbetet, att vi beledsaga det ena föreställningsinnehållet med tanken på dess relativa självständighet, tänka ett annat såsom behöfvande en grund, ett tredje såsom mellanled, som hvarken består för sig, ej heller hvilar på ett annat, utan bildar det förmedlande sambandet mellan två. Där, hvarest denna inre organisation alltid finnes, är tänkandet; det är ej, där den felas. Vore i stället för ljudspråket ett annat meddelningssätt naturligt för människan, så skulle de logiska bitankarne veta att förskaffa sig ett mot språkformerna svarande, ehuru annorlunda beskaffadt uttryck.

Emellertid motsvara språkets organisation och bruk ej alldeles tänkandets yttringar. Dessa uttryckas ofta icke fullständigt genom de förra; och då måste man för logikens ändamål komplettera det yttrade genom det menade. Språket har å andra sidan tekniska beståndsdelar, som ej bero på väsentligen logiska bestämningar, men som dock medelbart i skilda grader referera sig till sådana. Man skulle då göra orätt, om man ville urskilja lika många logiska handlingar af tänkandet, som språket erbjuder oss grammatiskt och syntaktiskt skilda uttryckssätt. De hittills ej omtalade ordklasserna hafva naturligtvis sin logiska betydelse. Men det är endast prepositioner och konjunktioner, hvilkas logiska betydelse är specifikt skild från de tre viktigaste ordklassernas. Den logiska bestämdhet, som de uttrycka, måste dock icke ovillkorligen betecknas genom dem. Ur begreppet förhållande, med hvilket de närmast synas sammanhänga, kunna de ej härledas. Hvarje förhållande innebär, i det att det förbinder två leder, tanken på en ställning, som hvar och en af lederna intager inom förhållandet självt. Denna ställning behöfver icke vara lika för bägge membra; den är tvärtom vanligen olika, så att det ena membrum tänkes såsom det omfattande, hela, betingande, det andra såsom det omfattade, delen, det betingade. Dessa båda ändpunkters olikvärdighet, utan hvilken relationen är utan betydelse, kan icke uttryckas blott genom en verbalform, utan måste antydas genom någon preposition, konjunktion, kasusform af ett substantiv eller modusform hos ett verb; — huru det sker, är ur logisk synpunkt likgiltigt. Men på ett eller annat sätt måste till de substantiviska, adjektiviska och verbala innehållen komma ännu ett antal föreställningar, hvilka antingen, såsom de språkliga prepositionerna, beteckna två såsom enkla betraktade innehålls ställning i ett enkelt förhållande eller, såsom konjunktionerna, de olikvärdiga ställningar, som två förhållanden eller omdömen intaga till hvarandra.

Såsom den oumbärligaste och i denna bemärkelse första af alla tankehandlingar skall städse objektiveringen af intrycken och deras därmed förbundna formande i ordklassernas betydelse framträda för oss, när vi med en blick på vår tankevärlds utbildade gestalt fråga efter de betingelser, på hvilkas uppfyllande denna gestaltning beror. Ty för visso, af den enklare eller mer sammansatta satsbyggnad, genom hvilken vi uttrycka vårt tänkandes arbete och resultat, hade intet varit möjligt utan denna yttring. Men detta innebär icke, att den logiska anden i början af allt sitt tankearbete, innan han vågade ett steg längre, en gång för alla utfört denna första af sina nödvändiga handlingar på hela sitt föreställningsinnehåll. Redan gränslösheten hos de möjliga intryckens antal, af hvilka hvarje ögonblick kan medföra nya, skulle hafva gjort något sådant outförbart; det blir ännu omöjligare därför, att ju tänkandet själft genom sin bearbetning af det gifna innehållet oaflåtligen frambringar nytt innehåll och åter måste bringa detta i samma logiska former, ur hvilkas användning på enklare tankestoff det själft uppstod. Hvarje bildadt språk innehåller därför i form af ett enkelt substantiv, adjektiv eller verb talrika föreställningar, hvilkas innehåll icke utan mångfaldigt högre tankearbete, icke utan begagnande af omdömen och slutledningar, ja t. o. m. ej utan förutsättning af sammanhängande vetenskaplig undersökning kan sammanfattas och icke utan dem är fullt begripligt. Denna nära till hands liggande iakttagelse har framkallat det påståendet, att åtminstone läran om omdömet måste i logiken gå före begreppets behandling, hvarmed blott gammal tradition inledde betraktelsen af tänkandet. Men detta påstående anser Lotze bero på ett misstag, som härleder sig dels från förvexling af den rena logikens mål med den användas dels från misskännande i allmänhet af det, hvarigenom tänkandet skiljer sig från det blotta föreställningsförloppet. Ty dessa omdömen, ur hvilka begreppet skulle uppstå, hvaraf skulle de själfva då, så länge de verkligen skola vara omdömen, kunna bestå, om icke af sammanfattningar af föreställningar, som ej mer vore blotta intryck, utan af hvilka hvar och en fastmer redan mottagit denna enkla hittills omnämnda form, men hvilkas flertal, såsom ett försök skulle uppvisa, i själfva verket redan hade den högre logiska form, som anhängarne af denna mening själfva beteckna med namnet begrepp? Det riktiga i den föreslagna ändringen går ut på en mycket enkel tanke: för att bilda begrepp om ett inveckladt och mångfaldigt innehåll, för att isynnerhet fastställa de gränser, inom hvilka det lönar och rättfärdigar sig att sammanfatta detta innehåll såsom ett begreppshelt och skilja det från annat, därtill äro visserligen mångfaldiga förarbeten af tänkandet behöfliga; men för att dessa förarbeten själfva skola vara möjliga, måste gestaltningen af enklare begrepp hafva gått förut, ur hvilka de sammansätta sina hjälpomdömen. Utan tvifvel har därför den rena logiken att sätta begreppets form före omdömets; först den använda har att lära, huruledes omdömen, som bestå af enklare begrepp, kunna användas till bildande af mer bestämda begrepp. Ett förslag att omvända denna ordning kan blott för dem visa sig såsom lämpligt, hvilka öfverhufvud betrakta tänkandet blott såsom växelverkan mellan utifrån i oss uppväckta intryck och förbise den reagerande verksamhet, som öfverallt ingriper i föreställningsförloppet, särskiljande det sammanråkade, förbindande det sammanhörande och därför äfven formande redan de enskilda beståndsdelarne i den kommande tanken.

Man får nu ej inbilla sig, att tänkandet står med en hop logiska former i handen gent emot vimlet af ankommande intryck, rådlöst, hvilka skola låta inpassa sig i den ena och hvilka i den andra, och därför i behof af särskilda hjälpmedel för att gissa de för hvarandra passande hopparningarna. De förhållanden fastmer, hvilka bestå mellan de medvetna blifna intrycken, draga själfva tänkandets verksamhet såsom en städse blott återverkande till sig och blott däri består denna verksamhet, att omtyda så förefunna förhållanden mellan de intryck, som vi lida, i förhållanden mellan innehållen. Icke därtill skall man därför behöfva ett särskildt konstgrepp, för att gifva hvarje innehåll den detta tillhörande formen; men väl ligger åt ett annat håll i detta inordnande af det mångfaldiga innehållet i logiska former en andra nödvändig tankehandling; intet namn för något innehåll kan skapas, utan att detta blifvit tänkt såsom med sig självt identiskt, såsom åtskildt från andra, slutligen såsom jämförligt med andra.

Äfven denna andra tankeyttring hör till dem, som för den talande redan äro utförda genom det traditionella språket; äfven den förbises därför lätt och räknas ej till andens tankearbete. Men den logiska vetenskapen, uttryckligen ägnad åt det självklara, får icke behandla en del däraf såsom ännu självklarare förutsättning, som kunde uteslutas från de egentliga föremålen för hennes betraktelse. Dock behöfver åtminstone den första beståndsdelen af det tredelade uttryck, som just förlänats denna nya tankehandling, icke en utförligare utredning. Det är alltför omedelbart tydligt, huruledes hvarje namn, vare sig söt eller varm, luft eller ljus, darra eller lysa, fattar det betecknade innehållet i någon bemärkelse såsom en sammanhörande enhet, som betyder något för sig; m. a. o. huru denna bitanke om enhetlig sättning af det betecknade beledsagar hvarje ordform, äfven utan någon språklig beteckning därför, sådan som artikeln, infinitiv-formen eller dyl. Man kan sätta i fråga, om icke detta »sättande» af innehållet redan ligger i objektiveringen, genom hvilken vi läto det mottagna intrycket blifva föreställning; och verkligen kan man hvarken föreställa utan att gifva det föreställda denna sättning, ej heller har denna sättning någon betydelse utan objektiveringen af det satta. I själfva verket är det därför en i sak odelbar yttring, som vi betrakta från olika sidor: förut bragte vi föreställningen, till hvilken vi föreställande referera oss, i motsats mot intrycket, som vi mottaga; nu, då mångfalden af föreställningsinnehåll börjar väcka vår uppmärksamhet, lägga vi vikten på den enhetliga och själfständiga betydelse, med hvilken det sålunda ur vår känsla utflyttade innehållet är, hvad det är, och skiljer sig från allt annat.

Det förnekande uteslutandet af hvarje annat är nämligen på det allra innerligaste sätt förbundet med den jakande sättningen af innehållet. Ty hvad som egentligen menas med det satta innehållets enhet, utreda vi klart blott därigenom, att vi framhålla dess åtskildhet från annat och ej blott säga, det är, hvad det är, utan äfven: det är icke, hvad andra äro. Jakandet och nekandet äro blott en odelbar tanke, och oskiljaktigt förbundna beledsaga de hvarje vårt föreställningsinnehåll, äfven om vi icke uttryckligen rikta vår uppmärksamhet på detta stillatigande förnekade andra. Men denna sammansmälta bitanke bestämmer blott den logiska fattningen, som vi gifva vårt innehåll; den frambringar ingalunda det innehåll, hvilket vi tilldela densamma. Hvarken en föranledande grund till att försöka detta bestämda åtskiljande ej heller en möjlighet till dess utförande vore tänkbar, såvida icke det, som hvar och en af de båda motsatta momenten för sig är, förut vore klart för medvetandet. Därför är det städse den jakande sättningen, som möjliggör det nekande åtskiljandet; aldrig däremot härleder sig från åtskiljandet det åtskildas innehåll. Blott den bitanke, som vi göra oss öfver det föreställda innehållet, blott dess logiska fattning vinner i bestämdhet genom det negerande af annat, som kommer till dess eget jakande, och äfven denna vinst vore af föga betydelse, om icke därtill komme den positiva jämförelsen, som är den väsentligaste beståndsdelen i den andra tankehandlingen.

Ett föreställande, som icke innehölle denna jämförelse mellan de åtskilda, utan inskränkte sig till det blotta söndrandet af hvart och ett från hvarje annat, skulle icke erbjuda tänkandets senare yttringar de erforderliga grunderna för bedömandet af, hvilka två föreställningar, såsom på något sätt sammanhörande, kunde sättas emot två andra, såsom icke sammanhörande. Därför innebär den andra tankeyttringen ej blott sättning öfverhufvud af a eller b, icke blott särskiljande i allmänhet af hvarje a från hvarje b, utan på samma gång bestämmande af vidden och egendomligheten hos åtskillnaden, som ej öfverallt är lika stor och lika beskaffad, utan mellan b och c är en annan än mellan a och b. Och detta betyder icke, att hvarje enskild föreställning, a, måste beledsagas af den utvecklade föreställningen om alla dess förhållanden till det oändliga antalet af alla öfriga; blott den allmänna bitanken, att hvarje föreställning på alla sidor är omsluten af ett sådant nät af förhållanden, beledsagar i vårt logiska medvetande hvar och en; uppsökta blifva dessa förhållanden i hvarje enskildt fall så långt, som ett bestämdt behof föranleder. Denna jämförelse mellan åtskilda förutsätter uppenbarligen ett gemensamt, som i de enskilda momenten i serien är behäftadt med en egendomlig åtskillnad. Att i en mångfald af olika intryck just något gemensamt förefinnes, hvilket är tänkbart såsom afskildt från deras olikheter, är en viktig och anmärkningsvärd omständighet. Ty så självklart är detta förhållande icke, att ett motsatt alldeles icke kunde komma i fråga; mycket väl läte det fastmer tänka sig, att hvarje enskildt intryck skilde sig från hvart och ett annat så ojämförligt, som i självfva verket sött skiljer sig från varmt, gult ifrån mjukt. Att det ej förhåller sig så, är en faktisk bestämdhet i det föreställbaras egen värld.

»Det första allmänna», som där anträffas vid jämförelse af enkla föreställningar, är af väsentligen annan art än det allmänna begreppet såsom resultat af ett större eller mindre antal tankeyttringar; det är uttryck för en inre erfarenhet, som af tänkandet blott kan erkännas, och är just därför, såsom senare skall visa sig, en oumbärlig förutsättning för detta andra allmänna, som vi skola möta i bildningen af begreppet. Allmänbegreppet om ett djur eller om en geometrisk figur meddela vi åt en annan därigenom, att vi föreskrifva honom att utföra en noggrant angifbar serie af tankeoperationer, sammanbindande, åtskiljande eller refererande i afseende på några såsom bekanta förutsatta enskilda föreställningar; vid slutet af detta logiska arbete skall inför hans medvetande stå samma innehåll, som vi önskade meddela honom. Hvari däremot det allmänna blåa består, det, som vi tänka med i det ljusblå och mörkblå, eller hvad som menas med den allmänna färgen, som vi uppfatta i rödt och gult, kan icke på samma sätt förtydligas. Visserligen kunna vi föreskrifva för den andre, att han skall föreställa sig alla enskilda färger eller alla schatteringar af blått och genom afsöndrande af deras olikheter framhålla det i bägge fallen gemensamma hos det föreställda innehållet; men detta är blott skenbart en anvisning till logiskt arbete; i grunden uppmana vi dock därigenom den andre blott till att själf se, huruledes han skall blifva färdig med hela uppgiften. Ty huru han egentligen skall bära sig åt för att upptäcka, om öfverhufvud det ligger något gemensamt i rödt och gult, och huru det skall gå till att skilja detta gemensamma från de olika, det kunna vi dock ej säga honom; vi måste helt enkelt förlita oss därpå, att han själf skall omedelbart sentera, känna eller upplefva ett gemensamt inneboende i bägge; hans logiska arbete kan här blott bestå i erkännandet och uttryckandet af denna inre erfarenhet. Sålunda är detta första allmänna ingen produkt af tänkandet, utan ett af detta förefunnet innehåll.

Det är ej heller, i jämförelse med de föreställningar, för hvilka det är gemensamt, en från dem skild föreställning af samma art och ordning som dessa. Man senterar endast *bestämda* intryck, och äfven erinringen upprepar dem så, att de stå för vårt medvetande såsom innehållsrika bilder, som kunna åskådas. Denna åskådlighet hafva de allmänna föreställningarna aldrig. Den, som söker fatta det allmänna i färgen och tonen, skall alltid därvid finna, att han antingen har en bestämd färg eller bestämd ton inför sin åskådning, ehuru beledsagade af den bitanken, att hvarje annan ton och hvarje annan färg har lika rätt att tjäna såsom åskådligt exempel på det själft icke-åskådligt förblifvande allmänna; eller ock skall hans erinring framställa flera färger och toner efter hvarandra med samma tanke, att icke dessa enskilda själfva åsyftas, utan det i dem gemensamma, som icke kan fattas i någon åskådning för sig. Menar man därför med föreställning, hvartill det vanliga språkbruket visserligen är benäget, medvetandet om ett innehåll, som lugnt står inför oss, eller en åskådning af det, som vi kunna ställa inför oss, så tillkommer namnet föreställning icke det allmänna. Ord, sådana som färg och ton, äro i verkligheten blott korta beteckningar för logiska uppgifter, som icke kunna lösas i form af en sluten föreställning. Vi befalla genom dem vårt medvetande att föreställa sig och jämföra de enskilda föreställbara tonerna och färgerna, men i denna jämförelse uppfatta det gemensamma, som enligt vår känslas utsago innehålles i dem, men som icke genom någon ansträngning af tänkandet kan verkligen lösgöras från det, hvarigenom de äro åtskilda, och gestaltas till innehåll i en lika åskådlig ny föreställning.

Om man nu riktar sin uppmärksamhet på de olikheter, som inom det första allmänna skilja dess mångfaldiga exempel, så finner man olika grader af likhet och olikhet mellan sensationerna inom hvarje särskildt sinnes område. Gradationen förutsätter uppenbarligen ett mer eller mindre af ett kännbart gemensamt, hvaraf man blir medveten vid öfvergången från ett moment i serien till nästa och från detta till det tredje. Den storhetsbestämning, som därigenom är möjlig, är det oumbärliga hjälpmedlet för särskiljandet af det allmännas exempel. Äfven denna storhetsbestämning hör till det, som vi icke frambringa genom logiskt arbete, utan blott förefinna, uppfatta och vidare utveckla. Ett omdöme: a är starkare än b, är såsom omdöme visserligen ett logiskt arbete; men det innehåll, som det utsäger, alltså själfva faktum, att det öfverhufvud gifves gradåtskillnader af detsamma föreställbara, liksom det särskilda, att a's grad öfverstiger b's, kan blott upplefvas, kännas eller bemärkas såsom en beståndsdel i vår inre erfarenhet.

Det föreställbaras mångfaldiga innehåll framträder emellertid för det verkliga tänkandet på grund af den mekanism, som behärskar de inre tillståndens växelverkan, icke blott i en systematisk ordning, som motsvarar dess kvalitativa förvantskap, utan ock i den mest omväxlande mångfald af rumliga och timliga förbindelser. Äfven detta faktum hör till det material, som måste vara gifvet och tjänar tänkandet vid utförandet af dess öfriga yttringar. De likartade eller lika föreställningarna gifva därvid anledning att skilja deras upprepningar från hvarandra, att sammanfatta och räkna dem; till dessa föreställningar om *ett och många* foga slutligen de i rum och tid kontinuerligt utsträckta innehållen uppfattningen af *det större och det mindre*. I och genom dessa tre par storhetsföreställningar, ty föreställningen om *mer eller mindre* hade vi redan, äro alla måttstockar för särskiljande af hvarje allmänts enskilda exempel gifna.

Hvarje vidare undersökning om den psykologiska utvecklingen af dessa storhetsföreställningar måste ur logiken uteslutas. Ty för logiken är det ej af betydelse att veta, på hvilket sätt de elementer uppstå, hvilka tänkandet använder, men däremot bör den afgöra, hvilket värde de, sedan de på något sätt uppkommit, hafva för utförandet af tänkandets arbeten. Det är för logiken tillräckligt att framhäfva och fasthålla den ovillkorliga nödvändigheten af, att alla föreställningar, som skola sammanbindas af tänkandet, måste vara tillgängliga för en af de tre omnämnda storhetsbestämningarna. Undersökningen af de slutsatser, som kunna dragas ur dessa storhetsbestämningar för sig tagna, måste öfverlämnas åt matematiken såsom en sig för sig själf utvecklande gren af den allmänna logiken.

Den andra tankehandlingen, sammanfattningen af den jakande sättningen af innehållet, det nekande afskiljandet från allt annat och den jämförande uppskattningen af skillnadernas och likheternas storlek, har en något olikartad betydelse i jämförelse med den första tankehandlingen, formandet af föreställningarna. I detta sistnämnda upprepar tänkandet icke blott det föranledande faktum i föreställningsförloppet, utan gifver det en ny gestalt, i hvilken det först är rättfärdigadt inför den logiske anden. Ty den själfständighet, som den substantiviska formen ger åt innehållet, låg i och för sig ej i det faktum, att detta innehåll var ett förblifvande led mellan växlande föreställningsgrupper; den osjälfständighet, som den adjektiviska formen uttrycker, var, såsom en sådan bitanke, icke till finnandes i det faktum, som gaf anledning till utpräglandet af ett annat innehåll i denna andra form; man kan alltså fortfara att i en viss bemärkelse påstå, att i denna första handling tänkandet föreskrifver sina egna lagar för det föreställbara innehållet. Beteckna vi detta förfarande såsom ett bevis på spontaneitet (ett uttryck, som Lotze för öfrigt säger sig skola undvika), så har tänkandets andra handling karaktären af receptivitet; den är uppfattning af fakta, åt hvilka den icke ger någon ny form utom detta erkännande af deras bestånd. Ingen åtskillnad kan tänkandet göra där, hvarest det icke förefinnes någon i intryckets innehåll; det första allmänna kunde blott upplefvas i omedelbar känsla, och åt det kända kunde visserligen ett namn gifvas, men intet annat logiskt arbete kunde företagas till dess vidare fastställande; alla storhetsbestämmelser, huru långt än deras vidare jämförande genom tänkandet må sträcka sig, gå alltid ut på det omedelbara inseendet af gifna bestämdheter i föreställningsinnehållet.

Att i mångfalden af föreställningar, som gifvas oss, skilja de sammanråkade, å nyo förbinda de sammanhörande genom bitanken om rättsgrunden, är tänkandets nu följande uppgift. För att tydliggöra dess innebörd angifver härvid Lotze fyra i olika grader betydelsefulla sätt, på hvilka öfverhufvud ett sammanbindande af en mångfald i vår tankevärld förekommer. Först och främst är ingen senare handling af tänkandet möjlig, utan att de olika föreställningarna, till hvilka den skall hänföras, sammanträffa i samma medvetande. För uppfyllande af denna betingelse sörjer vår själs enhet och erinringens mekanism, som sammanför i tiden skilda intryck till möjlig växelverkan. Denna förening kan kallas »apprehensionens synthesis»; den är ej någon logisk verksamhetsyttring, utan sammanför blott mångfalden samtidigt i medvetandet utan att stifta någon sådan ordning i dess mångfald, som förbunde det ena momentet annorlunda med det andra än detta med det tredje. Denna ordning inträder i det andra förbindelsesättet, »åskådningens synthesis», nämligen i de rumliga bilderna och i den timliga successionen, hvari de enskilda intrycken intaga bestämda med hvarandra olikvärdiga platser. Äfven denna synthes blir för oss färdig utan någon yttring af tänkandet genom våra inre tillstånds mekanism, och huru fast bestämd och fint organiserad också förbindelsen af mångfalden i denna än må vara, så framställer den dock städse blott en faktisk yttre ordning och uppenbarar ingen grund till samhörigheten, hvilken berättigar mångfalden till just så ordnad samvaro Den synthes, i hvilken denna sista fordran vore fullständigt uppfylld i afseende på *hvarje* innehåll, skulle utgöra den *fjärde* graden i afseende på fullkomligheten hos synthesen; i en sådan synthes skulle föreställas icke blott en faktisk ordning i mångfalden, utan på samma gång det betingande värdet, som hvarje beståndsdel har för det helas sammansättning, därigenom att det, som i det föreställda innehållet är det betingande, ginge före det, som i mångfaldiga gradationer är dess följd. En synthes af sådan beskaffenhet skulle icke vara något annat än kunskap om saken själf; den är tänkandets mål och lika mycket öfver logikens område, som det första och andra förbindelsesättet låg under detta; i luckan däremellan hafva vi att ställa den tredje, logiska formen af synthes, hvilkens egendomliga beskaffenhet nu skall framställas.

Det formella tänkandets allmänna afsikt är att fatta en mångfald, ej blott såsom en samvarande hop, utan såsom ett helt af delar med vissa gränser, som göra det till en sluten enhet. Åtskilliga mångfaldsgrupper i det vanliga medvetandet beledsagas af den allmänna bitanken, att de äro hvar för sig ett sammanhörande helt. Men så länge det sammanhållande bandets natur icke verkligen är bekant eller man icke kan redogöra för de gränser, hvilka omsluta det samhöriga till denna enhet och skilja det från det olikartade, så är ännu icke tänkandets nämnda afsikt i sak uppfylld, utan blott formellt markerad på innehållet. Den häri liggande ännu ofullkomliga fattningen skulle kunna kallas det ofullkomliga eller blifvande begreppet. Det fullkomliga eller förverkligade begreppet har man först då, när den obestämda bitanken om helhet öfverhufvud är stegrad till tänkandet af en bestämd grund, som rättfärdigar samvaron af just dessa bestämningar, just denna förbindelse af desamma och uteslutandet af bestämda andra.

Huru komma vi då till denna betingande grund? Stanna vi vid en isolerad betraktelse af en sammansatt bild abcd, så skulle vi genom en aldrig så länge fortsatt iakttagelse icke kunna upptäcka, hvilka beståndsdelar däri blott äro tillsammans, i hvilken gradation den enas tillvaro betingar den andras. Men jämföra vi abcd med andra likartade, d. v. s. med sådana, på hvilka uppmärksamheten från denna utan logiskt åtgörande genom föreställningsförloppets lagar riktas, och finna vi, att i abcd, abcf, abcg och dylika gruppen abc förekommer på samma sätt, men med tillfogande af vissa olikartade beståndsdelar, så företer sig för oss dessa sistnämnda såsom det med den fasta stammen abc löst och frånskiljbart förbundna; men det gemensamma abc står gent emot dem icke blott såsom faktiskt lika medelpunkt för deras anknytning, utan under den allmänna förutsättningen, att här föreligger ett helt af hvarandra betingande delar, blir denna fasta kärna på samma gång uttryck för den beständiga regel, som i de enskilda fallen medgifver tillsättningen af de olika bibeståndsdelarne och bestämmer arten af deras anknytning. När man i det praktiska lifvet vill afgöra, hvilka delar hos ett visst föremål hålla fast tillsammans, hvilka blott äro löst tillfogade, och hvilka allmänna förbindelsesätt af delarne förblifva bestående, då plägar man sätta det hela i någon sorts rörelse, under hvilken summan af det bestående framträder såsom det helas väsentliga byggnad. Det första förfarandet, framhäfvandet af det, som gemensamt tillkommer skilda hvilande exempel, har logiken vanligen följt och har på detta sätt kommit till uppställande af sitt allmänna; Lotze föredrager det andra sättet, bestämmandet af det, som i samma exempel fortvarar under förändrade betingelser; ty blott den förutsättningen, att äfven denna själfbibehållelse kan iakttagas hos gruppen abc, det gemensamma för flere enskilda föreställningar, rättfärdigar egentligen vårt antagande, att detta samvarande är samhörande och grund till andra beståndsdelars tilläggbarhet eller otillåtlighet.

Man kallar abstraktion det förfarande, genom hvilket det allmänna blir funnet, nämligen, såsom man plägar föregifva, bortlämnande af det, som i de jämförda enskilda exemplen är olika, och summering af det, som tillkommer dem gemensamt. En blick på tänkandets verkliga praxis bekräftar icke denna uppgift. Om man har uppfattat allmänbegreppet metall genom betraktande af guld, silfver, koppar, bly, så har man ej funnit det allmänna därigenom, att man vid jämförelsen helt enkelt utan ersättning bortlämnat de olika kännetecknen, färg, glans, vikt, täthet. Till att bestämma, hvad metall är, räcker ej det blotta förnekandet af, att den är röd, gul, hvit eller grå, utan man måste bestämdt jaka, att den i hvarje fall har någon färg. På samma sätt måste man fasthålla, att den har någon specifik vikt, någon grad af hårdhet och glans.

Så förfares i de flesta fall. Det allmänna uppstår vanligen icke genom det blotta bortlämnandet af de skilda bestämningarna p^1 och p^2, q^1 och q^2, hvilka förekomma i de jämförda enskilda fallen, utan därigenom, att i stället för de bortlämnade de *allmänna* bestämningarne P och Q insättas, hvilkas enskilda arter p^1, p^2 och q^1, q^2 äro. Det enkla förfarandet att bortlämna förekommer blott där, hvarest i själfva verket ingen art af en bestämning P tillkommer ett af de jämförda enskilda, under det att det andra enskilda nödvändigt har en art däraf till sitt kännetecken. Så t. ex. bildar man ur jämförelsen mellan växt och djur den allmänna föreställningen organiskt väsen genom bortlämnande af bestämningarna känsel och fri rörelse utan någon ersättning, emedan man hos växten, vare sig med rätt eller orätt, icke tror sig kunna upptäcka något spår af de nämnda bestämningarna. En i saken inträngande betraktelse skulle, om ock icke i det nämnda exemplet, likväl i många liknande fall möjligen hafva anledning att tillskrifva de båda jämförda membra två bestämningar P och Q gemensamt och blott hos det ena antaga ett nollvärde för dessa bestämningar, hvilka i det andra städse förekomma med verkliga storhetsvärden.

Logiskt bör man alltså påstå, att ersättandet af de bortlämnade enskilda bestämningarna genom deras allmänföreställning är den allmängiltiga regeln för abstraktionen, det ersättningslösa bortlämnandet bildar det enskilda fallet, i hvilket man ej kan finna en logisk gemensam bestämning, såsom hvilkens olika arter ägandet af ett enskildt kännetecken här och dess icke-ägande där kunde anses. Så fattad, innesluter följaktligen vår regel för abstraktionen dessa fall, då det blotta utelämnandet förekommer; omvändt, en regel, som utginge blott från utelämnandet, funne ingen återväg till fordran på det nämnda återersättandet, hvars viktighet för det allmännas bildning alla senare steg i logiken skola bekräfta.

Att det allmänna bildas genom sammansättning af allmänna innebär blott skenbart en cirkel. De allmänna bestämningarne P och Q, som vi här behöfva, det förut nämnda första allmänna, tillfalla oss *utan* logiskt arbete endast såsom iakttagbara resultat af vårt föreställande; just därför kunna de nu användas till bildandet af detta andra allmänna, som vi frambringa *genom* logiskt arbete. På den omedelbara åskådningen af några storhetsföreställningar beror i hvarje fall bildningen af det andra allmänna. Med bortfallandet af den kvantitativa gradationen och jämförligheten, som sträcker sig, på olika sätt naturligtvis, öfver allt, öfver enkla kännetecken, öfver deras relationer, öfver de samtidigas och successivas förbindelsesätt, skulle bildandet af ett allmänt ur jämförelse mellan skilda sammansatta föreställningsgrupper vara omöjligt, åtminstone i den bemärkelse, i hvilken denna bildning har värde för tänkandets uppgifter.

För att noggrannare utreda begreppets byggnad öfverhufvud omnämner Lotze åtskilliga traditionella logiska konstuttryck, såsom innehåll och omfång, subordination och koordination etc., och fixerar i sammanhang med en kritik af den vanligen i de nämnda termerna inlagda uppfattningen sitt eget språkbruk och sin egen åsikt.

Han förklarar sig skola kalla hvarje sammansatt innehåll s, för begreppsmässigt fattadt eller begrepp, när till detta ett allmänt, S, tänkes med, hvilket innehåller den betingande grunden för samvaron af alla dess kännetecken och för deras sammanbindningsform. I enlighet med denna förklaring kan man enligt L. utan betänkande tala om begrepp äfven om det fullt enskilda, s. k. singulära begrepp, hvarvid han ock tror sig stå i full öfverensstämmelse med språkbruket. Ty, säger han, om vi första gången iakttaga ett för oss nytt föremål, s, kanske med full tydlighet i den sinliga varseblifningen, men icke gifva oss till freds därmed, utan fråga, hvad nu egentligen detta s är, så önska vi uppenbarligen lära känna den regel, som i det iakttagna sakförhållandet förbinder de varseblifna kännetecknen och förvandlar dem till ett sammanhörande helt med bestämdt förutsägbart förhållande. Erfara vi då, att detta s är S, ett djur eller en växt, så tro vi oss hafva begripit detta s; dess föreställning är det alltså, som upphöjes till begrepp genom medtänkandet af det allmänna, S. Hvarje egennamn erbjuder exempel härpå. Vid Alcibiades tänkes den alldeles bestämda allmänbilden af människa eller man såsom det schema, enligt hvilket man har att uppfatta vissa iakttagna känneteckens sammanhang sins emellan och med det förhållande, som man framdeles har att vänta af dem. På denna uppfattning passar hvarken namnet åskådning ej heller blott föreställning, utan endast singulärt begrepp.

Men själfva det allmänna, S, genom hvilkets medtänkande det enskilda öfvergår till begrepp, bör man ej utan allt förbehåll kalla allmän-*begrepp*. Denna logiska form kan S hafva, men har den ingalunda alltid, utan förblir ofta en blott allmän bild, hvilkens innehåll visserligen tänkes med bitanken om dess sammanhörande helhet, men utan angifvande af den organiserande regeln för dess sammanhang. De begrepp, som förekomma i det naturliga bruket af tänkandet, grunda sig på detta det logiska arbetets ofulländade tillstånd, i hvilket blott den enda ringen i hela kedjan, det enskildas sammanhang med sitt närmaste allmänna, skarpt belyses, men det öfriga förblir i dunkel. Men de vetenskapliga undersökningar, till hvilka logiken företrädesvis vill vara en inledning, sträfva efter att fatta äfven hvarje högre allmänt hos ett gifvet begrepp i begreppsmässig form. Likväl anser Lotze sig kunna med det vanliga språkbruket medgifva namnet begrepp äfven åt de nämnda allmänbilderna. Detta går så mycket lättare för sig, då i logiken begrepp icke synes behöfva tagas i betydelsen af metafysisk tanke, kunskap om föremålets väsentliga natur, utan kan fattas såsom logisk form. Om det ock gifves ett begrepp, som följer saken själf i dess vara och i dess utveckling eller till ståndpunkt för uppfattningen, väljer den i föremålet självt liggande medelpunkten, såsom Hegels skola anser; så är det likväl icke logikens uppgift att städse gifva sin begrepps*form* denna utsökta fyllnad. Det logiska begreppet gäller för oss (Lotze) såsom en tankeform, som från någon ståndpunkt uppfattar sitt innehåll så, att ur denna uppfattning slutföljder kunna dragas, hvilka på bestämda punkter riktigt åter sammanträffa med det, som härflyter ur självva innehållet, saken själf. Efter val af ståndpunkter, från hvar och en af hvilka saken ter sig annorlunda, kan det därför gifvas åtskilliga lika riktiga och lika fruktbara logiska begrepp om samma föremål. Därför må fortfarande hvarje uppfattning heta begrepp, hvilken, om ock blott med tillhjälp af en själf icke vidare analyserad allmänbild, presterar det, att underkasta det gifna föremålet en regel för dess förhållande, hvilkens användning förblir i öfverensstämmelse med detta verkliga förhållande.

Att uppfatta begreppets innehåll såsom en summa af koordinerade delföreställningar eller kännetecken, anser Lotze vara ytligt. Redan namnen kännetecken, delföreställningar passa blott för bestämda fall, såsom på egenskaperna hos enkla naturföremål. Färg, tyngd, tänjbarhet, t. ex., kunna väl fattas såsom ett tings kännetecken och såsom koordinerade med hvarandra i den bemärkelsen, att de alla äro lika oumbärliga för det hela, men för öfrigt ingen bestämd ordning mellan dem finnes. Tar man däremot i betraktande begrepp, sådana som triangel, djur eller rörelse, så behöfver man för att riktigt tänka deras innehåll en mängd delföreställningar, som icke mer äro så likvärdiga, utan måste refereras till hvarandra i de mest olika ömsesidiga ställningar. Undersöker man sådana mer invecklade exempel, så kommer man till den öfvertygelsen, att i allmänhet ett begrepps kännetecken icke äro likvärdigt koordinerade med hvarandra, att de fastmer stå i de mångfaldigaste förhållanden till hvarandra, föreskrifva hvarandra olikartade tilläggningssätt och sålunda ömsesidigt *determinera* hvarandra.

Hvad beträffar olika begrepps koordination inom ett annats omfång, så anser sig L. därvid böra framhålla den stora skillnaden i värde mellan hvad han kallar »Subordination unter die Gattung» och »Subsumption unter das Merkmal». Med det förra uttrycket afser han underordning under ett sådant allmänt, som behärskar sina arters natur, så att ingen egenskap hos dessa undandrager sig dess bestämmande inflytande; med det senare däremot: underordning under ett allmänt kännetecken, som icke behärskar och genomtränger sina arters hela natur, utan blott uttrycker en viss sida hos arterna, hvilka i öfrigt kunna hafva en fullkomligt afvikande beskaffenhet, som man ej kan inse ur den ifrågande egenskapen.

Lotze söker därefter att någorlunda fixera den logiska betydelsen af uttrycken art och släkte eller att afgöra, huru ett allmänbegrepp skall vara beskaffadt för att få den ena eller den andra benämningen. Anledning till uppsökande af ett allmänt öfver hufvud finner det naturliga tänkandet blott i jämförelse af enskilda, hvilka icke blott i ett eller annat afseende kunna inses hafva någon gemensam bestämning, utan lämna bilder, som likna hvarandra i det stora hela. Ur en sådan jämförelse uppkommer ett allmänt, som är en allmän *bild* och såsom sådan mer än ett blott schema eller en symbol. Genom denna bild anses nämligen alla de enskilda kunna på ett åskådligt sätt tydligt framställas, i ungefär samma bemärkelse, i hvilken naturvetenskapliga afbildningar eller geometriska teckningar anses representera de många enskilda fallen. Denna möjlighet af åskådlig framställning försvinner, när man uppstiger till högre allmänbegrepp, hvilka under sig hafva dessa allmänna bilder själfva såsom sina arter. Man kan t. ex. icke teckna ens en schematisk bild af det allmänna däggdjuret eller af den allmänna polygonen. Dessa högre allmänbegrepp fattar man följaktligen icke mer i en åskådning, utan blott i tanken, genom en formel eller en eqvation, som i det väsentliga föreskrifver samma relation mellan skilda relationsmembra, men leder till åskådligt i det hela afvikande gestaltningar, allt efter som man tänker de obestämda värdena för dessa relationsmembra själfva och deras innerligare eller lösare förbindelse bestämda så eller annorlunda.

Det allmänna, som ännu medgifver en bild, kallar Lotze en art, men det första af dem, som blott möjliggöra en formel, däremot släktet.

Det omvända förhållandet mellan innehåll och omfång finner han oriktigt där, hvarest dess riktighet vore viktig, och tämligen oviktigt, där det är riktigt. Antalet af de bestämningar, af hvilka vi sammansätta våra begrepp, är icke oändligt; språket räcker ju till för deras betecknande med visserligen många, men icke tallösa ord. Mycket väl kan därför en grupp af bestämningar, vi må kalla den ikl, förekomma på samma gång i flere allmänbegrepp, S, T, U, utan att därför ikl framställer ett högre allmänbegrepp, som innehölle en bildningslag för alla arter af S, T och U. Det ensidiga framhållandet af en dylik bestämningsgrupp tjänar ofta till den nyttiga och nödvändiga hänvisningen på, att skilda subjekt, ehuru eljes för hvarandra alldeles främmande och icke subsumerbara under något gemensamt genusbegrepp, det oaktadt på grund af ett enda eller få gemensamma kännetecken likmätigt falla under vissa oafvisliga slutföljder. Den, som nu vill fortfara att kalla dessa bestämningsgrupper för allmänbegrepp, har då visserligen rätt med det omvända förhållandet mellan omfång och innehåll. Men om det sanna allmänbegreppet, det, som innehåller regeln för arternas hela bildning, kunde man snarare påstå, att dess innehåll i hvarje fall är lika rikt, summan af dess bestämningar är lika stor som arternas; men i allmänbegreppet, i släktet, innehålles en mängd bestämningar blott i obestämdare t. o. m. redan allmännare form, i stället för hvilka hos arten bestämda enskilda värden eller särskilda utpräglingar uppträda, tills i det singulära begreppet hvarje obestämdhet är försvunnen och hvarje allmänt kännetecken hos släktet är ersatt genom ett till storhet, egendomlighet och förbindelse med andra fullständigt bestämdt. — Men man bör fasthålla, att de högre allmänheterna, från släktet och vidare uppåt, egentligen upphöra att vara verkliga allmän*begrepp* och öfvergå till komplex af betingelser, under hvilka innehållet i olika i egentlig bemärkelse s. k. släkten står, med lika sig därur härledande följder.

Hvarthän kommer man slutligen, frågar nu Lotze, om man till alla funna allmänbegrepp söker allt högre? Hvilken form antager hela systemet af våra begrepp, om man tänker sig detta arbete fulländadt? Från en bred grundyta, som bildas genom alla singulära begrepp eller föreställningar, höjer det sig uppenbarligen med tilltagande afsmalning; den vanliga meningen gifver det t. o. m. gestalten af en pyramid, som slutas med en enda spets, det allt omfattande begreppet om det tänkbara. Lotze finner detta antagande vittna om föga grundlighet; det hvilar, säger han, helt och hållet på den oförståndiga subsumtionen under ett kännetecken, hvilkens logiska värde är ringa. Under kännetecknet det tänkbara öfverhufvud faller allt på en gång och med ett slag; på samma gång har man i denna slutpunkt på det grundligaste och tanklösaste sätt bortsett från allt innehåll och all egendomlighet hos det tänkta. Följa vi däremot förfarandet att subordinera under släktet och underordna vi mångfalden blott under sådana allmänheter, hvilka ännu bevara tanken på de allmännaste reglerna för egendomligheterna i deras formande, så komma vi icke till ett, utan till flera slutbegrepp, som icke kunna härledas ur hvarandra, och i hvilka vi utan öfverraskning igenkänna samma betydelser af talets delar, som vi förut lärt känna såsom de första logiska elementen. Alla substantiviska innehåll leda till stambegreppet *något*, alla adjektiviska till *beskaffenhet*, de verbala till *blifvande*, de andra till *förhållande*. Alla dessa stambegrepp hafva visserligen det gemensamma kännetecknet att vara tänkbara; men ett gemensamt släkte, under hvilket deras väsentliga innehåll bildade olika arter, finnes hvarken öfver dem alla, ej heller intager ett af dem denna ställning i förhållande till de andra; det är icke möjligt att fatta begreppet något såsom en art af blifvandet eller blifvandet såsom en art af något.

Men med alla dessa undersökningar anser sig Lotze[1]) ännu icke egentligen hafva utredt, huru ett »*väsentligt*» begrepp bildas, eller huruledes tänkandets allmänna fordran, att fatta hvar och en bland den omätliga mångfalden af sammansatta bilder i varseblifningen såsom ett helt af enligt en bestämd lag sammanbundna delar, kan vinna sin rätta uppfyllelse. Det är framhållet (se ofvan s. 76 ff. L., a. st. ss. 39—40), att den nämnda lagen kan upptäckas blott genom jämförelse af många jämförliga enskilda och genom fasthållande af det i dem alla gemensamma. Men det nyttiga resultatet af denna jämförelse berodde ju därpå, huruvida den jämförande uppmärksamheten riktades på ett antal föremål, S, R, T, hvilkas gemensamma bestämningar verkligen bestodo i den genomträngande lagen för deras hela bildning, och ej på en mängd andra, U, V, W, som, i allt öfrigt fullkomligt olika, med hvarandra delade blott en inskränkt grupp af kännetecken. Någon logisk regel för denna utväljande riktning i uppmärksamheten är emellertid ännu icke angifven. En verksam ledning i detta afseende gifver visserligen redan den psykiska mekanismen, hvilken gör, att de sammansatta föreställningar, som i totalformen af deras sammanhang äro lika, alldeles öfvervägande reproducera hvarandra och blifva föremål för den jämförande uppmärksamheten, under det denna icke gärna riktar sig på de olika bildade och blott i enstaka grupper af kännetecken öfverensstämmande föreställningarna. I loppet af sin utbildning tager därför tänkandet i själfva verket sin riktning först på sådana allmänbegrepp, som verkligen innehålla den genomträngande bildningslagen hos de enskilda, för hvilka de sökas; allmänheter däremot, hvilka underordna i öfrigt olika föremål under ett mindre antal lika beståndsdelar, pläga först uppställas för vissa mål i en undersökning. Det synes därför i början vara fullkomligt naturligt och själfklart att underordna Cajus och Titus under begreppet människa, ek och bok under begreppet växt; den blotta anvisningen att fasthålla det gemensamma i de enskilda tyckes vara nog för att af sig själf finna riktningen på dessa verkligen lagstiftande genusbegrepp, M. Likväl är det ingenting, som hindrar att enligt samma anvisning uppfinna ett allmänt namn, N, för neger, kol och svartkrita, hvilket uttryckte föreningen af svärta, utsträckning, delbarhet, vikt och motstånd. Men den psykiska mekanismens drifkraft gynnar blott den första och hindrar den andra af dessa användningar af den logiska föreskriften.

---

[1]) Lotze, Log. s. 149 ff.

Vår nuvarande uppgift, säger vidare Lotze, går nu därhän att förvandla just denna drifkraft, som hittills omedvetet ledde oss in på den riktiga vägen, till logisk verksamhet, att alltså blifva medvetna om de grunder, genom hvilka vi för oss rättfärdiga, att vi uppställa uteslutande ett bestämdt allmänbegrepp, M, såsom den lagstiftande regeln för bildningen af en mängd enskilda, och icke ett annat, N, till hvilket en annorlunda ledd jämförelse af samma enskilda äfven kunde hafva ledt oss.

Det egendomliga hos den logiska verksamheten, hvilket skiljer denna från och höjer den öfver t. o. m. det sakenliga föreställningsförloppet, är ju, såsom ofvan flerstädes blifvit angifvet, enligt Lotze frambringandet af den rättfärdigande bitanken, som grundar uppfattningens form, eller m. a. o. sammanfattar en mångfald till ett helt af delar med vissa gränser, inom hvilka det är en sluten enhet. Den allmännaste förutsättningen i tänkandet är alltså tanken på samhörighet mellan skilda tankeinnehåll[1]). Att vidare bevisa denna förutsättning själf såsom tillåtlig och gällande kan, anser L., icke fattas såsom en rimlig uppgift; uppenbarligen skulle hvarje försök till ett sådant bevis å sin sida förutsätta det, som skulle bevisas; ty huru kunde man visa det vara tillåtligt och nödvändigt att fatta det gifna såsom ett sammanhang af grunder och följder, om man icke åter härledde detta påstående såsom följd ur en grund? Man måste därför antingen med omedelbar visshet fatta denna tanke såsom allt tänkandes själ eller ock uppgifva denna tanke och därmed allt, som beror på honom. Berättigad är däremot den fordran att erhålla vidare upplysning om möjligheten och betydelsen af en sådan samhörighet mellan åtskilda. Denna möjlighet af åtskildas växelförhållande blir nu icke verkligen hotad genom identitetssatsen, hvilken sätter hvarje enskildt i förhållande till blott sig själft; ty endast sitt eget innehåll kan denna sats påstå, men icke utesluta andra, som icke strida emot den. Men hvad beträffar betydelsen af denna samhörighet, så hafva vi att skilja mellan två uppgifter. Oss, i logiken, bekymrar det alldeles icke, hvaruti det verkliga förlopp kan bestå, genom hvilket det för oss här alldeles obekanta reala, som vi genom våra föreställningar beteckna rätt eller dåligt, inverkar på hvartannat och frambringar förändringar i tillstånden; att öfvertänka bandet i detta sammanhang är metafysikens uppgift och må lösas i en lära om den verkande orsaken, causa efficiens. Logiken däremot, som äfven har att beakta förhållandena inom det blott tänkbara, hvilket aldrig existerar i saklig, reell verklighet, har blott att utveckla satsen om den tillräckliga grunden, principium rationis sufficientis; den har blott att visa, huruledes ur förbindelsen mellan två tankeinnehåll, S och Q, den nödvändigheten uppstår att *tänka* ett tredje innehåll, P, i ett bestämdt förhållande till S; befunnes därefter i den verkliga erfarenheten denna förening af två innehåll, S^1 och Q^1, fullbordad hos något realt, så skulle enligt satsen om grunden det bestämda P^1 kunna härledas, hvilket med tankenödvändighet måste komma till denna kombination, i olikhet med ett P^2, hvilket icke kunde förhålla sig på nämnda sätt; huru däremot det inträffar, att just detta P^1, som tänkandet fordrar, äfven i verkligheten inträder, denna fråga lämnas fortfarande åt de metafysiska undersökningarna.

---

[1] Följande framst. efter Lotze, A. st. s. 86 ff.

Lotze anser, att lagen om den tillräckliga grunden aldrig egentligen blifvit formulerad af någon före honom. Ty, säger han, den vanliga anvisningen, att till hvarje utsago, som gör anspråk på giltighet, måste man söka en grund, förgäter, att man icke kan söka det, om hvilket man icke vet, hvaruti det består; först måste uppenbarligen klargöras, i hvilket förhållande grund och följd stå till hvarandra och i hvilket innehåll man följaktligen får hoppas upptäcka grunden för ett annat.

I jämförelse med identitetssatsens uttryck, $A = A$, uppställer Lotze såsom beteckning för satsen om grunden formeln: $A + B = C$, samt tillfogar följande förklaring. För sig ensamt skulle A blott vara $= A$ och $B = B$; men intet hindrar, att en bestämd förbindelse, $A+B$, hvilkens i de skilda fallen mycket olikartade betydelse här additionstecknet symboliskt representerar, är ekvivalent eller identisk med det enkla innehållet i den nya föreställningen C. Kalla vi då $A + B$ grunden och C följden, så äro grund och följd fullt identiska och den ena är den andra; man har i detta fall att med A + B förstå ett godtyckligt valdt subjekt samt den betingelse, af hvilken det influeras, men med C icke ett nytt följdpredikat hos detta subjekt, utan subjektet självt i sin genom detta predikat förändrade gestalt. Det vanliga språkbruket förfar annorlunda. Då af hela grunden A + B, när vi tala om verklighetens fakta, vanligen den ena delen, A, är gifven förut, den andra, B, plägar komma till efteråt, så betecknar man *betingningen* B, som blott bildar en del af hela grunden A + B, vanligen såsom grunden öfver hufvud, hvilken verkar på A såsom passivt subjekt; men vid C tänker man sig då i allmänhet blott den nya egenskap, som betingas af B, och kallar detta C följden; emellertid tänker man dock alltid därvid denna egenskap icke såsom uppstående för sig, liksom i tomt rum, utan såsom häftande vid subjektet A, på hvilket man låter B verka. Under andra benämningar menar sålunda, anser L., det vanliga språkbruket det samma som han.

Tar man i betraktande våra kunskaper i deras helhet, så är det omedelbart tydligt, att identitetssatsen icke kan vara deras enda källa. För sig ensam skulle den isolera hvarje omdöme, ja hvarje begrepp och icke leda till någon fortgång från hvarje föreställningsinnehålls ofruktbara likhet med sig självt till den fruktbara förbindelsen af åtskilda. Men uppvisas kan blott, att en utvidgning af vår kunskap är möjlig i det fallet, att det finnes en grundsats, som tillåter att sätta A + B = C. Man kunde nu försöka att utan vidare påstå giltigheten af denna grundsats såsom en omedelbar visshet liksom i afseende på identitetssatsen. Detta är äfven nyss gjordt; men mellan båda principerna förblir dock en anmärkningsvärd olikhet. Identitetssatsen utsäger om hvarje A en likhet med det självt, som vi omedelbart uppfatta såsom nödvändig, och hvilkens motsats vi på samma gång lika visst fatta såsom otänkbar. Det sistnämnda stödet saknas i satsen om grunden; vi fatta ingalunda såsom otänkbart det antagandet, att hvarje innehåll blott är likt sig själf, en kombination af två, A + B, däremot aldrig ekvivalent med ett tredje, C. Giltigheten är därför hos satsen om grunden af annan art än hos identitetsprincipen; säga vi den sistnämnda vara tankenödvändig på grund af motsatsens omöjlighet, så är satsen om grunden fastmer blott en för tänkandet ändamålsenlig förutsättning, hvilken i det tänkbaras innehåll antager en ömsesidig relation, för hvilkens verkliga bestånd det förenade intrycket af all erfarenhet gifver en borgen. Därmed menar Lotze emellertid först och främst *icke*, att tänkandet först genom jämförelse af erfarenhetsinnehållet ledes till att förmoda giltigheten af en sådan sats; den logiska andens allmänna tendens att uppvisa samvarande såsom samhörande, innehåller fastmer för sig den drift, som, äfven med bortseende från all verklig erfarenhet, skulle föra till förutsättningen af ett sammanhang af grunder och följder. Men att denna förutsättning bekräftas, att tänkandet anträffar sådana identiteter eller ekvivalenser mellan åtskilda i det tänkbara innehållet, som det självt icke gör, utan mottager och förefinner, det är ett lyckligt faktum, ett lyckligt drag i organisationen af det tänkbaras värld, hvilket faktiskt består, men icke måste bestå med samma nödvändighet som gällandet af identitetsprincipen. Otänkbar vore alldeles icke en värld, i hvilken hvarje enskildt innehåll vore så ojämförligt med hvarje annat som söt och trehörnig, i hvilken följaktligen hvarje möjlighet felades att sammanfatta åtskilda till begrundande af ett tredje; funnes en sådan värld, så skulle tänkandet visserligen icke kunna göra något med den, men det skulle vara tvunget att erkänna den såsom en enligt dess egna omdömen möjlig. — När nu Lotze sålunda talar om en sorts empirisk bekräftelse på satsen om grunden, så menar han likväl icke en bekräftelse, som hela vår efter denna sats redan organiserade tankevärld funne däri, att det iakttagna innehållet i den *yttre* verkligheten sammanstämmer med denna organisation. Han talar här blott därom, att det tänkbaras värld, de föreställbara innehållen, som vi kunna anträffa i vårt inre, hvarifrån de nu än må komma, verkligen foga sig efter den fordran, att de skola sammanhänga såsom grunder och följder. Det är härvid för logiken alldeles likgiltigt, om öfverhufvud något, som man kunde kalla yttre värld eller verklighet, finnes utom våra föreställningar, som röra sig i vårt medvetande; icke heller denna blott i oss sig rörande föreställningsvärld är gjord af tänkandet, utan anträffas blott i oss af detta, är alltså för den logiske anden och dess tendens ett föremål för inre erfarenhet; att nu i *detta* empiriska föremål finnes ett tillmötesgående, som möjliggör utförandet af denna tendens, däri består det icke tankenödvändiga utan faktiska i gällandet af satsen om grunden. — Tillmötesgåendet beror enligt Lotze naturligtvis på den ofvan omtalade förefintligheten af flere »första allmänna» med hvar sitt system af gradation och storhetsbestämningar.[1]

I och genom föreningen af principerna om identiteten och den tillräckliga grunden är nu, enligt L., möjligt att göra en skillnad mellan *väsentliga* och *oväsentliga* kännetecken.[2] Om hvarje innehåll är identiskt med sig självt och åtskildt från hvarje annat samt därjämte sammanfattningen af allt tänkbart och verkligt innehåll utgör, icke blott en samvarande summa, utan ett sammanhörande helt, så är det gifvet, att precis samma ab, med hvilket en gång c befanns vara förbundet, hvarken någonsin kan vara förenadt med Non-c, ej heller någonsin kan sakna c. Och detta gäller identiskt i hvarje fall: om ab är gifvet, så kan blott c, om ac är gifvet, blott b, om bc, blott a komma till såsom nödvändigt nytt led; — d. v. s. för hvarje första af dessa element är hvarje andra den tillräckliga och nödvändiga betingningen, under hvilken det för hvarje gång tredje kan och måste sälla sig till detsamma. Det element, — det kan ock vara en grupp af dylika — som hvarje gång innehar den första platsen, framträder logiskt såsom subjekt, det element eller den grupp, som kommer i andra rummet, såsom den på detta subjekt verkande betingningen, det tredje eller den tredje gruppen såsom den genom betingningen hos subjektet frambragta följden. Denna följds tillräckliga grund är det af betingningen påverkade subjektet, och grund och följd äro egentligen identiska. Valet af utgångspunkt beror af vårt godtycke och rättar sig i användningen efter föremålens natur och vårt tänkandes intresse; i och för sig är hvarje element i en sådan kombination en funktion af de öfriga, och från hvart och ett kan man öfvergå till dessa.

---

[1] A. st. s. 91.

[2] A. st. ss. 150 ff. o. 85 ff.

Häraf är klart, att från en bestämd grund kan man städse sluta till en bestämd följd, men på samma gång, att en gifven följd icke nödvändigt hänvisar på *en* grund, utan möjligen på skilda likvärdiga.

Tillämpar man nu detta förhållande af en blott ensidig afhängighet mellan flera relations-membra på ett begreppsinnehålls organisation, så finnes det däri kännetecken, a, b, c, hvilkas förhandenvaro utöfvar ett bestämmande inflytande på andras närvaro, frånvaro eller modifikation, under det att däremot förekomsten af vissa andra, α, β, γ, å sin sida icke nödvändigt betingar de förra, utan kan stå tillsammans äfven med andra, p, q, r. Bestämningarna a, b, c äro då *väsentliga*, men α, β, γ *oväsentliga*. Blott i föreningen af de första skulle det lagstiftande begreppet för de jämförda enskilda kunna sökas, ty blott denna förening bestämmer äfven de öfriga kännetecknen och innesluter därför blott sådana enskilda, som i hela sin byggnad äro likartade med hvarandra; gruppen af de senare kännetecknen däremot skulle lämna de första obestämda och därför, tänkt såsom allmänt, under sig sammanfatta en mängd eljes i hvarje hänseende olika enskilda föremål.

Följaktligen kommer det an därpå, att skilja de väsentliga från de oväsentliga bestämningarna. Detta är lätt, så länge vi hafva att göra med föremål, som vi kunna iakttaga i skilda tillstånd; genom sig själfva afsöndra sig här de föränderliga egenskaperna, som under växlande betingelser komma att gå, från de väsentligas förblifvande bestånd. Det är annorlunda, när möjligheten af sådana iakttagelser felas och med uteslutande af föränderliga tillstånd vår sträfvan är riktad därpå, att ibland förblifvande och oföränderliga kännetecken i samma begreppsinnehåll finna en skillnad mellan väsentliga och oväsentliga; vi måste då ersätta iakttagelsen af förändringarna genom jämförelse af skilda exempel. Må nu abcd beteckna sammanfattningen af det gifna begreppets kännetecken; då kan i ett andra exempel d icke ersättes genom δ, utan att, vid den förutsatta samhörigheten mellan alla begreppsinnehållets delar, äfven de öfriga bestämningarna erfara en förändring; man må nu beteckna det andra exemplet med a^1, b^1, c^1, δ, för att antyda, att genom variationen af d till δ intet af de allmänt uttryckta andra kännetecknen alldeles går under, utan att hvart och ett fastmer blott öfvergår från en af sina möjliga modifikationer till en annan, under det formen för allas förbindelse förblir densamma. I detta fall hör d icke till de väsentliga kännetecknen, utan gruppen ABC, hvilken under sig har abc och $a^1b^1c^1$ såsom modifikationer, är den, som behärskar begreppsinnehållets organisation. Men detta första steg lär oss blott det faktiska sammanförblifvandet, icke det inre sammanhörandet af de i ABC förenade kännetecknen; det värde, som de enskilda beståndsdelarne i denna grupp hafva, kan vara mycket olika, möjligt, att blott AB eller AC eller BC innehåller det helas egentliga bildningslag, det tredje kännetecknet däremot blott är den nödvändiga följden eller en möjlig tillsats till de båda andra. För att afgöra detta tvifvel har tänkandet, som här ännu icke kan ingå på den sakliga undersökningen af föremålet med kunskapens alla hjälpmedel, ingen annan utväg än att fortsätta med samma förfarande. Äfven ABC har man att jämföra med exempel af formen ABΓ; är med åtskillnaden i den sista bestämningen äfven här förbudet blott det nyss nämnda måttet af olikhet i de öfriga och förblir det helas förbindelsesätt detsamma, så skall samvaron af och förhållandet mellan A och B vara den behärskande regeln för det ursprungligt gifna abcd eller framställa den förening af väsentliga bestämningar, af hvilken förhandenvaron af de öfriga antingen tillåtes eller fordras, i hvarje fall deras storhet, samband och förhållande till det hela betingas. Tänker man sig detta förfarande fortsatt, så är det *klassifikationens* väg, till hvilken man hänvisas. Icke mer betraktelsen af det enskilda räcker till för att fastställa ett begrepp, utan blott denna första af de *systematiska* formerna, genom hvilken man undersöker dess natur i hennes förhållande till andra och från den plats, som det intager i en ordnad serie, bedömer den grad af betingande kraft, som dess enskilda bestämningar utöfva på gestaltningen af dess hela natur och dess förhållanden. Den inre krets af bestämningar företer sig såsom den lagstiftande principen för dess gestaltning, som längst och oförändrad förblir tillsammans i sin allmänna form, när vi uppstiga genom det närmast liggande allmänna till allt högre allmänheter, och man begriper det enskildas natur fullkomligt först då, när man i en omvänd serie, som motsvarar dessa allmänheters gradation, till denna högsta gestaltningsprincip tänker nya bestämningar såsom tillkommande, på hvilka den nämnda principen utöfvar sin återverkande kraft.

Såvida detta skall kunna fullt genomföras, så får återgången till allt högre släktbegrepp naturligtvis icke vara gränslös.[1] Man måste tänka sig ett högsta ideal, A, hvilket framställer det förbindelsesätt för mångfalden, hvilket gemensamt tillkommer alla genera af det verkliga och tänkbara; ur detta A skulle en klassifikatorisk utveckling kunna härledas, hvilken framdrefve hela världsinnehållet ur sig, och denna allena skulle, om den vore möjlig, erbjuda den logiska borgen därför, att i hela artserien hvarje ställdes på sin rätta plats, som tillkomme den mellan alla förvandta genom den grad, i hvilken den förverkligar det väsentliga.

---

[1] A. st. s. 166 ff.

Men slutpunkten för den naturliga klassifikationens system behöfver icke, anser Lotze, vara en sträng enhet. Äfven för det mest fulländade uppnående af det logiska bestämmandet, säger han, kvarstår möjligheten af skilda fullt likvärdiga former. Strängt taget, är hans åsikt, såsom redan är angifvet (se ofvan ss. 84—85 Lotze, a. st. ss. 53—54), att hela byggnaden af våra egentliga begrepp icke kan liknas vid en pyramid, utan snarare vid en bergskedja, som börjar med en bred fot och slutar med flera skarpt åtskilda toppar. Detta beror egentligen på det tänkta innehållets beskaffenhet, från hvilken Lotze anser det vara tanklöst att fullständigt bortse.[1] I öfverensstämmelse härmed besvarar han ock den frågan, huru den klassifikatoriska utvecklingen kommer till den slutpunkt, som den behöfver, till den vissheten nämligen att riktigt hafva funnit den högsta lagen, den logiska bestämning, hvilken är härskande inom dess gifna föremål eller inom hela världsinnehållet. Därpå hafva vi blott att svara, säger han, att på blott logisk väg denna visshet omöjligen kan ernås. Formen af utvecklande klassifikation är, liksom alla logiska former, själf blott ett ideal, hvilket fordras af tänkandet, men hvars uppfyllande, så vidt det är möjligt, blott kan lämnas af *kunskapen*[2].

Om Mills kunskapsteoretiska ståndpunkt torde kunna sägas vara den lägre empirismens eller sensualismens, så kan Lotze i samma afseende karaktäriseras såsom högre empirist eller intellektualist; bägge hafva vid bestämmandet af logikens uppgift och vid hennes utförande ledts af sina genom de respektive ståndpunkterna gifna allmänna tendenser. Det utmärkande för sensualismen är, att den så litet som möjligt fäster sig vid intelligensens själfverksamhet och söker härleda om möjligt allt ur de relativt passiva sinnena och »intrycken» från yttre föremål. Det utmärkande för intellektualismen är, att den skarpare riktar sin uppmärksamhet på intelligensens aktiva uppfattande, formande och ordnande af sinnesförnimmelserna, men likväl anses dessa vara gifna genom ett slags medvetandets passivitet, som beror på i någon bemärkelse yttre föremåls inverkan[1]. Skillnaden är sålunda dock något sväfvande, och den ena ståndpunktens genomförande kan lätt drifva öfver till den andra, — såvida ej några högre faktorer eller blott inkonsekvens hindra följdriktigheten. Det utmärkande för empirismen i allmänhet är, att den med mer eller mindre bestämdhet antager tiden vara en väsentlig bestämning hos själfmedvetandet. Därför anses i en vetenskap med empirisk tendens beskrifningen af någots uppkomst hafva verkligt vetenskaplig betydelse, ehuru det ligger i vetenskapens begrepp att såsom systematisk och nödvändig kunskap vara en insikt i en saks verkliga beskaffenhet i och för sig, utan afseende på dess uppkomst för människans sinnliga medvetande. Lotze gör visserligen en ansats till intagande af en mer vetenskaplig ståndpunkt i logiken, då han säger (Log. s. 12. Se ofvan s. 61), att först måste utredas, *hvad* innehållet i det lagstiftande medvetandet är, innan dess egen uppkomsthistoria kan behandlas, hvilket måste ske i öfverensstämmelse med de fordringar, som det självt uttalar. Men hans rena eller formella logik, som skulle lämna den antydda utredningen i och genom en framställning af tänkandets allmänna grundformer och grundsatser, hvilka gälla utan afseende på föremålens olikhet, är dock i själfva verkel en ur en viss synpunkt utförd, i olika punkter mer eller mindre lyckad och träffande beskrifning på tänkandets uppkomst och utveckling i de enda bemärkelser, i hvilka dessa uttryck rimligtvis kunna tagas. Han börjar ju nämligen, efter att hafva sagt tänkandets allmänna sträfvan vara att göra blott samvarande förnimmelser till sammanhörande genom bitanken om rättsgrunden, med att angifva den i tiden första yttring, som förutsättes för uppfyllandet af denna logiska sträfvan samt fortgår från den ena logiska formen till den andra i och genom ett uppvisande af brister i den föregående (se t. ex. Log. ss. 12, 55, 121, 147), hvilka relativt afhjälpas genom den närmast följande, ända till den sista logiska formen, »det spekulativa tänkandets form» (Log. ss. 184—85), hvilken, såsom ej ens den innebärande ett fullständigt uppfyllande af all logisk sträfvan, hänvisar utöfver alla logiska former till en »*saklig* kunskap» om det, som den själf förutsätter såsom högsta sig själf utvecklande princip. En teori om det *lag*stiftande medvetandets ursprung ur ett mekaniskt föreställningsförlopp genom association är äfven såsom en utvecklingshistoria (Log. ss. 6 och 12), lika orimlig som försöket att genom en fullkomligare teori i nervfysik tydliggöra det, hvarpå möjligheten af hvarje teori beror (jmfr. Log. s. 535). Detta är klart af, för att nu ej tala om t. ex. Kants undersökningar (se t. ex. Kritik der reinen Vernunft ss. 124—26, Kehrbachs edit.), Lotzes egen vederläggning af empirism och sensualism (se isht. L. Log. ss. 527—32), hvilken går ut därpå, att då i och för sig giltiga sanningar förverkligas i och för tänkandet, såvida det är psykiskt förlopp, såsom omedvetet följda regler för dess förfarande, så finnes hos tänkandet ett aprioriskt innehåll. Ty därmed är gifvet, att tänkandets sanna utvecklingshistoria ej kan vara en beskrifning af dess uppkomst ur något, som man genom en falsk abstraktion har gjort såvidt möjligt rent af utan tankebestämdhet, utan i stället måste innebära en redogörelse för dess successiva yttringar såsom grundade i, ordnade af och ledande till förverkligande af tänkandet självt. Alltså är Lotzes logik, med eller mot hans afsikt, den första delen af tänkandets uppkomsthistoria; den innehåller psykologiska och fenomenologiska undersökningar om de logiska formernas uppkomst, innan det är skarpt fixeradt, hvad dessa former äro såsom sådana.

---

[1] L., a st. s. 53.

[2] A. st. ss. 168—69.

---

[1] »Det yttre föremålet» kan väl vara reduceradt till ett blott abstraktum, men står alltid i en empirisk kunskapsteori kvar under en eller annan form såsom ett mot det ideella motsatt. Jmfr. Kants »Ding an sich», Fichtes »Nicht-ich», Hegels »Anderssein» (der Idee).

På grund af den bristfälliga redogörelsen för de logiska formernas betydelse förledes Lotze rent af till att göra det formella tänkandet till ett verkligt föregående utvecklingsstadium före det reella, som skulle innebära egentlig sakkunskap. Detta framgår redan af den nyss gifna öfversikten öfver tankegången i Lotzes logik och blir ännu klarare, om man bemärker hans uttalanden om de fyra syntheserna (se ofvan ss. 75—76, Lotzes Log. s. 36 ff.). »Apprehensionens synthesis» sammanhåller i ett och samma medvetande en mångfald af »intryck» utan bestämd ordning. »Åskådningens synthesis» bestämmer faktiskt åt de enskilda »intrycken» olikvärdiga platser i rum och tid. »Die logische Form der Synthesis» sammanfattar genom tänkandet af en bestämd grund en mångfald af bestämningar till ett helt med vissa gränser, inom hvilka det är en sluten enhet. Den fjärde synthesen, »die Erkenntniß der Sache selbst», målet för tänkandets arbete, bestämmer fullständigt det betingande värde, som hvarje beståndsdel har för det helas »Zusammenkommen». I öfverensstämmelse härmed säges (L. Log. s. 45), att det ej är logikens uppgift att städse gifva sin begreppsform den »utvalda fyllnad», som finnes i den »metafysiska tanken», uppfattningen af föremålets väsentliga natur eller af saken själf i dess vara och dess utveckling, samt (a. st. s. 151) att ej ens vid bildandet af ett »väsentligt begrepp» det logiska tänkandet ännu kan ingå på en saklig undersökning af föremålet med kunskapens alla hjälpmedel. — Den härigenom gifna åsikten innebär emellertid dels en konstruktiv hypostasering af abstraktioner dels motsägelser mot andra utsagor af Lotze. Den första synthesen är blott en abstraktion. Ingen verklig synthes, intet verkligt sammanhang är alldeles utan ordning. Man kan tala om en dylik synthes endast genom att abstrahera från vissa moment i erfarenheten och för tillfället fästa sin uppmärksamhet öfvervägande vid, *att* alla förnimmelser äro i *ett* medvetande. Icke ens om de »intryck», de relativt dunkla medvetenhetstillstånd, till hvilka man kan sluta från föreställningarna, är man befogad att påstå, att de i verkligheten äro alldeles utan ordning; ty det rent af oordnade är otänkbart och kan således ingalunda vara verkligt eller »förekomma i vår tankevärld» (a. st. s. 36).[1] Vid bestämmandet af den andra synthesen har Lotze icke fasthållit resultatet af sina föregående utredningar. Då enligt L. tänkandets första yttring är formandet af intrycken till föreställningar eller den logiska objektiveringen af det subjektiva, hvarigenom våra passiva tillstånd eller våra känslor göras till något kännbart, föreställdt såsom ett innehåll, som i sig självt är, hvad det är och betyder, hvad det betyder (a. st. ss. 14—15); då med objektiveringen är oskiljaktigt förbundet det logiska formandet af det föreställda innehållet till en mångfald af subjekter, bestämningar och relationer (a. st. ss. 17—22); då däri implicite ligger sättande, åtskiljande och jämförande af de enkla föreställningsinnehållen (a. st. ss. 15 och 25): så är det en motsägelse af Lotze att påstå »åskådningens synthesis» blifva färdig »*utan* någon handling af tänkandet» (a. st. s. 37). Ty den fasta bestämdhet och fina organisation, som skulle finnas i denna synthes (se ofvan s. 75 L. log. s. 37), förutsätter tydligen »intryckens» objektivering, formande och ordnande. Och ehuru obestridligen det kan sägas bestå i denna »synthes» en faktisk yttre ordning, hvilkens grund man icke kan inse, så har Lotze så mycket mindre rätt att påstå, att »de inre tillståndens mekanism» härvid är utan logisk bestämdhet, som han förut uttryckligen varnat för att i logiken förbise det »tankearbete», som förutsättes för språkbildningen och säges bestå just i de nyss nämnda tankeyttringarne (a. st. ss. 14 o. 25). Den relativa omedvetenheten i dessa gör, att de framträda såsom ett gifvet, relativt yttre och färdigt resultat i och för en viss, genom abstraktion utvecklad högre medvetenhetsgrad.[1] Men vi skola senare återkomma till Lotzes framställning af de allra första tankeyttringarna. Nu gå vi till granskning af hållbarheten hos den skillnad han uppställdt mellan den tredje och den fjärde synthesen. Tänkandets uppgift är ju enligt L. att förena det sammanhörande genom bitanken om »rättsgrunden». När en mångfald är beledsagad blott af den obestämda bitanken om helhet öfverhufvud, så är tänkandets allmänna uppgift blott »formellt markerad» på innehållet utan att i sak vara löst; man har blott ett ofullkomligt och blifvande begrepp. När en bestämd grund tänkes med en mångfald, så är däremot mångfalden sammanfattad till ett fullkomligt eller förverkligadt begrepp (a. st. ss. 37—39). Då nu den ledande synpunkten i logiken är just den nämnda allmänna sträfvan hos tänkandet, hvilkens innehåll måste *före* beskrifningen på dess uppkomst utredas i och genom en framställning af tänkandets allmänna grundformer och grundsatser (a. st. s. 12), så är det svårt att inse, hvarför Lotze säger, att den fjärde synthesen, som ju vore det förverkligade begreppet, den icke blott sakenliga, utan ock ordnade och välgrundade förnimmelsen (a. st. ss. 5 och 37), ligger *öfver* logikens område. Det synes tvärtom vara just genom en betraktelse af denna fjärde synthes, som man kan fullt afgöra, *hvad* innehållet är i tänkandets sträfvan. Detta tyckes vara så mycket säkrare, som enligt Lotze *alla* tankeformer äro *idealer,* som *icke* förlora något af sin giltighet därigenom, att det ej lyckas det *mänskliga* vetandet att underkasta hvarje gifvet innehåll under deras fordringar (a. st. s. 184). L. har vid skiljandet mellan »den logiska synthesen» och »sakkunskapen», tänkandets mål, tydligen ledts af det riktiga sträfvandet att skilja mellan formellt, logiskt, och reellt, kunskapsteoretiskt, betraktande af tänkandet. Men han har i dubbel måtto misslyckats i att bestämma åtskillnaden, hvilket torde bero dels på hans allmänna empiriska tendens dels på förbiseende däraf, att såväl det sig utvecklande tänkandet innebär någon sakkunskap eller är något vetande, som det fullt utvecklade tänkandet eller det egentliga vetandet har formell fullkomlighet jämte den reella. Han har nämligen först och främst icke ens åt det tänkande, som nått sitt mål, kunnat vindicera något egentligt, utan endast en postuleradt reell betydelse; samt har för det andra åt det tänkande, som ännu är ofulländadt och skulle vara den formala logikens föremål, icke kunnat gifva någon annan betydelse än den, som enligt honom själf är reell; hvaraf följden blir, att formell logik och kunskapsteori hos Lotze icke kunna åtskiljas annorlunda än genom en godtyckligt fixerad gräns. Den först nämnda bristen framstår i hans karakteristik af sakkunskapen såsom en formellt fulländad synthes af ett innehåll, som i och för sig och oberoende af tänkandet har en bestämdhet, efter hvilken det uppfattande tänkandet medvetet rättar sig (a. st. ss. 3—4, 5, 37). Däraf är klart, att endast till det formella i kunskapen är tänkandet grunden: det har icke något eget innehåll, utan kan blott forma »intryck», som det passivt mottager och rättar sig efter. Vi skola strax ytterligare utveckla detta. Den andra bristen inses lättast ur hans bestämmande af »logisk form» till skillnad från »metafysisk tanke» (a. st. ss. 45—46): »det logiska begreppet gäller för oss såsom en tankeform, som från någon ståndpunkt uppfattar sitt innehåll så, att ur denna uppfattning slutsatser kunna dragas, som på bestämda punkter riktigt åter sammanträffa med det, som härflyter ur detta innehåll självt, ur saken själf». Däraf är klart, att det logiska begreppet äfven innebär sakkunskap, ehuru ej i så stor omfattning som den metafysiska tanken: det förstnämnda är en uppfattning af *en* regel för ett gifvet föremåls förhållande (a. st. s. 46), den senare af en sammanhängande mångfald eller ett system af dylika regler (a. st. ss. 3—4, 37, 45, 182 ff. m. fl. ställen). Lotze har sålunda icke angifvit skillnaden mellan formell och reell betraktelse af tänkandet annorlunda än genom att påstå den förra hafva till föremål tänkandet på ett lägre utvecklingsstadium, den senare utreda detsamma i dess fulla aktualitet. I stället för att i både logik och kunskapsteori betrakta *hela* tänkandet, men i hvardera ur tvenne olika synpunkter, betraktar Lotze i den förstnämnda vetenskapen tänkandet såsom hafvande en mindre »utsökt fyllnad» (a. st. s. 45), i den senare tänkandet med så stor »fyllnad» som möjligt; men i bägge använder han samma synpunkt, den kunskapsteoretiska, ändamålets, vetandets, hvilket enligt honom innebär ett uppfattande af det *verkligen* sammanhörande *såsom* sådant. Han har af en skillnad i begreppet gjort en skillnad i tiden, en skillnad, som naturligtvis är sväfvande.

---

[1] Jmfr. Sahlin, Om det inre lifvet, ss. 35—36. »Om den mångfald, åt hvilken ordning och sammanhang skall gifvas, icke inom sig själf har någon grad af ordning och sammanhang, är han icke ett sådant material, som kan mottaga den högre formen.» — — — »Den synthes, genom hvilken vissa sensationer skola slutas tillsammans inom en viss varseblifning såsom ett särskildt helt, är icke möjlig, om icke dem emellan finnes en samhörighet i den form de såsom sensationer hafva. På samma sätt förhaller det sig, om man riktar sin uppmärksamhet på sammanhanget och ordningen i hela världen.»

---

[1] Jmfr. följande yttranden af Lotze, log. s. 584: »Wir müssen uns der falschen Vorstellung entwöhnen, als läge die Welt des Selbstverständlichen von selber selbstverständlich vor uns und es käme nur darauf an mit dieser bequem besessenen Wahrheit die wiederspenstige Welt der Wahrnehmungen zu meistern; auch das Allgemeingültige, zu dessen Einsicht der Geist nur sich selbst bedarf, musz von ihm erst aus der Unermeszlichkeit der Vorstellungen, die sein Bewusztsein wirklich füllen, aufgefunden und gesondert werden.»

Vid en granskning af de inledande betraktelserna till Lotzes logik och af den första afdelningen i hans begreppslära (»Die Formung der Eindrücke zu Vorstelungen.» Se ofvan s. 58 ff.) visar det sig, att hans psykologiska och kunskapsteoretiska ståndpunkt är ungefär lika vacklande som hans logiska. Hans lära om föreställningarnas uppkomst torde kunna sammanfattas sålunda: genom inverkan eller retelser från en yttre värld uppstå »Erregungen unseres Inneren», »Eindrücke», sinnliga känslor; dessa äro »an sich» intet annat än tillstånd, i hvilka vi befinna oss; genom en tankeyttring förvandlas »intrycken» till föreställningar med ett innehåll, som i och för sig är, hvad det är, vare sig vårt medvetande riktar sig därpå eller icke (a. st. ss. 3—5, 14—15). Resultatet står i denna förklaring i strid mot utgångspunkten: först härledas förnimmelser från en yttre världs inverkan på själen; likväl äro dessa förnimmelser blott subjektiva tillstånd; objektivitet få de endast genom tänkandet; de kunna då ej vara något för tänkandet självt yttre, ehuru de äro oberoende af andra förnimmelsesätt hos människan; alltså äro förnimmelserna *icke* grundade i något för själen yttre, utan äro härledda ur henne själf, och detta gäller äfven om alla de förnimmelser, i och genom hvilka den s. k. yttre världen fattas. Visserligen kunde man anse Lotze med uttrycket »yttre inverkningar» på själen endast vilja på ett preliminärt och lättfattligt sätt antyda, att människans själ icke i och genom sin självbestämdhet är grund till sina förnimmelsers hela innehåll, utan att detta förutsätter hennes bestämdhet af andra väsenden, som förete sig såsom något yttre för hennes sinnliga medvetande. Om därmed förenades insikten i, att förhållandet mellan självfva väsendena icke får fattas såsom mekaniskt, dynamiskt eller teleologiskt utan såsom en andlig, evig och förnuftig bestämdhet, så kunde man säga motsägelsen vara endast skenbar; hvarje förnimmelse kunde då utan motsägelse betraktas dels såsom en bestämning hos ett subjekt dels såsom grundad i ett metafysiskt objekt eller såsom själf varande subjekt, i och för sig bestående verklighet (Jmfr. Lotzes Log. ss. 518—19), och de mekaniska, dynamiska och teleologiska betraktelsesätten kunde få hvar sina — med hvarandra dock sammanhängande — områden, inom hvilka de hade en relativ giltighet, utan att behöfva användas inom det egentligen andliga lifvets regioner. Men det är tydligen Lotzes förutsättning, att det existerar en af alla tänkande väsenden oberoende och för dem yttre värld af substanser, hvilka verka såsom causæ efficientes på hvarandra och andarna. Han lämnar visserligen detta därhän i nu närmast ifrågavarande undersökning. Dock måste hans tal om yttre retelser, efter hvad han sagt om den allvetande iakttagelsen af alla själars lif (a. st. ss. 3—4) fattas såsom uttryckande hans verkliga mening. Han anser, att i själfva verket är hvarje själs föreställningsförlopp nödvändigt såsom enligt allmänna lagar följande ur den enskilda själens egendomliga natur, historia, ögonblickliga läge och de yttre retelser, som verka på henne. Han förklarar sedermera (a. st. s. 18), att metafysiken såsom vetenskap om det verkliga, åtminstone i sin början, måste med ting eller substans förstå det, som utom oss verkligen och varaktigt i tiden dels verkar förändringar i annat dels själf förmår lida föränderliga tillstånd. Han säger vidare (a. st. s. s. 87), att metafysiken har att i en lära om causa efficiens utreda det verkliga förlopp, genom hvilket det reala inverkar på hvartannat och frambringar föränderliga tillstånd. Och vid tal om den högsta kunskapen (a. st. s. 37) skiljer han mellan föremål i verkligheten, hvilka äro föränderliga, och innehåll, som ej har någon verklighet utom vårt medvetande och ingen timlig uppkomst och utveckling. Då han sålunda synes anse det verkligen finnas en föränderlig värld utom människans medvetande, så finnes ock otvifvelaktigt den nämnda motsägelsen (den vanliga hos all realistisk filosofi) i hans förklaring af förnimmelsernas uppkomst [1]).

---

[1] Lotzes metafysiska läror, att de reella substanserna i grunden äro andar och att de äro immanenta i en oändlig ande såsom dennes föränderliga modi och sålunda kunna verka på hvarandra, upphäfva ej det här sagda. Vi hålla oss nu blott till det, som han i sin logik yttrar angående psykologiska och kunskapsteoretiska frågor. Ur detta följer det i texten framställda. När L. dock har en något annorlunda beskaffad metafysik än den, som i logiken antydes, men logiken dock är första delen af hans filosofiska system: så ligger i afvikelsen blott ett bevis för vårt påstående, att hans ståndpunkt i de propedeutiska undersökningarna är sväfvande. Hans bestämdt uttalade metafysiska

Och vidare följer af Lotzes utredningar (jmfr. ofvan ss. 101—03), att icke tänkandet, som formar och ordnar »intryck», har reell betydelse och innebär egentlig sakkunskap, utan att denna finnes hos den förmåga, i och genom hvilken själen skulle kunna uppfatta de verkliga substanser, som efficiera »intrycken» på henne. Det är nämligen endast denna förmåga, som kan urskilja, hvilka förnimmelser »hafva rätt» att sammanträffa så i vårt medvetande, emedan äfven den verklighet, ur hvilken de härstamma, alltid på samma gång frambringar deras föranledande orsaker eller låter dem följa på hvarandra, och hvilka förnimmelser sammanträffa i oss blott därför, att deras föranledande orsaker faktiskt sammanträffade i samma ögonblick, dock utan ett inre sammanhang, som tryggade deras lika förbindande vid hvarje upprepning (a. st. s. 3). Blott med ledning af denna förmåga kan tänkandet sammanbinda de sammanhörande, men i en ny form, som till det faktiska återställandet af förbindelsen fogar ett medvetande om grunden till samhörigheten. Men denna grund kan icke vara den objektiva och reella. Ty i och för den allvetande iakttagelsen, som väl skulle vara den antydda reella uppfattningsförmågan i den största möjliga omfattning, äro alla föreställningsförlopp lika nödvändiga, intet af dem är sannare än ett annat,[2] och intet är allmängiltigt (således

---

åsikt är emellertid möjlig endast genom analogier från den sinnliga världen och förutsätter egentligen den absoluta existensen af något mot allt ideellt motsatt reellt; den *absoluta* andens föränderlighet är nämligen otänkbar utan något mot honom motsatt reellt. Således kan L. icke ens i slutet af metafysiken få bort en yttre och föränderlig substans. Jmfr. Burman, Om teismen s. 111: »Blifvandet eller verksamheten såsom den sanna verklighetens väsen» leder »till antagandet af ett enda sant varande, verkande och lidande väsen, hvars modi (delar, verkningar) alla enskilda väsen äro. Likväl fasthåller L., att dessa skola själfständiga, såsom varande för sig själfva eller såsom medvetna. *Men huru ett enda väsen kan verka och lida utan förhållande till något annat, är otänkbart»,* (kurs. af mig).

[2] Om man anser, att den allvetande iakttagelsen kan betrakta hvarje föreställning såsom nödvändigt resultat af alla de föregående

icke ens denna förmågas eget!); tänkandet fattar nu det förbindelsesätt för föreställningar, som rättar sig efter de förhållanden mellan de föreställda innehållen, hvilka äro desamma för hvarje föreställande medvetande, såsom sant och allmängiltigt; något sådant förbindelsesätt finnes ju enligt Lotze icke i verkligheten; således är tänkandet blott ett bland de många subjektiva och formella uppfattningssätt, som äro nödvändiga på grund af hvarje själs natur, historia och läge, men ingalunda något sådant, som med rätta kan göra anspråk på något företräde framför t. ex. en sjuks feberfantasier (a. st. ss. 3—5).

Den uppfattningsförmåga, som ledt Lotze till framställande af satser, hvilka, då de hafva så orimliga konsekvenser, själfva måste vara falska, är tydligen den medvetna varseblifningen i populär bemärkelse, d. v. s. varseblifningsförmågan i inskränkt och egentlig bemärkelse i förening med det bildade föreställningssättets ofulländade reflexion, fixerad i *en* af sina många former.

Vi skola nu påpeka några speciella brister i Lotzes begreppslära, hvilka nära sammanhänga med hans allmänna ståndpunkts osäkerhet och felaktighet.

Lotze säger, att den s. k. första tankehandlingen är ett uttryck af öfvervägande spontaneitet hos tänkandet, men att den s. k. andra tankehandlingen har karakteren af receptivitet (a. st. s. 35). I den första påstås nämligen tänkandet icke blott upprepa det föranledande faktum i föreställningsförloppet, utan äfven gifva det en gestalt, i hvilken det först är rättfärdigadt inför den logiske anden; tänkandet föreskrifver m. a. o. i en viss bemärkelse för det föreställbara innehållet sina egna lagar, hvilka visa sig i formerna af substantivitet, adjektivitet och verbalitet.

---

enligt allmänna lagar och särskilda betingelser, så följer i själfva verket däraf *icke*, att den nämnda uppfattningen ej skilde mellan sant och falskt föreställningsförlopp, utan blott att den insåge vissa föreställningsförlopp såsom genom alla sina betingelser nödvändigt blifvande falska, under det andra genom sina betingelser fattades såsom nödvändigt sanna.

Men den andra tankehandlingen, sättandet, åtskiljandet och jämförandet af de enkla föreställningsinnehållen, anser Lotze bestå endast i ett erkännande af fakta, åt hvilka detta erkännande icke gifver någon ny form utom uppfattandet af deras bestånd: »ingen åtskillnad kan tänkandet göra där, hvarest det ej förefinnes någon uti intryckens innehåll». Men detta sätt att karakterisera de bägge så fixerade tankeyttringarna synes oss vara tämligen godtyckligt. Först och främst är att märka, att det »logiska arbetet» öfverhufvud ej kan »frambringa» *något*, som det icke först har förefunnit, erkändt och vidare utvecklat (jmfr. a. st. s. 32). Att tänkandet kan sägas vara i någon mån receptivt äfven i den första tankeyttringen, erkänner Lotze (a. st. ss. 34—35); han har t. o. m. förut (a. st. ss. 24—25) sagt, att tänkandets verksamhet såsom en *städse blott* återverkande (»rückwirkend») i denna första handling *endast* består i att omtyda *förefunna* förhållanden mellan de intryck, som vi lida, till förhållanden mellan innehållen. Och om man också ej vill urgera Lotzes utsagor (a. st. ss. 15—17), att innehållet *uppkommer* först genom tänkandets yttring, hvaraf kunde synas följa, att åtskillnaderna och organisationen i föreställningsinnehållet i allmänhet kunde sägas vara gifna genom tänkandets spontaneitet; så kan i hvarje fall sättas i fråga, om icke sättandet, åtskiljandet och jämförandet innebär en aktivitet utöfver den, som ligger i objektiveringen af innehållet i någon af de tre formerna (jmfr. a. st. ss. 25—26). Det »första allmänna» kan ju nämligen icke fattas såsom sådant, utan att åtskilliga ting, egenskaper och förhållanden äro satta, åtskilda och jämförda. Det första allmänna kan icke egentligen omedelbart kännas; ty då kunde det ej märkas vara allmänt: det allmänna är allmänt blott *i förhållande* till ett eller flere enskildare, och förhållandet fattas blott genom någon aktivitet af tänkandet (jmfr. a. st. s. 31). Identitet, åtskillnad och jämförlighet kunna tydligen lika väl sägas vara lagar, gifna genom tänkandet självft, som substantivitet, adjektivitet och verfalitet, helst som äfven de sistnämnda formernas användning förutsätter »die auffordernde Thatsache des Vorstellungsverlaufs» (a. st. s. 35). Hvad särskildt jämförligheten mellan förnimmelser beträffar, så är det alldeles tankenödvändigt, *att* den öfverhufvud skall finnas i det tänkbaras värld, om man ock ej kan a priori angifva, i hvilken form jämförligheten skall framträda däri. Vore nämligen de skilda momenten i den nämnda världen totalt ojämförliga (jmfr. a. st. s. 35), (vi lämna nu därhän, i hvilken grad söt och varm, mjuk och gul, söt och trehörnig äro ojämförliga, a. st. ss. 28 o. 90): så vore denna i själfva verket icke längre tänkbar, utan otänkbar, följaktligen ock overklig. Med en *sådan* värld kunde tänkandet »nichts anfangen» (a. st. s. 90), d. v. s. det skulle icke kunna tänka den såsom sådan; ty tänkandets »allmänna sträfvan att fatta samvarande såsom sammanhörande» kan ock uttryckas så: det är en af tänkandets grundsatser, att det, som är motsatt något annat, måste hafva något med detta gemensamt, d. v. s. att allt tänkbart är jämförligt; detta följer af tänkandets själfverksamhet och därmed gifna samstämmighet, följdriktighet och nödvändighet (jmfr. ofvan ss. 8 o. 23 ff.). Den logiska betydelsen af talets delar, hvilken ytterst går ut därpå, att de beteckna relations-membra, relationsgrunder och relationer (jmfr. a. st. ss. 17—22), vore i själfva verket omöjlig utan identitet, åtskilnad och jämförlighet.

I sin lära om det första allmänna visar sig emellertid Lotze hafva bestämdare fasthållit, att det finns ett *faktiskt* sammanhang i tänkandets material, än vi sett Mill göra, hvilken stundom urgerar fakticiteten af sammanhang, stundom påstår sammanhanget vara något, som icke är i fakta, utan endast inlägges i dem på grund af ett subjektivt behof hos oss, då vi skola beskrifva dem. Dock synes oss Lotze, då han bestämmer skillnaden mellan det »första» och det »andra» allmänna, hafva å ena sidan förbisett det, som *väsentligen* skiljer dem, och å den andra sidan skiljt dem alltför skarpt. Det första allmänna är enligt Lotze icke en produkt af tänkandet, utan ett af detta i den inre erfarenheten förefunnet innehåll (a. st. ss. 29—31). Huru man egentligen bär sig åt för att finna det, kan man icke meddela åt en annan. Men det andra allmänna, allmänbegreppet, kan såsom en produkt af en noggrannt angifbar serie af tankeyttringar förtydligas för en annan därigenom, att man föreskrifver honom utförandet af de behöfliga tankeyttringarna. Men då intet begrepp är blott en summa af sina bestämningar eller en produkt af de tankeyttringar, i och genom hvilka bestämningarna uppfattas, utan är »en bestämd form» för bestämningarnas förening (a. st. s. 153), så måste begreppets enhet efter dess fullständiga analys fattas omedelbart eller intuitivt såsom något oberoende af den diskursiva reflexionen i förståndet befintligt;[1]) och det första allmänna kan i sin ordning urskiljas såsom sådant endast genom en analyserande verksamhet i förnimmandet (jmfr. Lotze, a. st. s. 31 och ofvan s. 71). Därför, äfven när man vill meddela ett begrepp åt en annan, så uppmanar man honom »i grunden att själf se till, huru han skall blifva färdig med hela uppgiften» (Lotze, Log. s. 30), ehuru man vid begripandet kan med större planmässighet bidraga till en annans utvecklande af begrepp än vid uppfattandet af det »första allmänna» till en annans fattning af samma allmänna, som man själf för ett visst tillfälle afser; alldenstund man i och genom det förstnämnda förnimmelsesättet är i högre grad medveten än i det senare. Det är just graden af klarhet och tydlighet, som bestämmer skillnaden mellan det första och det andra allmänna: de äro hvarandra *lika* därutinnan, att de i och genom analys urskiljas såsom det mänskliga medvetandets bestämningar; men emedan den analys, genom hvilken det första allmänna urskiljes, är relative osjälfständig och omedveten, så är detta allmänna mer dunkelt, formlöst och ovisst än den egentligen självmedvetna förnimmelsen, begreppet.

---

[1] Jmfr. Boströms stridsskr. mot Borelius, ss. 44—45.

Vi anmärka vid Lotzes lära om det första allmänna ytterligare två saker. Först, att han motsäger sig själf i afseende på de förnimmelser, i hvilka det första allmänna skulle ingå såsom gemensam bestämning. Han säger dels (a. st. s. 29), att det första allmänna anträffas vid jämförelse mellan *enkla* föreställningar, dels (a. st. s. 30), när han vill framhålla, huru som det första allmänna icke kan fattas såsom åtskildt från dessa föreställningar med samma åskådlighet som dessa, att de äro bestämda och innehållsfulla. Det sist nämnda yttrandet är det riktiga; ty om de ifrågavarande föreställningarna innehålla det första allmänna och något mer, så är det klart, att de icke äro enkla. Hvarje förnimmelse hos människan med lägre medvetenhetsgrad har aktuellt mindre innehåll än en i högre grad medveten, men potensiellt har den rikare innehåll; det är därför, som den klarare förnimmelsen kan utvecklas ur den dunklare. Endast genom att med falsk abstraktion fästa sig vid en varseblifven kvalitets fattigdom på aktuellt innehåll kan man ledas till att påstå densammas enkelhet.[1]) — För det andra vilja vi påpeka, att »det första allmänna» just är en allmän *föreställning* i ordets inskränkta och egentliga bemärkelse. De förnimmelser, som t. ex. orden gul och färg beteckna, äro otvifvelaktigt föreställningar; ty deras innehåll ställas onekligen för en i rummet — men blott ögonblickligt, för att de icke skola öfvergå till konkretare bilder. Dessa ord äro nämligen beledsagade af medvetandet om, att man icke menar de mer fixerade och i detalj utarbetade bilder, som ock finnas i föreställandet, utan något för flere dylika konkretare bilder gemensamt; därför kunna de sägas beteckna *allmänna* föreställningar. Det sagda är i sak icke någon invändning emot Lotzes uttalanden (a. st. ss. 30—31) om omöjligheten att från de innehållsrika bilderna afskilja det första allmänna såsom en särskild sluten föreställning af samma art och ordning som dessa; men vi anse det vara en godtycklig fordran, att hvarje föreställning skall vara »ruhig» (a. st. s. 31); många konkreta föreställningar växla nämligen ganska lifligt, och öfver hufvud taget torde det vara alldeles omöjligt att uppvisa någon föreställning, som är fri från all förändring. Att det första allmänna fattas såsom något yttre, vill Lotze tydligen icke förneka, han säger ju, att vi bemärka det genom att i en jämförelse mellan flere enskilda bilder uppfatta det gemensamma, som enligt vittnesbörd af vår »Empfindung» finns i dem; fattas det såsom något yttre, så kan det ock lämpligen kallas *föreställning*.

---

[1] Jmfr. Boström, Rel-fil., utg. af Ribbing, s. 141: »Långt ifrån, att sensationerna såsom de ursprungliga elementerna vid percipierande äro enkla, gäller, tvärtom, att våra »Empfindungen» äro ganska innehållsrika, och ingen nödvändighet finnes att fatta dem såsom enkla elementer till våra föreställningar, fastän de, ofullkomligt förnumna, så för oss visa sig»; G. Klingberg, Om den sinnliga erfarenheten, i Festskriften för Boström 1897, ss 324 och 325: »*Sensationernas värld* är omätligt rik. Äfven då en bråkdel af denna genom medvetandet blir belyst, så kvarstår det allra mesta såsom en dunkel värld». — — — — »Genom — — uppmärksamhetens koncentration ordnar sig för medvetandet sensationens eller sensationernas innehåll till bestämda kvalitetskomplexer». — — — — — — — »Först här» (i den medvetna varseblifningens värld) »kan man i egentlig mening tala om sinnenas kvalitativa olikheter, emedan uttrycket kvaliteter saknar all betydelse, så länge inga föremål existera, hvilkas kvaliteter de äro.»

I anslutning till ofvanstående anmärkningar vid Lotzes lära om det första allmänna vilja vi framställa några reflexioner öfver begreppets utveckling ur den allmänna föreställningen eller skemat såsom grundval för granskningen af hans läror om begreppsbildning genom jämförelse.

Föreställandet är såsom skematiserande stadt i öfvergång till egentligt tänkande. Sträfvandet att urskilja och fasthålla i medvetandet, — ett sträfvande, som antyder tänkandets verksamhet redan hos det allra lägsta förnimmandet (jmfr. ofvan ss. 16—19) — visar sig icke kunna tillfredsställas med afseende på skemat, så länge man anser endast det i rum och tid varande för distinkt och fixeradt; ty fasthålles skemat afgjordt i rum och tid, så blir det icke längre något för de konkreta bilderna gemensamt, utan själft en konkret bild, *utom* och antingen *före*, *samtidigt med* eller *efter* dem, *i* hvilka det *ständigt* skulle *ingå* såsom bestämning. Genom dylika reflexioner utvecklas eller utvecklar sig tänkandet, hvilkets förnimmelser, begreppen, äro dragna ifrån eller gjorda oberoende af rum och tid, d. v. s. äro andliga, icke bestående af utom hvarandra fallande delar, och eviga, utan växling, oföränderliga eller nödvändiga; därför kunna de i förhållande till det rumliga och timliga framträda såsom varande i hvilket rum som helst och i hvilken tid som helst, såsom något gemensamt, sammanbindande och konstant i rumligt åtskilda, osammanhängande och växlande, m. a. o. såsom den sinnliga världens generella bestämningar, former och lagar. Men hvarken andligheten och nödvändigheten ej heller abstraktheten och generaliteten uttrycka fullt ut det primära och konstitutiva i begreppet, såsom vi redan åtskilliga gånger hafva påpekat. Den närmaste anledningen till dess utveckling är motsättningen mellan skemats generalitet samt dess rumliga och timliga form, men den egentliga drifkraften är sträfvandet efter klarhet och tydlighet eller själfva den klart och tydligt uppfattande förmågan, som inser den nämda motsättningens oförenlighet med hennes fordringar på aktualitet. Denna förmåga skiljer därför ifrån sig motsättningen och försöker med sig införlifva åtminstone något af den qvalitativa bestämdhet, som i skemat på ett sväfvande sätt fattas såsom ingående i flere föreställningar. Först när detta lyckats, så att människan har i och för sig såsom en fullt klar och tydlig förmimmelse något, som tillkommer en verklighet i och för sig, har hon ett egentligt begrepp, en sådan förnimmelse, i och genom hvilken allt verkligen är uppfattadt, som *däri kan* fattas. *Villkoret* för begreppets rena aktualitet är en ännu högre grad af abstraktion eller ännu större inskränkning af reflexionen än vid skematiserandet. Men *själfva grunden* är naturligtvis den positiva reflexionen, som är möjlig därigenom, att människan till sitt väsen är själfmedvetande eller medvetande i och genom sig själf. Vore icke människans väsen själfmedvetande, så kunde icke ens sträfvan efter full klarhet finnas hos henne. På hennes ändlighet beror det, att hon utvecklar sig till aktuellt själfmedvetande och detta genom abstraktion. Då begreppet närmast utvecklas ur skemat, så blir det ännu mer abstrakt och generellt än detta. Men klart är nu, att det icke är detta »mer» af de nämnda relativa bestämningarna, som konstituerar begreppet såsom en förnimmelse af annan »art och ordning» (Lotzes Log. s. 30) än skemat. Sträfvandet att begripa är icke i allmänhet liktydigt med att utforska, hvarutinnan en mångfald öfverensstämmer, utan innebär en sträfvan att fullt klart fatta något väsentligt och ytterst själfva väsendet. Därför är icke heller *jämförelse* något väsentligt i begreppsutvecklingen. Enligt Mill (jmfr. ofvan ss. 45—47) — för att nu återkomma till honom — är det fullt färdiga begreppet en noggrann och därför fix, bestämd eller oföränderlig insikt i någon reell och viktig öfverensstämmelse i en mångfald af fenomen; dess utveckling beror på omsorgsfullhet och aktivitet hos de iakttagande och jämförande förmögenheterna. Men om man också ej fäster sig vid, att Mill genom sin sensualism och skepticism för sig omöjliggjort förklaringen af en *oföränderlig*[1]) insikt i det, som är egentligen *viktigt,* så är det gifvet, att då genom iakttagelse och jämförelse faktiskt bildas äfven »premature conceptions», »notiones temere a rebus abstractæ», (Mill, Syst. of Log. II, 208), man icke i noggrann och flitig verksamhet af de nämnda förmögenheterna har att se den drifvande kraften i utvecklingen af fullt mogna begrepp. Endast om man visar själfva uppfattningsförmågan i sitt väsen vara ett begrepp, som är mäktigt att begripa sig självt och därmed i någon mån allt annat, kan man förklara det i begreppsutvecklingen, som först och främst måste förklaras, nämligen upphöjelsen af en förnimmelse till full klarhet och tydlighet. Att denna upphöjelse kan underlättas genom jämförelse bör icke förnekas, men lika litet som det egentliga målet därvid nödvändigt är uppfattning af något in genere[1]) lika litet är jämförelse något annat än ett relativt yttre och tillfälligt hjälpmedel åt själfva den verksamma kraften.

---

[1] Han tyckes ock anse bestämdheten hos begreppen vara något subjektivt och relativt: genom kunskapens framsteg kan begreppet ändras (Mill, Syst. af Log. II, 206). Detta är i en viss mening riktigt, nämligen om det mänskliga begreppet fattas såsom en totalförnimmelse, som innehaller såväl känslo- och föreställnings- som *egentliga* begreppsmoment. Under denna förutsättning kan man tala om en utveckling inom ett begrepp. Men därvid är det känslo- och föreställningsmomenten, som utvecklas; begreppsmomentet såsom sådant är sig likt vid hvarje tänkbar upprepning; ett motsatt förhållande skulle innebära, att det s. k. begreppsmomentet ej egentligen vore ett sadant. Jmfr. Sahlin. Om det inre lifvet, ss. 25 o. 39; Om grundf. i log I, ss. 18—19.

Men denna kan naturligen endast successive aktualiseras (se ofvan ss. 9—16): mellan det, som man skulle kunna kalla det blotta skemat, och det rena begreppet äro möjliga och verkliga flera i olika grader klara och tydliga förnimmelser. Liksom man skulle kunna säga föreställningen vara en mellan känslan och begreppet intermediär förnimmelse, som har dessa bägge till sina, respektive, lägre och högre sidor, så kunde man sammanfatta alla mellan skemat och det rena eller abstrakta begreppet befintliga förnimmelsegrader under benämningen det konkreta begreppet, det med allmänföreställningen sammanväxta begreppet, hvilket till sina oåtskilda sidor, momenter eller bestämningar har den sväfvande faktiska bilden och den klara och tydliga förnimmelsen. Vid det konkreta begripandet fattas därför begreppet öfvervägande ur den synpunkten, att det är generellt, att det såsom formell enhet eller något lika och gemensamt ingår i en mångfald af konkretare förnimmelser, och visserligen såsom något väsentligt och konstant, men dock såsom vunnet genom iakttagelse af det gifna och följaktligen blott såsom relative nödvändigt. Då sålunda förnimmandet på denna ståndpunkt icke ännu är utveckladt till full självmedvetenhet, självverksamhet och självnödvändighet, utan uppfattar något för sig relative yttre, däraf ledes i sin verksamhet och erhåller sin nödvändighet, så inträffar därvid stundom en förblandning af väsentliga, inre samt oväsentliga, yttre bestämningar hos föremålen. Begripandet af begreppets egen natur och utveckling kan naturligtvis ock befinna sig på detta mellanstadium mellan en sväfvande öfversikt öfver ett föremåls bestämningar och en nödvändig insikt i deras sammanhang såsom grundadt i föremålets egen, in abstracto uppfattade, reella enhet. Därunder kan man, äfven om man är mäktig af en rent logisk eller demonstrerad kunskap om åtskilliga objekt, af ofta iakttagna fakta föranledas att tro begreppets generalitet vara något för detsamma karakteristiskt och i sammanhang därmed dess »bildning» väsentligen bero på jämförelse mellan de enskilda föremålen, utan aktgifvande därpå, att äfven skemat är generellt och att jämförelse såsom sådan ej kan grunda någon högre grad af klarhet och nödvändighet samt följaktligen ej heller medföra någon egentlig utveckling af ett fullkomligare förnimmande (Jmfr. nedan ss. 151 ff. 189—90).

---

[1] Jmfr Sahlin. Om grundformerna i etiken, ss. 2—3 o. 5—6; Om filos. met. etc., s. 376.

Det torde nu vara gifvet, att Mills och Lotzes åsikter om begreppsbildningen äro resultat af ett konkret begripandes ofulländade analys: bägge fatta begreppets generalitet såsom något för detsamma utmärkande och dess bildning såsom beroende på jämförelse. Också kan därför Lotze lika litet som Mill angifva, huru man kan inse den betingande grunden till begreppsbestämningarnes sammanhang. Lotze gör vissa ansatser till att höja sig öfver den Millska ståndpunkten, men står i självfva verket kvar på densamma. Det »*naturliga*» tänkandets begrepp (se ofvan s. 76 ff.;

85 ff.) bildas genom den på grund af det första allmänna och dess gradationer möjliga, af *den psykiska mekanismen* ledda jämförelsen af sammansatta bilder, som likna hvarandra i det stora hela, samt iakttagelsen af det i dem gemensamma och konstanta, som under den förutsättningen, att hvarje bild utgör ett sammanhängande helt, *företer* sig såsom den beständiga regeln för bestämningarnes sammanbindning. Men hvarken finnes någon logisk nödvändighet i uppmärksamhetens riktning på med hvarandra i det hela likartade bilder och i uppställandet af ett visst begrepp såsom regeln för dessas bildning, ej heller är nödvändigt regeln själf fullt reglerad genom medtänkande af ett annat allmänt såsom grund för bestämningarnes förbindelsesätt i densamma. Ett *»väsentligt»* begrepp däremot skulle enligt Lotze bildas genom en efter principia identitatis och rationis sufficientis medvetet ledd jämförelse och iakttagande af de bestämningar, som äro grunder till de öfriga. Men uppfyllandet af den i principium rationis sufficientis liggande fordran beror enligt Lotze på det ingalunda tankenödvändiga, men för tänkandet särdeles lyckliga faktum, att i föreställningsinnehållen åtskilliga första allmänna med sina storhetsbestämningar förefinnas. Förhållandet mellan tänkandets uppfattningsform och det tänkbara innehållet är då tydligen yttre och tillfälligt. Det första steget i den jämförelse, genom hvilken ett väsentligt begrepp skulle bildas, medför också enligt Lotze blott insikt i bestämningars faktiska samvaro. På samma sätt måste det förhålla sig med alla följande steg, för så vidt de företagas på samma sätt. Den på sådant sätt utförda klassifikationen af allt tänkbart innehåll innebär endast ett vidtomfattande konstaterande af de faktiskt bestående gradationerna inom alla första allmännas områden. Dessa områdens förhållanden till hvarandra kunna naturligtvis af tänkandet lika litet inses såsom nödvändiga som gradationernas existens och beskaffenhet inom hvart och ett (Lotzes Log. ss. 28, 35 o. 90). Häri visar sig i

motsats mot det nyssnämnda lyckliga draget i det tänkbaras organisation en för tänkandet ofördelaktig motspänstighet i dess material. Denna motspänstighet är i själfva verket så stor, att den nedsätter vissa af tänkandets egna former till ett blott tänkbart material, ja t. o. m. omöjliggör allt tänkande. Den naturliga klassifikationen (se ofvan ss. 84–85, 95), den, som ärutvecklad, icke genom subsumtion under enstaka kännetecken, utan genom subordination under verkliga släkten, kan nämligen icke komma till ett enda högsta släktbegrepp, utan kommer till fyra stambegrepp (något, beskaffenhet, blifvande och förhållande), hvilka visserligen hafva det gemensamma kännetecknet att vara tänkbara, men icke hafva något öfverordnadt släkte öfver sig och följaktligen, enligt Lotzes definition på begrepp (L. Log. ss. 44—46), icke egentligen äro begrepp, utan endast allmänbilder. De fyra »stambegreppen» äro emellertid betydelserna af talets delar, hvilka Lotze anser, med större egentlighet än identitet, åtskillnad och jämförlighet, kunna sägas vara tänkandets egna former eller lagar (a. st. ss. 34—35). Således äro vissa tankeformer icke egentliga begrepp, och ännu mindre kan deras gemensamma kännetecken tänkbarhet, konsekvent ur Lotzes definitioner, sägas vara ett begrepp, och följaktligen kan ingen af de subordinerade släktena fullt begripas: huru kan det, som ej självt är begrepp, höja någon annan förnimmelse till begrepp? För så vidt man *ej kan* (a. st. s. 54) uppfatta något verkligt genusbegrepp för de »skarpt skilda topparne» af begreppens sammanfattning, ej heller för kännetecknet tänkbarhet, så äro i själfva verket dessa förnimmelser *rent af otänkbara.* Det följer alltså af Lotzes förutsättningar, att icke blott vissa tankeformer äro otänkbara, utan att själfva det tänkbara öfver hufvud är otänkbart, d. v. s. att tänkandet ej har något bestämbart, något material, någon verksamhetssfer, som det kan bestämma, bearbeta och förverkliga sig uti. Detta är alldeles gifvet, så fort man antar tänkandet stå i förhållande till något utifrån gifvet, och är blott ett annat uttryck för det, som vi ofvan (ss. 105—06) visat, nämligen att tänkandet enligt Lotzes förutsättningar icke kan vara egentligen objektivt Tänkandet är självmedvetande och icke i rummet, utan snarare rummet i självmedvetandet, då rummet är blott modus percipiendi hos människan, hvarigenom hon ej fattar självmedvetandet såsom sådant, utan på ett ofullkomligt sätt; därför är allt tänkbart, allt genom tänkandet bestämbart material i sin grund inre för tänkandet (se ofvan ss. 11—13); det är just på grund häraf, som det kan utvecklas till tanke. Säger man, att det tänkbara är något, som är gifvet genom en för tänkandet yttre verklighet, så strider tänkandets grundtanke, självmedvetandet, däremot så skarpt, att man konsekvent måste förklara ett dylikt innehåll omöjligen kunna få tänkandets form eller tänkas.

Liksom skemats generalitet alltmer försvinner i samma mån, som det fixeras i rum och tid, så försvinner alltmer det konkreta begreppets nödvändighet i den mån, som man reflekterar på dess genom skematiserandet gifna lägre sida och bortser från den kvalitativa bestämdhet, som det har i och för sig såsom begrepp. Genom fortgång i denna riktning kommer man ej till fullt begripande af begreppets natur, utan drifves konsekvent till att likställa det med föreställningen och ytterst till att anse all nödvändighet i förnimmandet vara omöjlig, d. v. s. till skepticism, hvarifrån öfvergång till rent begripande är början i och med insikt i självmedvetandets självklarhet och självnödvändighet samt därmed ock till reflexionen på den högre sidan i det konkreta begreppet. En sådan konsekvensens omväg har nu hvarken Mill eller Lotze gått; de hafva ej kunnat undgå att såsom något faktiskt bemärka en afgjord nödvändighet i begreppet; men ingendera har tillräckligt reflekterat på, hvad detta innebär, för att urskilja det, som på grund häraf måste anses vara det väsentliga i ett begrepp; bägge hafva därför ock, såsom vi anse oss hafva påvisat, stannat vid det konkreta begripandet af begreppet.

Efter dessa observationer synes det mindre förunderligt, att Lotze kommer fram med lika uppenbara motsägelser, som vi sett Mill låta komma sig till last, ehuru den förstnämnde onekligen är den senare öfverlägsen i grundlighet och skarpsinne.

Lotze säger det icke vara möjligt att fatta blifvandet såsom en art af något (Log. s. 54). Då är blifvandet uppenbarligen *intet*, såvida man icke tager »något» i en viss inskränkt betydelse, motsatt *något i allmänhet*. Men svårt är att inse, hvad det här kan finnas för skäl till inskränkning i någots betydelse; då »das Werden» obestridligen är ett substantiv, så tyckes det ligga bra nära till hands att inse det vara »Etwas», det högsta genus för alla substantiviskt fattade innehåll. Detsamma gäller om »die Beschaffenheit» och »das Verhältnisz».

Men Lotze anser naturligtvis, (Jmfr. ofvan ss. 82—85) att då det egentliga genusbegreppet har lika stort innehåll som hvar och en af arterna, hvilkas hela natur det genomtränger och behärskar, och då man ej ur det allmänna begreppet »något» kan deducera de öfriga »stambegreppen», så kunna dessa ej sägas vara verkliga *arter* af »något». Vi lämna nu därhän den sista af de bägge förutsättningarna och fästa oss endast vid den förstnämnda. Lotze framställer den däri liggande åsikten i sammanhang med en kritik af den uppfattning af »abstraktionen», (d. v. s. det förfarande, hvarigenom det allmänna erhålles), att den skulle bestå i bortlämnande af det, som i de jämförda särskilda exemplen är olika, och summering af det, som gemensamt tillkommer dem (Lotzes Log. ss. 40—41). Så går det enligt Lotze ej till i tänkandets »verkliga praxis», utan den allmängiltiga regeln för »abstraktion» är »der Ersatz der weggelassenen Einzelmerkmale durch ihr Allgemeines» (a. st. s. 41); bortlämnandet *utan* ersättning är blott ett special-fall. Men enligt Lotzes framställning af den gamla regeln för »abstraktion» är denna blott i orden skild från hans egen: skall man verkligen »summera» det gemensamma för flera till ett allmänt begrepp, så kan man ej underlåta att »ersätta» såvidt möjligt alla enskilda bestämningar med deras »allmänna». Men är sålunda Lotzes argumentation mot den af honom ogillade regeln för »abstraktion» alldeles förfelad, så innebär hans egen åsikt, att det egentliga allmänbegreppet har lika stort innehåll som sina arter, en uppenbar contradictio in adjecto. Lotze yttrar sig sålunda (ss. 50—51 i hans logik): »Von dem wahren Allgemeinbegriff . . . , dem, welcher die Regel für die ganze Bildung der Arten enthält, ließe sich . . . behaupten, daß sein Inhalt allemal ebenso reich, die Summe seiner Merkmale ebenso grosz ist, als die der Arten selbst; nur sind im Allgemeinbegriffe, in der Gattung, eine Menge Merkmale nur in unbestimmter, selbst schon allgemeiner Form enthalten, für welche in der Art bestimmte Einzelwerthe oder besondere Ausprägungen auftreten, bis in dem singularen Begriffe jede Unbestimmtheit verschwunden und jedes allgemeine Merkmal der Gattung durch ein nach Größe, Eigenthümlichkeit und Verknüpfung mit andern völlig determinirtes ersetzt ist». För att inse det orimliga i detta uttalande behöfver man blott göra sig den frågan: huru kan allmänbegreppet vara i något afseende allmänt och obestämdt, men »det singulära begreppet» vara fritt från all obestämdhet eller fullständigt bestämdt, om icke hos det senare finnas några bestämningar, som saknas hos det förra? Men till förhållandet mellan det allmänna och det enskilda skola vi senare återkomma. Vi tillägga nu blott ett ytterligare exempel på uppenbar motsägelse hos Lotze.

Han säger (Jmfr. ofvan ss. 88—92), dels att grund och följd äro »völlig identisch» (L. Log. s. 88), dels att en gifven följd icke nödvändigt hänvisar på blott *en* grund, utan möjligen på skilda likvärdiga (a. st. ss. 85 och 150). Då det senare är obestridligt, så är klart, att det förra är orimligt, d. v. s. att grund och följd icke i allmänhet kunna vara fullt identiska. Men alldenstund förhållandet mellan logisk grund och följd står i nära sammanhang med förhållandet mellan det allmänna och det enskilda, så uppskjuta vi den fullständigare utredningen af det förra förhållandet till dess, att vi komma att närmare bestämma det senare, — något, hvartill vi skola blifva föranledda af Sigwarts åsikter om logik och begreppsbildning.

IV.

Sigwart anser logikens högsta uppgift vara att utgöra en tänkandets konstlära, som ger anvisning på de regler, genom hvilkas följande man kommer till uppställande af vissa och allmängiltiga satser. Hans tankegång vid uppgiftens fixering är följande.

Med tänkande i vidsträckt bemärkelse förstår det vanliga språkbruket i hvarje fall en föreställningsverksamhet (»Vorstellungsthätigheit»), d. v. s. en sådan verksamhet, i hvilken för sig tagen hvarken ligger den inre subjektiva sinnesrörelse, som tyskarna kalla »Gefühl» i betydelse af känslostämning, ej heller, såsom i viljandet eller handlandet, en omedelbar verkan på oss själfva eller andra frambringas, hvilkens betydelse fastmer uppgår däri, att något för medvetandet är närvarande såsom föremål. Men i olikhet med varseblifning och åskådning, hvilka uttrycka ett omedelbart förhållande till ett åt den subjektiva verksamheten oberoende af henne gifvet objekt, betecknar tänkandet föreställandets rent inre lif, hvilket just därför företer sig såsom en spontan, ur subjektets egen kraft framgående verksamhet; och dess produkter, tankarne, skilja sig därför såsom blott subjektiva ideella bilder från objekten, hvilka varseblifning och åskådning ställa emot sig såsom reella.

Med det medvetna lifvets utveckling uppkommer tänkandet i den nämnda bemärkelsen nödvändigt och oafsiktligt samt fortgår hela lifvet under det vakna tillståndet. Men öfver detta oafsiktliga tänkande höjer sig en afsiktlig, godtycklig verksamhet, ett »tankeviljande» (»Denkenwollen»), hvilket, ledt af bestämda intressen och mål, söker reglera det först oafsiktliga tankeförloppet och rikta det på bestämda syften.. — Intresset är tvåfaldigt. Från en sida sedd, står den frivilliga verksamhet, som vi rikta på vårt tänkande, under den allmänna lagen, att det angenäma uppsökes, det oangenäma undvikes. Den tillfredsställelse, som därvid uppstår, har en alltigenom individuell karakter. — Men ett allvarligare intresse är bestämmande för den till omfång och värde mer betydande delen af den mänskliga tankeverksamheten. Lifvets behof och faror taga först och främst tänkandet i anspråk; människans tillvaro och välgång beror på medvetet handlande, ändamålsenlig inverkan på de henne omgifvande tingen, hvilken åter förutsätter en genom uppmärksam iakttagelse förvärfvad kunskap om dessa tings natur. Men kunskapsbegäret framträder ock såsom självständigt sökande insikt i tingens väsen och deras förhållanden; tillfredsställandet af detta begär innebär alltså äfven uppnåendet af det praktiska tänkandets mål; vetande om det varande är tänkandets omedelbara syfte. — Människan anser sig emellertid ock faktiskt stå under vissa anständighetens, sedlighetens, rättens och pliktens lagar, enligt hvilka hon bedömer värdet af de mänskliga handlingarna. Icke en reell följd, hvilken garanterades af öfverensstämmelse mellan hennes beräkningar och tingens natur, lär henne, om tänkandet härvid nått sitt mål; det resultat, som åsyftas, består af idel tankar; det verkliga resultatet är likaså tankar, som anklaga eller urskulda, erkännandet eller ickeerkännandet af en handlings öfverensstämmelse med den allmänna regeln. Det enda kännetecknet på, att detta tänkande är fulländadt, består i det inre medvetandet om tänkandets nödvändighet, vissheten, att ur den allmänna regeln det bestämda handlingssättet oafvisligen följer. Likaså har man ingen annan yttre bekräftelse på, att syftet är vunnet, än andras instämmande, hvilka förklara samma slutföljder såsom nödvändiga ur samma förutsättningar. — Nödvändigheten beror icke blott på psykologisk kausalitet, utan är rent af grundad i själfva innehållet och förmålet för tänkandet. Ur psykologisk synpunkt må man anse allt, hvad den enskilde tänker, för en nödvändig, d. v. s. lagenligt ur de föränderliga, subjektiva och individuella förutsättningarna följande verksamhet. Men tänkandets nödvändighet är rotad i själfva de tänkta objektens natur och kan så till vida kallas objektiv. — Medvetandet om objektiv nödvändighet och allmängiltighet uttrycker, noga taget, tänkandets mål, äfven när det tjänar till kunskap om det varande. En psykologisk nödvändighet drifver visserligen den okonstlade människan att objektivera sina sensationer och till dem sig hänförande tankar, föreställa sig en värld, som är oberoende af hennes subjektiva verksamhet, samt anse kunskap om denna objektiva värld erhållas genom att bilda tankarna så, att de öfverensstämma med verkligheten. Men ovederläggligt är det kritiska påståendet, att all vår kunskap närmast och omedelbart blott är något för oss, består i ett system af förnimmelser. Att mot detta förnumna svarar ett därmed öfverensstämmande varande, är antingen blott en blind tro; eller, om det kan finnas en visshet därom, hvilken upphäfver tviflet, så beror den på en vederläggning af tviflet, på ett uppvisande af, att det är omöjligt, alltså å ena sidan därpå, att antagandet af ett varande icke invecklar oss i någon motsägelse, som vi icke kunna lösa, å andra sidan därpå, att våra förnimmelsers beskaffenhet tvingar oss att antaga ett sådant varande. I bägge fallen drifves man alltså tillbaka till en nödvändighet i vårt tänkande.

Alltså, om det finnes ett fattbart varande, så är kunskap därom möjlig blott därigenom, att det består ett lagbestämdt förhållande mellan det varande och vår subjektiva verksamhet, i kraft hvaraf det, som vi på grund af det i vårt medvetande gifna *nödvändigt måste tänka*, äfven motsvarar det varande, och vissheten i vår kunskap hvilar öfver allt på insikten i nödvändigheten hos vår tankeprocess.

Vidare: finnes det ett fattbart varande utom oss, så är detta detsamma för alla tänkande och kunskapsägande subjekt, och hvar och en, som fattar det varande, måste i förhållande till samma föremål tänka detsamma, ett tänkande alltså, hvilket skall fatta det varande, är nödvändigt ett *allmängiltigt tänkande.*

Bestrider man däremot möjligheten att uppfatta något, såsom det är i och för sig; är det varande blott en tanke, som vi producera: så gäller dock det, att vi tillägga just de föreställningar objektivitet, som vi producera med medvetande om nödvändighet, och att, så snart vi sätta något såsom verkligt, vi just därmed påstå, att alla andra, om ock blott hypotetiskt antagna, tänkande väsen af samma natur som vi måste producera det med samma nödvändighet.

Vi kunna alltså utan vidare påstå: Om vi icke producera annat än nödvändigt och allmängiltigt tänkande, så är kunskap om det varande däri inbegripen; och om vi tänka för att vinna kunskap, så vilja vi omedelbart blott utföra nödvändigt och allmängiltigt tänkande. Med detta begrepp är äfven »sanningens» väsen uttömdt. Det gemensamma hos allt det, vi kalla sant, är, att det är något allmängiltigt och nödvändigt tänkt.

Härmed tror sig Sigwart hafva undgått vissa svårigheter, hvilka han anser trycka hvarje logik, som förkunnar sig vara kunskapslära, nämligen att den först måste uppvisa, om och huru långt kunskap öfver hufvud är möjlig, och därmed icke blott öfvergår på metafysikens bestridda område, utan, i det att den bevisar och vederlägger redan förutsätter en nödvändighet och allmängiltighet i tänkandet, ur hvilken först öfvertygelsen om tänkandets objektivitet bör framgå.

Men allt sådant tänkande, som sträfvar efter det gemensamma målet att blifva visst om sin nödvändighet samt allmängiltigt, fulländas i *omdömen*, som i det inre eller det yttre uttalas såsom *satser*. Alla andra funktioner komma i betraktande blott såsom betingelser och förberedelser för omdömet. Detta kan vidare blott så till vida vara föremål för vetenskaplig undersökning, som det uttalas i satsen; blott medels satsen kan det vara gemensamt objekt för betraktelsen, och blott såsom sats kan det vilja blifva allmängiltigt. Nu lära de faktiskt förekommande misstagen och ordtvisterna, att vårt verkliga tänkande ofta förfelar sitt ändamål i de omdömen, som det frambringar. Däri, att sådant kan inträffa och verkligen inträffar, ligger behofvet af en disciplin, som lär att undvika misstag och tvist samt utföra tänkandet så, att de därur framgående omdömena äro sanna, d. v. s. nödvändiga, och vissa, d. v. s. beledsagade af medvetande om deras nödvändighet, och just därför allmängiltiga.

Syftningen till detta mål skiljer det logiska betraktelsesättet från det psykologiska. Det senare söker kunskap om det verkliga tänkandet, följaktligen om de allmänna lagar för den andliga verksamheten, enligt hvilka en bestämd tanke under bestämda betingelser inträder just så och icke annorlunda, och detta utan afseende på motsatsen mellan sant och falskt tänkande. Den logiska betraktelsen däremot förutsätter afsikten att tänka sant, och, i det att den undersöker de betingelser, under hvilka detta mål kan nås, vill den å ena sidan uppställa de kriterier på sant tänkande, som följa ur fordran af nödvändighet och allmängiltighet, och å andra sidan gifva anvisning att inrätta tankeoperationerna så, att syftet vinnes.

Alltså är logiken å ena sidan en kritisk disciplin i afseende på det redan utförda tänkandet, å den andra en konstlära. Men då kritiken har värde blott såsom medel för att uppnå målet, så är logikens högsta uppgift och den, som utgör hennes egentliga väsen, att vara konstlära.[1])

Såsom sådan kan logiken emellertid icke gifva anvisning på, huru från en viss tidpunkt idel absolut sant tänkande skall frambringas. Hon måste inskränka sig till att visa dels, hvilka *allmänna fordringar* i kraft af vårt tänkandes natur hvarje sats måste uppfylla för att kunna vara nödvändig och allmängiltig, dels, under hvilka betingelser och enligt hvilka regler man från *gifna förutsättningar* kan fortgå på nödvändigt och allmängiltigt sätt, i det att hon afstår från att afgöra förutsättningarnes nödvändighet och allmängiltighet. Följandet af hennes regler betryggar följaktligen icke nödvändigt resultatens materiala sanning, utan blott *förfarandets formala riktighet.* I denna bemärkelse är logiken såsom konstlära nödvändigt *formal logik.*

Det är nämligen absolut omöjligt att godtyckligt afbryta kontinuiteten mellan det föregående och det nuvarande tänkandet och börja alldeles ab ovo; liksom det frivilliga tänkandet är rotadt i det oafsiktliga frambringandet af tankar och därur fortfarande hämtar sin näring, så hade vi utan förrådet af alltid förhandenvarande tankar och språket, som representerar dem, alldeles icke några medel att komma från stället. Det kan därför icke finnas någon metod, sådan som Cartesius ansåg sin vara, nämligen att börja tänkandet från början under radikalt tvifvel på alla förutsättningar, som i sig innesluta faran af ett misstag, utan blott en metod att fortsätta tänkandet från redan gifna förutsättningar, hvilka, t. o. m. om de skulle erkännas såsom ovissa, dock måste angifva utgångspunkten för vårt ytterligare tänkande.

Alltså, det enda, som en konstlära för det ändamålsenliga tänkandet kan utföra och sålunda ock föresätta sig, är anvisningen att från gifna förutsättningar i tänkandet framskrida så, att hvarje ytterligare steg är förbundet med medvetande af nödvändighet och allmängiltighet. Den lär icke, *hvad* man skall tänka, eljest måste den vara inbegreppet af all vetenskap, den lär blott, att, *om* något tänkes *så*, ett annat måste tänkas *så*.

---

[1] Sigwart, Logik, I, ss. 1—10 (zw. Aufl.)

Då följaktligen endast korrektheten i fortgåendet från gifna förutsättningar kan och bör upptagas i den logiska undersökningen, så är logiken en formal vetenskap.

Men Sigwart säger sig icke därför vilja göra det fåfänga försöket att i logiken uppfatta tänkandet såsom en blott formal verksamhet, som kunde betraktas i sin åtskillnad från hvarje innehåll och vore likgiltig i förhållande till innehållets olikheter, ej heller helt och hållet bortse från och ignorera innehållets allmänna beskaffenhet och det verkliga tänkandets förutsättningar. Just därför, att vi icke känna till något rent af sig själft i den enskilda individen börjande tänkande, utan blott ett tänkande under allmänna förhållanden och betingelser och med det mänskliga tänkandets allmänna mål, kan man bortse hvarken från det bestämda sätt, på hvilket vårt tänkande erhåller material och innehåll från sensationerna och gestaltar det till föreställningar om ting, egenskaper, verksamheter o. s. v., ej heller från dess historiska beroende af det mänskliga samhället, utan man bortser endast fran den särskilda beskaffenheten hos den gifna utgångspunkten för en serie af tankeprocesser.[1])

Möjligheten att uppställa kriterier och regler för den nödvändiga och allmängiltiga fortgången i tänkandet beror på förmågan att skilja objektivt nödvändigt tänkande från icke nödvändigt, och denna förmåga visar sig i det omedelbara medvetandet om den evidens, som beledsagar nödvändigt tänkande. Erfarenheten af detta medvetande och tron på dess tillförlitlighet är ett postulat, från hvilket man ej kan gå längre tillbaka. För den, som icke erkänner detta, finnes ingen vetenskap, utan blott tillfälligt menande.

---

[1] A. st. s. 10 ff.

Vissheten om vårt tänkandes allmängiltighet beror ytterst på medvetandet om nödvändigheten och icke omvändt; i det att vi förutsätta ett för alla gemensamt förnuft, äro vi öfvertygade om, att det, som vi med oafvislig nödvändighet tänka, äfven måste tänkas af andra på samma sätt; och den empiriska bekräftelsen genom allas faktiska öfverensstämmelse förmår väl att befästa vår förutsättning, att andra stå under samma dem bindande lagar, men icke ersätta, ännu mindre frambringa den omedelbara känslan af nödvändighet. Erfarenhetens öfverensstämmelse med våra beräkningar och vanan, på hvilka empiristerna åberopa sig, rör åter blott giltigheten af våra förutsättningar, men förmår hvarken frambringa eller rubba tankenödvändigheten. Sålunda stå vi här inför det fundamentala faktum, på hvilket hvarje logisk byggnad måste uppföras; och ingen logik kan förfara annorlunda än så, att den blir medveten om de betingelser, under hvilka denna subjektiva känsla af nödvändighet inträder, och bringar dem till deras allmänna uttryck.

Med uppgiftens fastställande är gången af undersökningen gifven. Först måste betraktas väsendet hos den funktion, för hvilken regler skola sökas; därefter gäller det att uppställa betingelserna och lagarne för dess normala utförande; slutligen har man att söka reglerna för det förfarande, genom hvilket från det naturliga tänkandets ofullkomliga tillstånd det fullkomliga kan uppnås på grund af gifna förutsättningar och hjälpmedel. Följaktligen sönderfaller undersökningen i en analytisk, en lagstiftande och en teknisk del.[1]

Det är i den andra, »lagstiftande» eller »normativa» delen af logiken, som Sigwart framställer sin lära om begreppsbildningen. Men vissa undersökningar i den första afdelningen, som analyserar dömandets väsen och förutsättningar, sammanhänga—naturligt nog— så nära med begreppsläran, att de måste i sina hufvuddrag sammanfattas ställas med denna, om man skall kunna rätt fatta hennes innebörd. De nämnda undersökningarna ligga i Sigwarts lära om »föreställningarna såsom omdömets elementer och deras förhållande till orden»[1].

---

[1] A. st. ss. 15—16.

Nödvändigheten att framställa denna lära blir för S. gifven genom en förberedande betraktelse af satsen och omdömet.

Satsen, i hvilken något utsäges om något, är det språkliga uttrycket för omdömet. Detta är ursprungligen en lefvande tankeakt, som i hvarje fall förutsätter, att två åtskilda föreställningar äro närvarande för den dömande, i det att omdömet utföres och utsäges, nämligen subjekts- och predikatsföreställningarna, som till en början blott på ett yttre sätt kunna åtskiljas så, att subjektet är det, hvarom något utsäges, predikatet det, som utsäges. Subjektsföreställningen framträder för den första och allmännaste uppfattningen såsom det, som först är närvarande; hvarje godtyckligt objekt, som jag kan fasthålla för sig i medvetandet, är i och för sig i stånd att blifva subjekt i ett omdöme, vare sig det är en omedelbar åskådning af något enskildt, en abstrakt föreställning, ett ting, ett skeende eller något dylikt. Till detta träder såsom ett andra i vårt medvetande predikatsföreställningen. För denna är det väsentligt, att hon tillhör det redan bekanta och genom förstådda ord betecknade området för våra föreställningar, att hon alltså är en genom en föregående akt i medvetandet upptagen, med ordet förbunden, med detta fasthållen och reproducerbar, från alla andra åtskild föreställning. Dömandet är först då möjligt, när ett antal sådana fasthållna och åtskilda föreställningar lätt inträder i medvetandet. Det medvetna omdömet förutsätter alltså, att dessa föreställningar redan äro bildade. — Nu innehålles visserligen i den process, genom hvilken de bildas, redan ett tänkande; må man i enskildheterna tänka sig de funktioner, genom hvilka vi komma till föreställningar

---

[2] A. st. ss. 309 ff., 16 ff., 30 ff.

om bestämda föremål och öfverhufvud till föreställningar, som vi kunna använda till predikat, huru som helst, så finnes otvifvelaktigt därvid ett åtskiljande af olika sensationer, ett sammanfattande af en mångfald till ett helt, ett refererande af detta hela såsom enhet till dess mångfaldiga innehåll, ett fasthållande af den så vunna produkten — idel akter, som vi blott kunna föreställa oss i analogi med medvetna, omdömesartade tankeakter. Men denna verksamhet, genom hvilken för oss uppstå bestämda, från hvarandra åtskilda och för sig fasthållbara föreställningar, går före vårt medvetna och afsiktliga tänkande och följer omedvetna lagar; när vi börja tänka efter, så finnas blott resultaten af dessa processer i vårt medvetande under form af färdiga benämnda föreställningar, och processerna själfva måste dels ursprungligen ledas med psykologisk nödvändighet, då de af alla människor utföras på ett väsentligen öfverensstämmande sätt, dels äro de så inöfvade och utbildade till mekanisk färdighet, att de äfven inom det medvetna lifvet försiggå med omedveten säkerhet. Å andra sidan är den ursprungliga uppkomsten och det första tillägnandet af språket likaså redan förutsatt, då det medvetna och frivilliga tänkandet nästan undantagslöst utföres med tillhjälp däraf. Det faller alltså till att börja med utom logikens uppgift, anser S., att betrakta det tänkande, genom hvilket föreställningarna först uppkomma, och likaså att undersöka språkets uppkomst öfverhufvud och den enskildes inlärande däraf, om ock kanhända den fortgående analysen måste beröra dessa frågor; men väl är det behöfligt att öfverse de föreställningars område, hvilka kunna ingå såsom element, vare sig såsom subjekt eller predikat, i våra omdömen, och bestämma förhållandet mellan det i det inre föreställda och dess språkliga uttryck.[1]

Hvad vi föreställa oss och hvad som kan ingå såsom subjekt eller predikat i våra omdömen, är för det första: ting, deras egenskaper och verksamheter; för det andra:

---

[1] A. st. ss. 25—29.

relationer mellan tingen, deras egenskaper och verksamheter, hvilka relationer äro dels rumliga, dels timliga, dels logiska, dels kausala, dels modala.

Språket självt synes genom sitt särskiljande mellan olika ordklasser gifva ledtråden till uppsökandet af det föreställdas arter. Men denna ledtråd är icke osviklig. Ty det är det egendomliga för språkbildningen, att dess skilda former under utvecklingens lopp öfvertaga skilda funktioner; icke för hvarje ny art af föreställning utpräglas en särskild form, utan såsom inom det organiska området morfologiskt likvärdiga organ dock kunna ombesörja fysiologiskt väsentligen skilda förrättningar, så är det äfven med ordklasserna substantiv, verb, adjektiv o. s. v. Skillnaderna i ordklasserna äro ej nödvändigt kongruenta med åtskillnaderna i betydelserna; så att allt kunde afläsas på dessa yttre karakterer; det försöket kan man icke undgå att, ständigt med språkets antydningar i ögonsikte, dock ur det föreställdas natur vinna en öfversikt och först därur inse, huru långt åtskillnaderna i språkformerna hafva följt deras innehålls inre olikheter.

Såsom den allmännaste mänskliga besittningen, hvilkens uppkomst vi måste tänka såsom möjlig på samma sätt i hvarje individ äfven utan språk, om den äfven faktiskt i regeln uppstår under språkets medverkan, träder emot oss den krets af föreställningar, hvilken i sin helhet utgör *det varandes värld*, till hvilken jämte föreställningen om oss själfva föreställningen om hela vår erfarenhetsmässigt kända omgifning och vidare föreställningen om allt det hör, som tänkes såsom existerande på samma sätt som vi själfva och föremålen för vår omedelbara varseblifning.

Grundstommen i denna värld bilda föreställningarna om enskilda ting, hvilka språkligt betecknas genom de konkreta substantiven. Dessa ting föreställa vi oss såsom hafvande i sig egenskaper, hvilka finna sitt uttryck i adjektiv, och såsom i tidens förlopp ur sig utvecklande verksamheter och råkande i tillstånd, hvilka utsägas i verb.

Detta särskiljande mellan föreställningarna om ting, egenskaper, som inherera i dem, och verksamheter, i hvilka de äro inbegripna, jämte nödvändigheten att fortfarande hänföra dem till hvarandra och betrakta hvarje för sig tänkbart och fasthållbart föremål såsom ett tings enhet med dess egenskaper och verksamhetsyttringar, gäller för oss här såsom ett grundfaktum i vårt föreställande, emedan detta särskiljande redan förutsättes för vårt medvetna och af reflexionen ledbara dömande, liksom ock det språkliga åtskiljandet af ordformerna i alla utvecklade språk -- och blott inom dessa kunna vi vilja uppställa en logik — alltid ligger till grund för utsägandet af omdömet. Det är visserligen samma intryck, hvilka gifva oss föreställningen om lysandet och det lysande föremålet, föreställningarna om hårdhet och köld samt om det hårda och kalla tinget; men vi kunna för vårt medvetna tänkande icke mer skrufva oss tillbaka på den ståndpunkt, på hvilken särskiljandet ännu icke var utfördt, lika litet som vi kunna tala med de rötter, ur hvilka verbal- och nominalformerna hafva växt fram. Betydelsen af ordformerna substantiv, verb och adjektiv är ingen annan än, att de i sin åtskillnad hänvisa på den nämnda enheten; hvarje verb hänvisar på ett subjekt, hvarje adjektiv på ett substantiv, och först när de funnit sina komplement, kommer tänkandet till hvila i en relativt afslutad akt och har uppnått ett för sig såsom självständigt föreställbart helt. Substantivet tillkommer det därvid att öfvervägande beteckna enheten, hvilken åter alltid tenderar att utveckla sig i sina element; adjektivet och verbet framställa dessa element för sig själfva, men så som de alltid sträfva tillbaka till enhet.

Ehuru nu föreställningarna om ting, egenskap och verksamhet äro bundna vid hvarandra, ett görande alltid är ett görande af något, en egenskap egenskapen hos något, som föreställes såsom ett ting, och omvändt ett ting alltid måste föreställas med bestämd egenskap och verksamhet, så ligger dock i själfva åtskiljandet en möjlighet att fasthålla en egenskap eller verksamhet för sig och i tanken lösgöra dem från förhållandet till ett visst ting. Så föreställda, tänkas de *abstrakt*, d. v. s. hållas i konstlad isolering från den enhet, till hvilken de enligt sin natur sträfva. I denna abstraktion ligger jämte lösslitandet från enheten med bestämda ting på samma gång upphöjelsen till *allmänhet*, d. v. s. möjlighet att hänföra dem till godtyckligt många enskilda och återfinna dem däri; och båda processerna, upplösningen af ett bestämdt helt af föreställningar i de åtskilda elementen af egenskap och verksamhet samt bildningen af abstrakta och allmänna föreställningar om dessa, betinga hvarandra ömsesidigt eller äro fastmer en och samma process, hvilkens resultat blott företer sig i skilda sidor.

I det att med särskiljandet af egenskaper och verksamhetsyttringar från tingen samma egenskap och samma verksamhet föreställas i skilda ting, är på samma gång gifven en basis för att jämföra de likartade verksamheterna och egenskaperna hos olika ting med hvarandra och bringa till medvetande deras åtskillnader, hvilka tänkas dels såsom skilda *grader* dels såsom skilda *sätt;* och liksom tingen skilja sig från hvarandra genom sina verksamheter och egenskaper, så skilja sig de liknande verksamheterna och egenskaperna hos de enskilda tingen till grad och sätt, hvilka vi sammanfattande må kalla *modifikationer*. Därmed är en ny åtskillnad och en ny enhet gifven, som språkligt uttryckes i refererandet af adverb till adjektiv och verb.

Såvida de abstrakta föreställningarna kunna fasthållas för sig och uppträda såsom anknytningspunkter för andra föreställningar, förlänar dem språket substantivisk form, i det att det bildar *abstrakta* substantiv, hvilkas betydelse är föreställningar om egenskaper och verksamhetsyttringar.

Språkformens analogi ger dem därmed en jämförlighet med tingen så till vida, som de böra på likadant sätt träda i förhållande till adjektiv och verb som de konkreta substantiven. Men de äro icke därför ting, och den enhet, som består mellan dem och deras adjektiviskt eller verbalt uttryckta bestämningar, är icke inhärens eller aktion, genom hvilka de själfva såsom abstrakta visa tillbaka till sina uppbärare. Fastmer kan det blott — såvida icke relationer tillkomma — vara specifikationen af ett gemensamt, modifikationen af egenskapen eller verksamheten, som på ett med egenskapens förhållande till tinget analogt sätt tänkes tillsammans med och refereras till dem; och det gemensamma i bägge förhållandena är närmast blott det, att de tillåta en identifikation i den bemärkelsen, att i den substantiviska föreställningen dess närmare beständheter och de åtskiljande kännetecknen, som den erbjuder det jämförande tänkandet, på samma gång bringas till medvetande hvar för sig och sammanhållas till enhet med densamma.

Det gemensamma för de hittills betraktade föreställningarna om ting, deras egenskaper och verksamheter är, att de hafva ett åskådligt element, hvilket har sin bestämdhet genom funktioner af ett eller flera af våra sinnen eller den inre varseblifningen. Detta åskådliga innehåll är för sig aldrig hela föreställningen; det är uppfattadt och formadt af tänkandet, fasthållet såsom föreställning om ett tings egenskap eller verksamhet och hänfördt till detta såsom en bestående enhet; och denna enhet finnes i det föreställda lika väl som det sinnligt åskådliga elementet; men under det att dessa kategorier, ting, egenskap och verksamhet, öfverallt äro desamma, utgör produkten af den sinnliga åskådningen eller en densamma efterbildande imagination den egentliga kärnan i föreställningen och gifver den det åtskiljande innehållet.

Därigenom skilja sig dessa föreställningar om ting med deras egenskaper och verksamhetsyttringar från den andra hufvudklassen, *relationsföreställningarna*. Dessa förutsätta å ena sidan alltid redan föreställningarna om ting och hafva å andra sidan ett innehåll, som alltid först är frambragt genom en refererande verksamhet (»beziehende Thätigkeit») och i följd däraf redan från början har en allmänhet i sig, i kraft af hvilken de motsvarande orden aldrig för sig förmå uppväcka föreställningen om något enskildt. De relationer, hvilka först och lättast uppfattas, emedan de redan ligga implicite i våra åskådningar af ting och deras verksamhet, äro förhållandena i rum och tid. Höger och vänster, ofvan och nedan, förut och efteråt äro föreställningar, som hafva sitt ursprung såsom medvetet afsöndrade beståndsdelar i vår föreställningsvärld blott ur en subjektiv verksamhet, som går fram och tillbaka mellan de redan i rumlig och timlig utbredning åskådade tingen; deras innehåll består i medvetandet af bestämdheten hos denna rummet och tiden genomlöpande verksamhet, är alltså från början oberoende af de för hvarje fall bestämda relationspunkterna. »Rörelse» kunna vi alltid ytterst föreställa oss endast såsom rörelse af något, om det också tänkes aldrig så otydligt såsom sinnlig bild; men »riktning» förutsätter blott vårt eget linjedragande i rummet och medvetandet om åtskillnaderna därvid.

På rumliga föreställningar hvilar ursprungligen äfven relationen mellan det hela och delarna och denna relationsföreställning är i sin ordning förutsättning för all föreställning om storhet. Den förra relationen kommer till medvetande genom sönderdelning och sammansättning af genom begränsande särskiljning från omgifningen lösta och såsom enhetliga uppfattade ting samt refererande af bägge processerna till hvarandra Allt jämförande af storheter och allt egentligt mätande beror på iakttagande och framställande af ett förhållande mellan delar och det hela. Med föreställningen om detta förhållande förbindes äfven en kausal relation — det hela *omfattar* delarna, håller dem tillsammans, har dem.

Samma åtskillnad bör genomföras inom tidens område. Äfven här utveckla sig föreställningarna om tidsstorheter, om längre och kortare, i den mån tidsrelationen för sig kommer till medvetande.

Gå nu dessa grupper af föreställningar tillbaka till den refererande verksamhet, som rör sig i rum och tid, och hafva de sitt innehåll genom det åskådliga medvetandet om genomlöpandet af rum och tid, så kunna de dock icke utföras, utan att på samma gång funktioner af det refererande tänkandet medverka och andra relationsföreställningar uppkomma såsom resultat af *åtskiljandet* och *jämförandet*. Föreställningen om åtskillnad är icke något gifvet; därmed, att flere åtskilda objekt äro i medvetandet, är väl åtskiljandet förutsatt; men närmast kommer till medvetande blott denna funktions resultat, hvilket består i flere objekts bredvidhvartannat-vara, af hvilka hvart och ett för sig fasthålles. Föreställningen om åtskillnad, om likhet eller olikhet, utvecklar sig först, när åtskiljandet utföres med medvetande och man reflekterar på denna verksamhet; föreställningen om identitet förutsätter icke blott, att samma objekt längre tid eller upprepade gånger var närvarande, utan den uppstår först genom negation af innehållets åtskillnad i två eller flere, i tiden efter hvarandra följande föreställningar och har sitt innehåll i denna verksamhet, den kan utsägas om ett objekt blott såvida, som det erbjuder betingelser och grund för denna verksamhet. Åtskillnad, identitet och likhet böra aldrig uppfattas såsom blotta abstraktioner ur det åskådliga innehållet, som alltid blott kan gifva sig självt, de äro till medvetenhet öfvergångna tankeprocesser och hafva dessa till sitt innehåll. — Från sådana tankeprocesser härleda sig äfven talen, i det att likartadt blir rumligt och timligt åtskildt och verksamheten i det åtskiljbara upprepandet af samma åskådning kommer till medvetande såsom sådan, hvarje steg i upprepandet kvarhålles i minnet och med hvarje sådant serien af de föregående sammanfattas till en ny enhet.

Den tredje hufvudklassen af relationer utgöra de *kausala*, hvilka samtliga hafva föreställningen om *verkandet*, (det på annat riktade görandet) till sitt oändligt mångfaldigt modifierade innehåll (verba transitiva). Sigwart vill icke härvid förklara kausal-begreppets ursprung, ej heller noggrannare bestämma det själft; han vill i detta sammanhang blott anvisa det dess plats i sammanfattningen af våra föreställningar. Därvid anställer han vissa betraktelser öfver svårigheten att i hvarje fall afgöra, hvarpå bestämningarne egenskap, görande och verkande med objektiv giltighet kunna användas. Men han fasthåller, att de nämnda begreppen måste uppfattas såsom skilda element i våra föreställningar. För att tänka ett bestämdt ting måste vi tänka det med egenskaper, hvilka inherera i det, utgöra dess egendomliga väsen och kunna prediceras om det, sådant det är i och för sig själft. Likaså är det med görandet. Om icke allt skall sammanstörta till kaos, i hvilket vi icke mer kunna uppfatta någon fast åtskillnad, så måste vi tänka världen såsom en mångfald af enskilda individuella ting, af hvilka hvart och ett har sin bestämdhet och är verksamt, i det att det i tiden behåller eller växlar och ändrar denna bestämdhet, rör sig, växer etc. Att det i detta görande å ena sidan bestämmes af andra ting, som verka, å andra sidan verkar på andra ting och bestämmer deras görande, är en därifrån åtskild betraktelse. Det är motsatsen mellan causa immanens och causa transiens. Det, som framgår ur den första, är oskiljaktigt från föreställningen om subjektet, ett sätt att vara hos detsamma; det, som framgår ur den andra, kan blott tänkas genom dess förhållande till ett annat. Sålunda bör man icke upphäfva den åtskillnaden, att föreställningen om verkandet hör till relationsföreställningarna mellan skilda ting, under det att föreställningen om görandet är en integrerande beståndsdel i föreställningen om det enskilda tinget för sig och blott de rummets och tidens relationer vidhänga densamma, utan hvilka öfver hufvud intet enskildt kan tänkas. Därför är äfven föreställningen om verkandet aldrig åskådlig; öfvergången af kausaliteten från ett ting till ett annat tänkes alltid till och är en produkt af det dem sammanbindande tänkandet; åskådligt är blott görandet själft; förändringen hos de i relation trädande tingen.

Med ingen annan relation jämförlig är den, i hvilken objekten för vårt subjektiva görande; vårt åskådande och tänkande, vårt begärande och viljande, stå till oss själfva såsom subjekt för andlig verksamhet. Det tänkta eller velade såsom sådant innehåller alla kategorier, som vi hittills betraktat. Men under hvilken kategori hör se, höra, åskåda, tänka, vilja, om vi betrakta dessa funktioner i förhållande till deras objekt och icke blott såsom subjektets verksamhetsyttringar? Skola se, höra, föreställa räknas till de kausala relationerna? De äro hvarken ett blott görande, ty de hänföras till något från det verksamma subjektet åtskildt; men de äro icke heller något verkande, ty de hvarken frambringa eller förändra ett ting. Endast det, som på förhand gäller såsom något tänkt, t. ex. fantasiens fria bildningar, kan falla under synpunkten af frambringandets eller skapandets kausala relation, såvida vi äro berättigade att anse äfven en tanke, en drömbild såsom ett »ting»; men det, som vi tänka såsom på något sätt verkligt, är icke frambragt af vårt tänkande, och det sker hos detsamma realiter intet därmed, att det tänkes; och dock skall det vara ett objekt för vårt tänkande och stå i förhållande därtill. Kallar man denna klass af relationer med en utvidgning af det kantiska språkbruket de *modala*, så falla därunder alla de förhållanden, i hvilka vi sätta oss till objekter, såvida vi föreställa oss dem och såsom föreställda begära, önska och i deras värde för oss bedöma dem.[1]

Allt föreställdt föreställes nu antingen såsom *enskildt existerande* (såsom enskildt ting eller såsom egenskap, verksamhet eller relation hos enskilda ting), respektive under betingelserna för enskild existens (såsom den bildskapande fantasiens produkter), eller det föreställes med bortseende från betingelserna för dess enskilda existens och så till vida såsom *allmänt*, som det föreställda, så som det är närvarande i det rent inre, kan tänkas såsom existerande i en godtycklig mängd af enskilda ting eller fall. Uttrycket för detta i det inre närvarande innehåll i det föreställda är ordet såsom sådant. Men orden, såsom de ur det förhandenvarande språket upphämtas och användas som uttryck för det naturliga individuella tänkandet, hafva individuellt åtskilda och i mångfaldig ombildning inbegripna betydelser; i kraft af denna ombildning har den allmänhet, hvilken tillkommer deras betydelse, olika innebörd.

---

[1] A. st. s. 30–45.

Orden gälla vanligen såsom tecken för *begrepp*. Men att de framställa ett begrepp i logisk bemärkelse, såsom en konstprodukt af våra föreställningars medvetna bearbetning, i hvilken dess kännetecken analyseras och fixeras i definitionen, det är ett idealt tillstånd, till hvilkets uppnående just logiken skall bidraga; faktiskt äro de flesta af våra ord blott inbegripna i ett närmande till detta tillstånd, och gå vi tillbaka till början af vårt dömande, såsom det begynner med det första tillägnandet af de enklaste språkelement, så kan det blott förvirra, om det under ordet tänkta utan vidare betecknas såsom begrepp, såvida man icke tager uttrycket »begrepp», såsom Herbart gör, i en mycket vidsträcktare betydelse än den vanliga.

Det allmänna sätt, på hvilket föreställning och ord för den enskilde sammanbindas, är i det väsentliga ständigt detsamma; ordet anknyter sig till ett i något ögonblick för första gången självproduceradt innehåll och genomlöper en utvecklingsserie, i hvilken detta innehåll blir rikare och modifieras. Allt förklarande af ord måste gå ut därpå att åstadkomma de betingelser, under hvilka enligt psykologiska lagar de dem motsvarande föreställningarna måste blifva frambragta. Ty hvarje förstående af ett ord måste bero på något självproduceradt, och det individuella innehållet består just i de element, hvilka den enskilde verkligen har med medvetande uppfattat och fasthållit.

Om man tar i betraktande, huru barnet förvärfvar de — nästan uteslutande sinnliga — förställningar, som höra till dess första ord och möjliggöra dess första omdömen, så finner man, att detta alltid sker med utgångspunkt från den enskilda askådningen af ett ting eller ett förlopp, som benämnes för det; till enskilda fall ansluter sig det första förståendet af orden. Men ju mindre dess uppfattning är öfvad och förberedd genom en rikedom af redan förhandenvarande föreställningar, desto mindre kan åskådningsbilden, som ingår i minnet och senare reproduceras med ordet, vara en trogen och uttömmande afbild af själfva det närvarande objektet; äfven det, som den fullvuxne i regeln verkligen ser och upptager i sin åskådning och erinring, stannar, om han icke är en öfvad iakttagare, långt bakom objektet själft; så mycket mer kan det, som vid början af språkets inlärande förblir kvar af det enskilda sedda objektet, blott vara en rå och förvriden afbild af tinget, i hvilken blott de mest framstående dragen synas såsom i en grof teckning; så att vi för det mesta alldeles icke kunna veta, hvilken bild barnet nu egentligen förknippade med det hörda ordet. Inträder en åskådning, som liknar den, som det verkligen behållit, så äro de betingelser alldeles icke gifna, under hvilka en olikhet mellan det förra och det nuvarande föremålet kunde iakttagas, sammansmältningen följer omedelbart och uttalar sig däri, att det nya benämnes med det inlärda namnet.

Det framsteg, som barnen göra, består icke däri, att de subsumera nytt under redan bekanta föreställningar, utan däri, att de lära sig att uppfatta fullständigare och att noggrannare åtskilja.

För vårt individuella tänkande anknyter sig alltså i början af dess utveckling hvarje ords betydelse till en enskild åskådning, så mycket mer, som det alldeles icke består någon åtskillnad mellan enskild och allmän föreställning. Erinringsbilden, som kvarstår efter en första ofullkomlig uppfattning af ett objekt, sitter ju icke såsom ett fast aftryck i själen; reproduktionen däraf är en ny verksamhet, och när vi tala om bilder och föreställningar såsom om fasta ting, som hvila i minnets schakt, så borde vi egentligen tala om förvärfvade och inlärda vanor och färdigheter, som icke utesluta, att vid hvarje reproduktion mer eller mindre genomgripande förändringar i verksamheten och därmed i hennes produkt förefinnas. Denna osäkerhet i erinringsbilden och den allmänna lag, som Beneke passande kallar det likartades attraktion, äro tillräckliga för att åstadkomma hennes förening med en serie nya bilder och sålunda gifva henne funktionen af en allmän föreställning. Det fortfarande benämnandet af nya ting — för att till en början stanna vid substantiven — befäster å ena sidan de framstående och gemensamma dragen och håller å andra sidan likväl bilden flytande och förskjutbar, så att än det än det draget hos densamma kan träda i förgrunden och bestämma nya associationer. Därför hafva i tänkandets naturliga förlopp alla ord en sträfvan att utvidga sitt område; deras gränser äro obestämda och alltid beredda att öppna sig för liknande föreställningar; och denna utvidgning gynnas fortfarande därigenom, att hos nya föremål alltid det iakttages och uppfattas lättast, som öfverensstämmer med ett redan inöfvadt schema; vi lägga så att säga våra färdiga bilder alltid öfver tingen och dölja för oss därigenom det nya och åtskiljande hos dem.

Men vid sidan af denna process går nu en annan. Med tilltagande öfning i uppfattningen blifva icke blott de mest frappanta dragen, utan äfven de mindre i ögonen fallande beaktade; därmed blifva bilderna bestämdare och innehållsrikare, och i samma mån inskränkes å ena sidan området för deras användning på nytt, stegras å den andra deras antal och förmågan att åtskilja dem. Denna åtskillnad åter jämför helt med helt; den går icke för sig så, att man först gjorde sig reda för, hvaruti åtskillnaden i enskildheterna består, och medvetet afsöndrade de öfverensstämmande och differenta kännetecknen; vi skilja fortfarande alldeles säkert obekanta personer från bekanta utan att bringa till vårt medvetande, *hvaruti* de då egentligen skilja sig; det är ett icke analyseradt totalintryck, af känslans omedelbarhet, hvilket sätter oss i stånd att igenkänna det bekanta såsom sådant och om det obekanta döma, att det icke är bekant.

Härvid är det mindre upprepandet af iakttagelsen än människans intresse, som bestämmer hennes uppmärksamhet och noggrannheten i hennes uppfattning. Så förklaras, att jämte hvarandra bestämdare och innehållsrikare bilder samt obestämda, lätt förskjutbara finnas i människans medvetande och förbinda sig med hennes ord.

Språkets historia visar en alldeles likartad utveckling. Dess rötter hafva en mycket allmän betydelse; icke emedan genast från början det allmännaste skulle blifva fixeradt genom en omfattande abstraktionsprocess, utan emedan få olika och blott lättfattliga, särskildt framstående företeelser fasthållas och benämnas. De enskilda tingen benämnas för det mesta efter några af dessa företeelser. I det då skilda sidor hos dem uppfattas och de benämnas endast efter dessa, uppstå de talrika synonymerna, hvilka ställa dem i skilda serier af likartade företeelser; först under språkutvecklingens fortgång inträder längre gående specialisering genom härledning och användning af ursprungliga synonymer för skilda speciella klasser af ting och händelser, men det allmänna fortfar att bestå jämte det speciella.

Alldeles tvärt emot den vanliga läran om de allmänna föreställningarnas bildning är hos individen liksom i språket det allmänna före det speciella, lika visst som den ofullständigare och obestämdare föreställningen är före den fullständiga, som förutsätter en längre gående särskiljning.

En liknande process försiggår med föreställningarna om egenskaper och verksamhetsyttringar. Äfven här äro de ursprungliga uppfattningarna af allmännaste art och angå blott de stora, lätt urskiljbara dragen; de mångfaldiga åtskillnaderna finna först senare beaktande och beteckning.

Får man förutsätta, att på detta sätt den med ett ord förbundna föreställningen ursprungligen uppstår ur åskådningen af ett enskildt föremål, hvars ofullkomliga och förskjutbara bild utgör ordets första betydelse, så är därigenom äfven klart, i hvilken bemärkelse *allmänhet* tillkommer en sådan med ordet förbunden föreställning. Möjligheten att använda en föreställning såsom allmän, d. v. s. på en godtycklig mångfald af enskilda föreställningar, är redan gifven med hennes natur såsom reproducerbar föreställning och alldeles icke beroende därpå, att den redan har utvecklats ur en mångfald af sådana enskilda föreställningar. Så snart den har lösslitit sig från den ursprungliga åskådningen och hennes rumliga och timliga förbindelser samt blifvit en inre bild, som kan fritt reproduceras, har den äfven förmågan att sammansmälta med en rad nya åskådningar eller föreställningar och uppträda såsom dessas predikat i ett omdöme. Se vi blott på föreställningens innehåll, så tillkommer utan vidare denna sorts allmänhet icke blott bilderna af solen, månen o. s. v., utan äfven bilderna af bestämda personer; så ofta solen uppgår på himmelen och månen blir synlig, är en ny enskild åskådning närvarande, hvilken identifieras med den från det föregående kvarblifna föreställningen; kunskapen om den materiella identiteten af alla dessa solar och månar är något senare och alldeles icke något nödvändigt, där kontinuiteten i åskådningen felas; likaså identifieras en spegelbild eller ett porträtt af en person utan vidare med erinringsbilden, och åter är kunskapen om, att de äro blotta bilder och att namnet egentligen tillkommer blott ett, något, som kommer till i andra rummet och åter upphäfver det påbörjade försöket att behandla föreställningen såsom en i egentlig bemärkelse allmän; det är för föreställningen själf tillfälligt, att den icke blir en verkligen allmän. Icke på den egendomliga naturen hos det, som föreställes, ej heller på dess ursprung alltså beror det, om det blir allmänt eller icke, utan därpå, att föreställningen verkligen användes på en mångfald af enskilda åskådningar, hvilka gälla såsom afbilder af en reell mångfald af ting, och att denna mångfald såsom sådan kommer till medvetande, att *singularis* får en *pluralis*.

Denna mångfald är först en blott *numerisk*. I det att i åskådningen samtidigt eller successivt en mängd lika eller ourskiljbart lika ting framställa sig, identifieras icke blott hvart och ett enskildt med erinringsbilden, utan likheten i föreställningens innehåll frambringar behofvet af *räknande*, genom hvilket den yttre, rumliga och timliga åtskildheten förmedlas med bildens likhet. Först därmed framträder motsatsen mellan enhet och mångfald.

Icke denna numeriska allmänhet afses likväl i regeln, när det är tal därom, att orden hafva allmän betydelse, utan däri skall allmänheten bestå, att de under sig omfatta *olika*, till sitt innehåll åtskiljbara och verkligen åtskilda objekt. Sålunda skall föreställningen träd vara det allmänna hos ekar, bokar, tallar o. s. v., föreställningen färg vara det allmänna i rödt, blått, grönt o. s. v.

Men härvid bör man noga skilja mellan *föreställningens* allmänhet och *ordets* allmänhet. Stanna vi inom det område, där ordens verkliga individuella betydelse härleder sig från enskilda åskådningar, så är möjligheten att använda en föreställning på icke blott rumligt och timligt, utan ock till innehållet skilda föremål närmast gifven i och med hennes *obestämdhet*. Man kan tänka sig en ändlös gradserie af föreställningar, som med allt tilltagande bestämdhet uppfattas efter hvarandra om samma objekt och fortvara jämte hvarandra. Ju obestämdare, desto lättare användningen. Men så länge nu differensen mellan de enskilda föremålen, på hvilka alltid å nyo en en gång uppkommen bild användes, icke kommer till medvetandet, förhåller sig en sådan föreställning icke annorlunda än föreställningen om solen eller en föreställning af blott numerisk allmänhet. Men så snart de enskilda uppfattningarna blifva bestämdare och åtskillnaderna mellan de ting, som vid första anblicken sammanfalla med en gifven föreställning, uppmärksammas, så inträffa två saker: det gemensamma namnet förblir, och på samma gång bildas namn på de bestämdare föreställningarna. Men dessa undanränga med tiden den mer obestämda; den kan alldeles icke mer göras lefvande i sin sväfvande flyktighet. Därmed har det gemensamma blifvit det blotta *ordet*. Detta har en allmän betydelse, såvida det sammanfattar åtskilda och betecknar en serie åtskiljbara bilder efter det, som i alla är likt. Först nu förefinnes behofvet att för sig klargöra, hvad då det gemensamma jämte det åtskilda är, d. v. s. att genom abstraktion bilda begreppet i ordets vanliga bemärkelse.

Samma process upprepas med de bestämdare föreställningarna. I den mån, som uppfattningen blir skarpare och minnet för små olikheter trognare, upplöser sig äfven här den ursprungligen enhetliga bilden i en rad af differenta. Men språket förmår icke med sina härledningar, sammansättningar, attributivbestämningar o. s. v. följa denna specialisering, och lika litet kan minnet fasthålla allt på samma sätt, inbillningskraften göra alla bilder lika lifliga. Sålunda omfattar slutligen hvarje ord en krets af åtskiljbara föreställningar, som kunna betecknas genom detsamma; men de förhålla sig icke lika, utan en bestämd bild förblir företrädesvis sammanbunden med det, såsom medelpunkt, kring hvilken de andra i gruppen sluta sig tillsammans.[1]

Sedan Sigwart, efter att sålunda hafva tagit i betraktande omdömets elementer och förhållandet mellan föreställning och ord, vidlyftigt analyserat det faktiska tänkandets omdömesfunktion, i hvilken det alltid rör sig, när det vill uppnå sanningens och allmängiltighetens mål, och funnit såsom ett väsentligt element i hvarje påstående anspråket att vara sant, d. v. s. nödvändigt och därför giltigt för alla tänkande: så öfvergår han (i den andra, »normativa», delen af sin logik) till att pröfva detta anspråk och undersöka de betingelser, under hvilka dömandet motsvarar sitt ändamål.

---

[1] A. st. s. 45—60.

Till ett omdömes fullkomlighet hör i första rummet, att det står fast för den dömande, att dess visshet är oföränderlig. Denna visshet kan blott vara för handen, när det är insedt, att vissheten icke beror på momentana och med tiden växlande psykologiska motiv, utan på något, som hvarje gång, när jag tänker, är oföränderligen detsamma och oberördt af all växling; och detta är å ena sidan mitt självmedvetande självt, vissheten, att jag är och tänker, vissheten, att jag är jag, densamme, som nu tänker och förut har tänkt; och å andra sidan det, hvaröfver jag dömer, det tänkta självt till sitt förblifvande, af mig i sin identitet uppfattade innehåll, hvilket är alldeles oberoende af den tänkandes individuella tillstånd.

Vissheten, att jag är och tänker, är den absolut yttersta och fundamentala betingningen för allt tänkande och all visshet öfverhufvud; härvid kan blott vara tal om den omedelbara evidensen; man kan icke ens säga, att denna tanke är nödvändig, utan den är före all nödvändighet. Och likaså omedelbar och evident är medvetandets visshet att jag tänker detta och detta; den är oupplösligen sammanflätad med mitt självmedvetande, det ena gifvet med det andra.

Finnes det nu en nödvändighet, med hvilken jag, så snart jag förnimmer något med medvetande, äfven måste döma därom så och icke annorlunda, så beror vissheten i hvarje omdöme på insikten i denna nödvändighet. Därmed är jag medveten om dess logiska grund, och därmed är omdömet sammanbundet med mitt självmedvetande självt. Medvetandet om grunden sönderfaller i medvetandet om den *lag,* på grund af hvilken ett omdöme följer ur sina förutsättningar, och medvetandet om dessa *förutsättningar.* Ty om något för medvetandet närvarande, A, skall gälla såsom den grund, som gör omdömet B logiskt nödvändigt, så beror nödvändigheten på en *konstant lag,* i kraft af hvilken alltid och undantagslöst B följer ur A, och blott så till vida är den fattbar; men att A är närvarande, det är *något rent faktiskt,* som måste vara för handen, för att nödvändigheten skall blifva verksam.

Äro dessa förutsättningar självfva inga omdömen, utan annorlunda beskaffade föremål för mitt medvetande, om hvilka det blott kan finnas enkelt vetande, att jag just nu föreställer mig dem, varseblifningar, reproducerade föreställningar af hvarje slag, för medvetandet närvarande begrepp: så hafva vi med den logiska nödvändigheten redan kommit till ett yttersta, som måste betraktas såsom rent *faktiskt* och hvarvid blott kan frågas, hvad nu med nödvändighet därur framgår.

Äro däremot förutsättningarna självfva återigen omdömen, så måste man fråga efter *deras* logiska grund. Men vid de omdömen kan man icke framställa denna fråga, hvilkas evidenta visshet måste anses såsom lika omedelbart faktisk som »jag tänker» eller tillvaron af bestämda föreställningar och vid hvilka en analys af deras visshet genom att blifva medveten af deras nödvändighet icke mer är möjlig; och lika litet vid de omdömen, hvilkas innehåll utgöres af de fundamentala lagarne för all nödvändighet, *enligt hvilka* allt nödvändigt fattas såsom sådant och hvilkas giltighet därför blott kan *erkännas,* men icke inses såsom nödvändig ur något annat.

Möjligheten af en logik, som vill uppställa normallagar för tänkandet, beror följaktligen på möjligheten af att blifva medveten om sådana yttersta lagar och upptäcka dem såsom något absolut visst och evident. Därtill kräfves den förmåga, som redan postulerats såsom logikens grundval, nämligen förmågan att urskilja objektivt nödvändigt tänkande genom dess evidens, och de allmänna lagarna uppställas just på grund af en analys af betingelserna för denna evidens.

Men ett omdömes oföränderliga giltighet och fasta visshet har ännu längre tillbaka liggande betingelser, hvilka icke äro uppfyllda i det naturliga tänkandet, nämligen *konstansen* och den *fullständiga bestämdheten* hos de föreställningar, hvilka betecknas genom subjekts- och predikatsorden. Medvetandet om ett omdömes identitet är närmast beroende på dess språkliga uttryck. Om icke mot hvarje ord alltid svarar precis samma betydelse och denna alltså är fullkomligt bestämd och fixerad, så finnes ingen möjlighet att vid upprepandet af samma sats vara viss på upprepande af samma omdöme, och själfva betydelsen af omdömet blir vacklande. Likaså är allmängiltigheten af omdömet visserligen garanterad genom dess nödvändighet, men endast så, att den, som utgår från samma förutsättningar, måste utföra samma synthes. Men nu är, såsom ofvan blifvit utredt, i det naturliga loppet af vårt tänkande hvarken de individuella föreställningarnes konstans och fullständiga bestämdhet ej heller deras öfverensstämmelse i skilda individer och deras gemensamma språkliga beteckning uppnådd; fastmer är just genom de lagar, hvilka behärska den naturliga bildningen af föreställningarna, såväl deras föränderlighet hos den enskilde, som deras differens hos olika personer nödvändigt satt; och därmed äfven osäkerheten i den språkliga beteckningen.

Den normativa logiken måste sålunda framför allt angifva, huru dessa ofullkomligheter hos de naturliga föreställningarna, som först äro omdömets element, skola afhjälpas. Denna utredning lämnar Sigwart i sin lära om det logiska begreppet, hvilken vi nu skola framställa, såvidt för vårt ämne synes vara behöfligt.[1]

---

[1] A. st. s. 309 ff. Följande framst. i texten: A. st. s. 316—42.

När man talar om »begrepp», så bör man enligt Sigwart skilja mellan tre olika betydelser, i hvilka ordet tages. Från en sida sedt, betecknar det *en naturlig psykologisk produkt* och är det enkla inre korrelatet till ordet, sådant detta brukas i det vanliga naturliga talandet; det är föreställningen på den grad, där den blifvit en inre egendom, därigenom vunnit den förut omtalade allmänheten, som tillkommer hvarje föreställning såsom sådan, och kan ingå såsom element, särskildt såsom predikat, i omdömet. Då så beskaffade föreställningar äro individuellt differenta och genomgå en utveckling hos samma individ, så är det, noga taget, en fiktion, som förbiser det individuella, när man talar om *begrepp,* som betecknas genom de i det vanliga talet brukade orden.

Gent emot denna empiriska betydelse står en *ideal,* enligt hvilken begreppet betecknar slutpunkten för vårt kunskapssträfvande så till vida, som i detta sökes en adekvat afbild af tingens väsen och fordras, att den, som har en saks begrepp, i och med detsamma genomskådar den i dess innersta kärna, *begriper* den, d. v. s. inser hennes enskilda bestämningar i deras sammanhang såsom följder af hennes enhetliga väsen. Hela vår kunskap hade ur denna synpunkt nått sitt mål, om ett system af begrepp vore uppställdt, i hvilket det verkliga i sin sanning innehölles utan återstod. Vilja vi tänka oss en absolut, gudomlig kunskap, så bestämma vi den så, att begrepp och verklighet äro ett i den absoluta intelligensen. I denna bemärkelse talar man väl om våra begrepps *sanning;* de äro sanna, när de i sig äro det uttömmande uttrycket för tingens väsen. Det sanna Gudsbegreppet vore det, som i sina bestämningar innehölle Guds reala väsen till alla sidor såsom ett tänkt.

Mellan den empiriska och den nu senast nämnda, metafysiska betydelsen af ordet ligger den *logiska,* hvilken är bestämd genom den logiska fordran, att våra omdömen skola vara *vissa* och *allmängiltiga.* Därigenom är närmast blott fordradt, att våra föreställningar skola vara genomgående fasta och bestämda samt öfverensstämmande hos alla, som begagna sig af samma beteckningssystem; i hvilket förhållande det tänkta står till det varande, om det är absolut kongruent med detta eller icke, det är ännu åtminstone icke direkt bestämdt genom denna uppgift. Ja, vi måste, då vår kunskap ständigt är inbegripen i blifvande, förutsätta, att i hvarje gifven tidpunkt mindre är satt i våra föreställningar än i det verkliga; att våra föreställningar i bästa fall äro öfverensstämmande, men icke uttömmande framställningar af det varande. Vi måste nödvändigt skilja begreppens formala brukbarhet för dömandets mål från deras metafysiska adekvathet och åtminstone förutsätta möjligheten af, att den förra kan uppnås tidigare än den senare. Eljest vore icke möjligt att komma närmare kunskapens mål ens genom vetenskapens successiva framsteg; ty vetenskapen förutsätter ständigt öfverensstämmande begreppsbildning.

Från synpunkten af begreppets logiska fulländning bör man slutligen skilja begreppsbildningens *ändamålsenlighet*, som står i sammanhang med uppgiften att klassificera ett bestämdt område af *gifna objekt*. Ett begrepp kan vara fullkomligt bestämdt och så till vida logiskt fullkomligt och dock i jämförelse med ett annat vara mindre ägnadt att tjäna vetenskapens behof, hvilken går ut därpå, att med tillhjälp af begreppen och deras beteckningar vinna den största möjliga enkelhet och korthet i vårt vetande och därför uppställer den frågan: huru måste begreppen bildas för att möjliggöra de värdefullaste och mest omfattande allmänna omdömen i enklaste form? Denna synpunkt är den ledande i *metodläran*, som utgår från de genom naturen af vår kunskaps betingelser gifna uppgifterna.

Däremot uppstår visserligen, om våra omdömens logiska fullkomlighet verkligen skall ernås, den fordran, att de logiskt fullkomliga begreppen alltid räcka så långt, att med dem kan uttryckas och bestämmas allt, som blir föremål för våra omdömen. Då vårt dömande icke blott upprepar det bekanta, utan griper sig an med nytt, så är *extensive* möjligheten af fullkomliga omdömen betingad därigenom, att genom begreppsmässigt fastställande af hela det mänskliga föreställningsmaterialet för allt äro beredda de begrepp, genom hvilka det är möjligt att uttrycka vår kunskap, eller att de åtminstone säkert kunna framställas ur de redan begreppsmässigt fixerade elementen.

Man plägar uppställa *allmänhet* såsom begreppets väsentliga bestämning; och lär i sammanhang därmed, att begreppen vinnas genom *abstraktion,* d. v. s. genom en process, i hvilken de gemensamma bestämningarna hos enskilda objekt afsöndras från de dem särskiljande och de förra sammanfattas till enhet. Men denna åsikt glömmer, att för att upplösa ett föreställdt objekt i dess enskilda bestämningar redan *omdömen* äro nödvändiga, hvilkas predikat måste vara *allmänna föreställningar* (enligt vanligt språkbruk *begrepp*)*;* och att *dessa* begrepp ytterst måste vara vunna på något *annat* sätt än genom en sådan abstraktion, då först de göra denna abstraktionsprocess möjlig. Den glömmer vidare, att vid denna process förutsättes, att kretsen af de objekt, som skola jämföras, vore *på något sätt bestämd*, och den förutsätter stillatigande ett *motiv* att sammanfatta *just denna* krets och däri söka det gemensamma. Detta motiv kan, om icke absolut godtycke skall härska, ytterst vara blott det, att dessa objekt *förut* uppfattas såsom lika, emedan de alla hafva ett bestämdt innehåll gemensamt, d. v. s. att redan en allmän föreställning finnes där, med tillhjälp af hvilken dessa objekt urskiljas ur sammanfattningen af alla.

Hela läran om begreppsbildning genom jämförelse och abstraktion har blott då en betydelse, när, såsom ofta sker. den uppgiften föreligger att angifva det gemensamma hos faktiskt genom allmänna språkbruket med samma ord betecknade ting för att därur för sig tydliggöra ordets faktiska betydelse. Om det fordras att angifva t ex. djurets begrepp, kan man vara frestad att förfara så, att man uppsöker de gemensamma kännetecknen hos alla de ting, som öfverensstämmande kallas djur. Huruvida denna anvisning till begreppsbildning är utförbar, det är en annan fråga; anvisningen läte höra sig, om man kunde förutsätta, att ingenstädes är tvifvelaktigt, hvad man har att kalla djur, — d. v. s. om man verkligen redan hade det begrepp, som man söker. Att på nämnda sätt genom abstraktion vilja bilda ett begrepp, det är detsamma som att söka ett par glasögon, som man har på näsan, med tillhjälp af just dessa glasögon.

Det sanna, som ligger till grund för denna lära, är med afseende på begreppets allmänhet närmast det, att de logiska begreppen i allmänhet icke hafva att ersätta, utan blott att fullända de på naturligt sätt uppkomna föreställningarna. Själfva naturen hos vårt föreställande förmå vi icke ändra, och de naturliga bildningarna äro alltid förutsättningen för det regelrätt bildade begreppet. Nu häftar vid *hvarje* föreställning, såvida den har lösryckts från den ursprungligen individuella åskådningen eller enskilda funktionen och såsom ett reproducerbart föremål öfvergått till vår inre besittning, allmänheten på grund af hennes natur; och denna natur kan intet godtycke upphäfva. Blott att denna allmänhet finnes oberoende däraf, huruvida en föreställning är bildad ur *en* åskådning eller ur *flere* lika eller olika, och endast innebär, att, såsom Kant försiktigt uttrycker sig, en föreställning innehålles i oändligt många *möjliga* föreställningar; huruvida i många *verkliga,* är med afseende på föreställningens och begreppets natur likgiltigt; och likaså likgiltigt, om den uppstått ur många eller en enda.

Men betonandet af begreppets allmänhet har ännu en betydelse däruti, att den fordrar det fullkomliga lösryckandet af ordets betydelse från de enskilda åskådningarna för att hålla omdömets betydelse ren och bestämd och i stället för en sväfvande jämförelse sätta ett omdöme, som verkligen utsäger en enhet af subjekt och predikat. Omdömet: palmen är ett träd, är blott då rättfärdigadt såsom ett egentligt omdöme i sträng bemärkelse, om man med »träd» icke menar något mer än det, som är gemensamt för palmen med tallar, bokar o. s. v.; blott då är omdömet icke taget endast i den oegentliga bemärkelsen: palmen är *lik* ett träd, utan i den egentliga: det, som jag tänker vid »träd», återfinner jag helt och hållet hos palmen. Därtill är visserligen nödvändigt att med medvetande afskilja det gemensamma i allt det, som jag kallar träd; men hufvudintresset därvid är icke att finna ett allmänt till det enskilda, utan blott att säkert fixera och skarpt afgränsa det redan obestämdt och i sammanblandning med det enskilda tänkta allmänna och så gifva omdömet dess bestämda betydelse, därmed på samma gång fullända den process, som omedvetet alltid inledes. Ty redan genom ovillkorligt verkande psykologiska lagar uppstå å ena sidan ur mångfaldiga liknande åskådningar *allmänbilder*, i hvilka de enskilda bildernas olikheter hafva gått under, förskjutbara skemata, som motsvara våra ord; det förefinnes alltså visserligen en förlust af de åtskilda och ett fasthållande af det gemensamma, blott icke fullständigt, emedan icke på grund af *medveten* jämförelse och särskiljning af de enskilda bestämningarna; just dessa har en medveten jämförelse att upphämta (såsom redan är påpekadt i Sigwarts lära om de allmänna bildernas fortgående utveckling se ofvan ss. 144—45). Likaså är riktigt, att med den ofrivilliga bildningen af våra föreställningar det inträder, som ensamt borde heta abstraktion, den *särskiljande* abstraktionen, genom hvilken det i åskådningen odelade hela sönderlägges i ting, egenskap och verksamhet samt de från denna enhet lösslitna abstrakta föreställningarna bildas, hvilka ensamma möjliggöra att jämföra åtskilda och finna dem å ena sidan lika, å den andra olika, emedan blott de lämna predikaten i omdömena, i hvilka den medvetna jämförelsen och åtskiljningen försiggår; och likaså är riktigt, att en under dessa förutsättningar utförd jämförelse mellan objekt, som delvis öfverensstämma, kan blifva den mer eller mindre tillfälliga anledningen till bildandet af nya begrepp. Vore i kretsen af synbara föremål samma färg och form alltid förenade, så skulle vi hafva vida svårare att komma därhän att bilda föreställningen om färgen för sig och formen för sig, d. v. s. abstrahera dem från det gifna hela; men en *medveten* jämförelse mellan de skilda röda tingen med afseende på deras färg är möjlig endast, om den nämnda abstraktionen redan är fullgjord, eller åtminstone på samma gång som denna abstraktion. Jämförelse mellan häst, hund och ödla kan tillfälligtvis en gång leda till att bilda begreppet fyrfotadt djur, om just öfverensstämmelsen i afseende på de fyra fötterna ådrager sig uppmärksamheten, (mycket säkrare leder visserligen *åtskiljandet* därtill, genom hvilket olikheten mellan fyrfotade djur och å ena sidan människor och fåglar, skalbaggar och flugor, å den andra ormar och snäckor kommer till medvetande), och på samma sätt uppstå en mängd generalisationer. Men hvarken äro dessa processer, på detta sätt utförda, afsiktliga och konstmässiga, ej heller är deras produkt en sådan, som redan motsvarar de logiska behofven. Ty vid de kännetecken, som i jämförelsen befunnits öfverensstämmande, häftar ännu alltid, om de uppfattas på detta tillfälliga sätt, den naturliga obestämdheten och gränslösheten, som är följden af våra föreställningars expansivkraft och deras sträfvan att draga till sig liknande och ställa dem under samma benämning; och hela processen sväfvar i luften, så länge icke bestämningarna själfva, som äro predikat i jämförelseomdömena, äro fullkomligt bestämda och på ett öfverensstämmande sätt fixerade. Det är en af den vanliga begreppslärans hufvudbrister, att den förfar, såsom vore bestämningarna af sig själfva gifna och i afseende på dem alldeles intet vidare förfarande nödigt; under det att den oerhörda svårigheten att komma ut ur det naturliga tillstånd, i hvilket hvar och en talar sitt eget språk, mycket mindre består i själfva jämförelseprocesserna än i uppställandet af noggranna och öfverensstämmande måttstockar för jämförelsen, d. v. s. i den begreppsmässiga fixeringen af det, som bör användas såsom bestämning.

Det, som skiljer det logiskt fullkomliga begreppet från den naturligt uppkomna föreställningen, som ligger till grund för det vanliga talet, är, att emot föreställningsbildningens naturliga expansivkraft har trädt en negativ, begränsande, form och konsistens gifvande verksamhet. Bortse vi från fordran af öfverensstämmande föreställningar hos alla, så består det väsentliga i begreppet uti dess *konstans* och *allsidiga särskiljande* af ett med ett bestämdt ord betecknadt föreställningsinnehåll. Konstansen förutsätter, att med medvetande ett bestämdt föreställningsinnehåll blifvit fixeradt, för att man alltid skall kunna reproducera det såsom detsamma med medvetande om dess stränga identitet; det allsidiga åtskiljandet betingas genom en fullständig öfversikt, närmast öfver de mest lika och för förväxling mest utsatta föremålen, vidare öfver det föreställdas hela område, och hvilar likaså på medvetna akter, genom hvilka åtskillnaden mellan föreställningarna A, B, C, D o. s. v. bragts till medvetande och afståndet dem emellan likaså fasthålles som de enskildas bestämdhet. Genom denna sista akt understödjes och fulländas [1]) fixeringen, i det att samma innehålls identitet uttryckligen kommer till medvetande först genom negerande af det andra; på samma gång blir genom gradationen i åtskillnaderna en ordning mellan föreställningarna möjlig.

---

[1] Sigw. anmärker härvid i en not (s. 325) under polemik mot Ulrici och i anslutning till Lotze, till hvilken han hänvisar, att den meningen, att först genom åtskiljandet en föreställning blefve bestämd, förgäter; att själfva åtskiljandet är möjligt blott mellan redan förhandenvarande olika föreställningar och att åtskiljandet alltså icke frambringar det åtskilda innehållet; de betingningar, under hvilka vi kunna fasthalla en mångfald af sensationer i medvetandet, äro icke betingelser för de enskildas bestämdhet; fastmer är den senare förutsättning för det förra.

Om nu det, som vi under loppet af vårt tänkande hafva anledning att betrakta och behandla såsom enhetlig föreställning och som är bestämdt att ingå såsom beståndsdel i våra omdömen, kunde framställas helt enkelt genom en odelbar föreställningsakt, vare sig af åskådningen eller det refererande tänkandet; och vore det, som öfverhufvud kan blifva föremål för vårt föreställande, en lätt öfverskådlig sluten mångfald af enkla objekter, som genom skarp åtskillnad vore på så sätt söndrade, att vid öfvergången från det ena till det andra det steg, som vi göra, lika lätt och säkert komme till medvetandet som öfvergången från ett till två: så vore begreppsbildningens logiska göromål med de angifna funktionerna och den öfverensstämmande benämningen uttömdt; det behöfdes blott minnets kraft, som fasthölle den en gång vunna öfversikten.

Men hvarken den ena ej heller den andra förutsättningen är verklig. Den första icke; ty det, som vi behandla såsom enhetlig föreställning och beteckna med ett ord, är i regeln upplösligt i en mångfald åtskiljbara element och visar sig såsom en sammansatt produkt af enklare för sig fasthållbara föreställningar, och därigenom är å ena sidan fasthållandet försvåradt, ty till fasthållandet af en sammansatt föreställning hör fasthållandet såväl af de enskilda föreställningarna som af sättet för deras sammansättning, å andra sidan äro för åtskiljandet ställda bestämdare och svårare uppgifter, så vida nämligen det sammansatta i några af sina element kan vara likt ett annat, i några därifrån åtskildt. Icke heller den andra förutsättningen är verklig; ty öfverallt träffa vi i det, som samlats i vår erinring, på serier af omärkliga åtskillnader, genom hvilka utjämmas de skarpa afsatser, hvilka sträfvandet att fixera våra föreställningar söker; och denna kontinuitet rör såväl de enklare elementen i våra föreställningar som de mer sammansatta bilderna: öfverallt inskjuta sig mellanleder mellan det först åtskilda, ju vidsträcktare vår kunskap utbreder sig.

Den fordran, som framgår ur det första af de nyss anförda fakta, nämligen föreställningsobjektens sammansatthet, är gängse i den traditionella läran om begreppet. Den plägar lära att bestämma det i en enhetlig, genom ett ord betecknad föreställning tänkta genom kännetecken, att upplösa ett begrepp i dess delföreställningar eller delbegrepp. Dessa tänkas i begreppet och bilda dess innehåll. Man framställer detta innehåll såsom summan eller produkten af de enskilda kännetecknen. Med denna upplösning anser man vanligen äfven den ytterligare uppgiften, åtskiljandet, för uppfylld; ty kännetecknen böra just vara det, hvarigenom olika föreställningar skilja sig från hvarandra. Därvid betraktas i regeln den frågan, hvaraf då den möjligheten kommer, att urskilja olika kännetecken i det hela hos en föreställning, såsom redan afgjord genom exemplen; och likaså har redan ofta framhäfts bristen på närmare bestämmande däraf, i hvilket förhållande då kännetecknen stå till hvarandra, huruvida de alla äro likartade, och om icke, på hvilket sätt de äro olika, huruvida de äro likgiltiga för hvarandra eller beroende af hvarandra; i hvilket förhållande slutligen delbegreppen stå till det hela. Ty uttrycken delbegrepp, delföreställning kunna blott vara bildliga.

Möjligheten att upplösa en gifven föreställning i delar eller kännetecken kan ytterst blott grundas därpå, att denna föreställning har uppkommit ur skilda element genom åtskiljbara funktioner. Vore den ursprungligen ett enkelt, vore icke för att frambringa den ett, två, tre nödiga, så hade sönderdelningen hvarken en fog, i hvilken den kunde intränga, ej heller någon rätt; den vore i bästa fall en våldsam söndersplittring. — I själfva verket äro nu de föreställningar, på hvilka man vid dessa satser närmast plägar tänka, föreställningar om åskådliga ting, uppkomna genom en omedvetet utförd synthes. De framträda i vårt medvetande såsom färdiga; men den psykologiska analysen vet att med öfvertygande säkerhet uppvisa de processer, genom hvilka först ur de enskilda elementen det hela uppstår. Icke med ett slag, genom någon sorts trolsk öfverföring eller på den mekaniska vägen af någon psykisk fotografi tränger äpplets bild genom våra sinnens portar in på den tafla, på hvilken våra föreställningar äro målade; analysen af våra sinnesvarseblifningar visar, huru sensationen af en färg måste sammanbindas med de gränserna beskrifvande rörelserna hos ögat, huru *en* perspektivisk utsikt måste sammanbindas med en annan, dessa med de enskilda, på ett inre sätt sammanfattade och till en stereometrisk bild gestaltade känselsensationerna hos handen, huru en psykisk funktion måste gestalta sensationerna till föreställningar om ett yttre föremål och en annan anvisa det en plats i rummet; huru föreställningen om detta synbara och fattbara ting blir rikare genom lukt- och smaksensationer, hvilkas hänförande till det synbara och kända föremålet åter förutsätter egendomliga funktioner i kombinationen af olika sinnesområdens intryck; och huru ändtligen genom delvis upprepning af sådana intryck och deras fortfarande komplettering genom den reproducerande föreställningen, slutligen genom association med ett ord det blir en vana hos oss att vid ordet äpple så raskt och säkert i det inre upprepa en sorts abbreviatur af denna process, att resultatet står färdigt för vårt inre öga, utan att vi blifvit medvetna om dess bildning.

Detsamma, som gäller om föreställningar om ting, finner ock omvändning på egenskaps-, verksamhets- och relationsföreställningar. De äro möjliga blott genom en serie af akter, som först frambringa det hela. I dubbel mått gäller detta om sådana föreställningar, i hvilka en mångfald af självständiga objekt tänkas såsom sammanbundna genom en eller flere relationer, de s. k. kollektivbegreppen i vidsträcktaste bemärkelse, folk, familj o. s. v.

Så långt sammansättningen räcker, så långt kan äfven fixeringen af en föreställning försiggå blott så, att den medvetna uppmärksamheten riktar sig på de enskilda elmenten och arten af deras synthes. Förutsättningen för hvarje begreppsbildning är alltså å ena sidan analysen i enkla, ej vidare sönderdelbara element, å den andra den rekonstruerande synthesen af dessa element; hvarvid alltid formen för synthesen åter själf kan kallas i vidsträcktare bemärkelse ett element i begreppet samt ett kännetecken på detsamma och i det följande skall kallas så.

Begreppet förhåller sig i enlighet härmed till den naturligen uppkomna föreställningen såsom den medvetna konstruktionen af ett objekt till dess omedvetna och ofria bildning och förutsätter förmågan att bringa till medvetandet föreställningens bildningsprocess i alla dess sidor. Detta sker genom omdömen, som tillägga de enskilda kännetecknen såsom predikater till objektet; begreppet förutsätter alltså dessa predikat, d. v. s. föreställningarna om kännetecknen; dessa måste själfva vara begreppsmässigt bestämda, om den sammansatta föreställningen skall vara begrepp. Alltså måste fordras en serie af enkla kännetecken, d. s. v. ej vidare analyserbara och dock fullkomligt bestämdt fixerade och åtskilda föreställningselement.

Men nu bör begreppet ytterligare motsvara fordran att tjäna till allmängiltiga omdömen; d. v. s. alla de, som tänka, böra sammanbinda samma föreställningar med samma ord, därför äfven kunna analysera dem på samma sätt och återföra dem till samma enkla bestämningar. Ett meddelande af ett sammansatt begrepp är möjligt genom angifvande af dess elementer och sättet för deras synthes; men elementen måste i hvar och en vara lika och kombineras på samma sätt, om det skall gifvas öfverensstämmande begrepp. Detta förutsätter alltså en grundfond af föreställningar, som bildas enligt fullständigt öfverensstämmande lagar hos alla, och vi hafva säkerhet om öfverensstämmande begrepp blott i den mån, som vi äro säkra på öfverensstämmande bildning af våra föreställningar. Denna fulländning af begreppsbildningen beror alltså på den fulländade insikten i våra föreställningars bildningsprocess och på den därigenom gifna möjligheten att föranleda hvar och en till samma föreställningar. Kunde vi antaga, att alla våra föreställningselement äro medfödda hos hvar och en på samma sätt, såsom en äldre kunskapsteori antog åtminstone rörande en del af våra begrepp; eller kunde vi antaga, att samma oss gifna värld med samma mekaniska säkerhet frambragte samma system af föreställningar, liksom lika starka stötar på lika spända strängar samma ton: så kunde förutsättningen för den traditionella läran, att begreppens bestämningar erbjuda sig själfva, rättfärdigas; men i den mån, som våra föreställningars bildningsprocess är mer invecklad, på samma gång beroende af yttre betingelser, som nödvändigt äro individuella, och inre lagar, blir kunskapen om och framställningen af de betingelser svårare, under hvilka fullkomligt öfverensstämmande föreställningar bildas af alla, och likaså kunskapen om, hvad af det, som vi i alla redan förefinna, är öfverensstämmande och hvad different. Den ofta stora svårigheten att öfvertyga sig om, huruvida två mena precis detsamma med samma ord, beror på svårigheten att finna sådana föreställningar, som finnas och äro öfverensstämmande betecknade hos alla på samma sätt.

Då vi blott uppställa betingningarna för en ideal fullkomlighet i den logiska begreppsbildningen, kunna vi icke räkna det till vår uppgift att uppställa en fulländad teori om våra föreställningars bildning. En sådan tillhör framtidens uppgifter. Men af det, som vi få antaga såsom resultat af den hittills utförda forskningen, framgår dock redan så mycket, att uppgiften att upplösa en gifven föreställning i enkla bestämningar, som af alla tänkas lika, är vida mer invecklad, än de formler låta förmoda, som säga, att ett begrepp, A, innehåller bestämningarna a, b, c, d och dessa äro dess delföreställningar; såsom om A vore en sorts mekanisk eller kemisk sammansättning af bekanta, differenta, isolerade och likvärdiga beståndsdelar, liksom stafvelsen enligt Theätets exempel en sammansättning af bokstäfver.

Frågan är då närmast, om vi öfverhufvud kunna förutsätta sådana enkla föreställningar såsom isolerade element (i analogi med bokstäfverna). I det att vi föreställa oss t. ex. en bestämd ton såsom sådan, kunna vi detta blott, i det vi tänka oss honom såsom *en,* med sig identisk, från flera andra åtskild; blott så är han öfverhufvud föremål för vårt medvetande, som utan en mångfald af olika objekter alldeles icke är tänkbart; i det vi alltså tänka tonen A, är däri oskiljaktigt på samma gång satt föreställningen om *enhet* och *identitet* med sig, likaså om *åtskillnad* från andra och därmed föreställningen om en *mångfald* af dessa andra, och detta hänvisar på funktioner, genom hvilka vi sätta något såsom ett, med sig identiskt, åtskildt från andra och därmed på samma gång mångfalden i åtskillnad fran enheten och i dess förhållande till henne. Alltså, i det att vi bringa till medvetande, hvad vi föreställa, när vi föreställa oss A, finna vi utom den hörbara tonbilden äfven dessa bestämningar i föreställningen A, och den visar sig därigenom redan sådan, som den är närvarande för vårt medvetande, såsom en komplex produkt; (Sigw. hänvisar härvid till Lotze, Log. s. 26 ff. Se ofvan s. 68 ff.).

Men ville man nu anse dessa bestämningar, enhet, identitet, åtskillnad, å ena sidan, den sinnliga tonbilden å den andra såsom de sökta yttersta och isolerade elementen: så visar det sig, att enhet, identitet, åtsklilnad, rent för sig tänkta, omöjligen kunna tänkas fullt ut. Icke blott later sig identitet ej tänka utan enhet och negation af åtskillnaden, så att dessa bestämningar ligga i hvarandra, utan de bära äfven alltid i sig tanken på *något, hvars* enhet, identitet, åtskillnad tänkes; ja, så snart vi vilja tänka dessa bestämningar för sig, upprepas vid dem själfva detsamma, att, i det vi vilja fasthålla dessa begrepp, vi göra detta blott i det, att vi åter måste tänka dem själfva under bestämningarne enhet, identitet och åtskillnad; alltså vår analys kommer aldrig till det absolut enkla, såvida den finner vissa element, som i hvarje, äfven de enklaste, redan äro gifna på samma gång därigenom, att det öfverhufvud tänkes och att något omdöme därom skall fällas; hvilka alltså äro nödvändiga och alltid återvändande produkter af själfva de åtskiljbara funktioner, genom hvilka vi fasthålla ett föreställdt och kunna använda det såsom subjekt eller predikat i ett omdöme.

I stället för de sökta isolerade bokstäfverna träffar man alltså på en komplex af sinsemellan sammanhängande och hvarandra ömsesidigt betingande funktioner, hvilkas verksamhet träder i dagen i dessa *formala logiska kategorier*, såsom vi i korthet kunna kalla dem; hvilkas förhållande till alla tankeobjekter är detsamma och bestämdt därigenom, att de äro nödvändiga betingningar för någots medvetna fasthållande i föreställningen.[1]

Hvarken den enskilda tonen ej heller en mångfald af toner kan, vidare, föreställas annorlunda än i *tiden*, likasom en färg icke kan föreställas annorlunda än i *rummet*; bringar man alltså till sitt medvetande, hvad man föreställer sig, när man uppfattar tonen A, så finner man däri föreställningen om tiden. Och nu upprepas detsamma som förut:

---

[1] Sigwart anmärker härvid i en not: Vi räkna till dessa formala kategorier, som äro betingningar för, att öfverhufvud något fasthålles i tänkandet, äfven *antalet* i den bemärkelsen, att med dessa allmännaste betingelser för tänkandet är gifven allt räknandes grundfunktion, sättandet och åtskiljandet af enheter och medvetandet om fortgången från en enhet till den andra, från denna till den tredje, och medvetandets enhet i denna följd af steg. Om också den ytterligare utvecklingen af och de mer komplicerade operationerna i räknandet först föranledas af förhållandena mellan de åskådliga tingen i rum och tid och särskildt bråken förutsätta ett helts delbarhet, som ursprungligen är gifven blott inom det rumliga eller timliga området, så följer däraf icke, att talet öfverhufvud är beroende af åskådningens betingelser. Till *tiden* står räknandet i intet annat förhållande än all vår verksamhet öfverhufvud, att nämligen en serie däraf blott kan utföras i tiden; men det är alldeles icke väsentligt, att tiden vid räknandet kommer till medvetande; tidsförnimmelsen är lika mycket beroende af talförnimmelsen, uppfattningen af en mångfald åtskiljbara moment.

S. hänvisar för öfrigt till hvad han sagt om de logiska relationerna (Sigw. Log. s. 40; se ofvan s. 136).

om man trodde sig kunna urskilja tiden såsom ett enkelt, ej vidare upplösligt element, så visar det sig, att man alldeles icke förmår föreställa sig tiden absolut isolerad, utan att man på samma gång föreställer sig *något* och detta åtskildt och mångfaldigt *i tiden*, och lika litet rummet utan att tänka olika föremål i rummet; äfven här nekar alltså våra föreställningars natur sträfvandet att finna det absolut enkla och isolerade dess uppfyllelse; vi träffa visserligen åtskiljbara, men alltid hvarandra fordrande element. Vidare är det förhållande, i hvilket tid och rum stå till sitt åskådliga innehåll, på samma gång ett väsentligen annat än det, i hvilket identitet o. s. v. stå till sina objekt; därmed hafva vi grund-åtskilda syntheser af det, som vi kunna urskilja i ett föreställdt; en åtskillnad hvilken vi med Kants uttryck antyda därigenom, att vi gent emot de formala kategorierna ställa rum och tid såsom *åskådnings*-former.

Rör sig begreppsbestämningen inom området för det, som vi föreställa oss såsom *varande*, och såvida som vi föreställa oss det såsom (verkligen eller möjligtvis) varande, så framträda åter andra element. Då vi föreställa oss allt varande såsom *ting med egenskaper och verksamhetsyttringar* och icke kunna föreställa oss något enda varande utan allt *förhållande* till annat varande, åtminstone till oss själfva, såvidt det är vårt objekt: så ligger i allt det, som vi föreställa såsom varande eller kunnande vara, denna krets af sammanhörande bestämningar, som lika litet låter sig upplösas i isolerade kännetecken och som inom sig sluter en tredje sorts synthes af åtskilda, af ting med dess egenskaper och verksamhetsyttringar. Sigwart kallar dessa element *de reala kategorierna*. — Den traditionella logiken använder vanligen såsom exempel begrepp om *ting* och deras egenskaper; men synthesen af egenskaper i och hos ett ting har en väsentligen annan betydelse än synthesen af bestämningarne hos ett sammansatt egenskaps- eller verksamhetsbegrepp och åter en annan än synthesen af enskilda ting till ett helt medelst bestämda relationer, som sammanbinda dem; och det kan blott förvirra, om utan åtskillnad allt, tresidig figur, mörkt rödt, roterande rörelse, gul kropp, af ett skal omgifven kärna o. s. v. uttryckes genom samma formel, A=abcd, såsom vore detta bredvidhvartannat uttrycket för ett alltid lika sammanbindningssätt. — Äro dessa reala kategorier otvifvelaktigt element i våra föreställningar om det varande, så förstas äfven af sig själft, att, när det gäller begreppsmässigt fastställande, själfva dessa kategorier först måste begreppsmässigt fixeras och utarbetas till full klarhet från den osäkra och vacklande användningen af den populära, genom ordformen ledda åtskillnaden mellan ting, egenskap och verksamhet. Hvarje begreppsbildning på det varandes område förutsätter alltså en erkänd teori om dessa kategoriers väsen, är blott såvida logiskt fulländad, som denna är det, och kan gälla blott så långt, som den är antagen; och möjligheten af en sådan teori själf hvilar på möjligheten att med säkerhet frambringa öfverensstämmande begrepp om dessa kategorier själfva, alltså att genom analys af vår tankeprocess höja till medvetande det, som med lagenlig nödvändighet tänkes, af alla, såvida de tänka något såsom varande.

Allmänheten hot de hittills betraktade elementen i våra föreställningar beror ytterst därpå, att de gå tillbaka till funktioner, som alltid på samma sätt upprepas i förhållande till de mest olika tänkta eller åskådade innehåll. Arten af våra rumliga och timliga föreställningar är densamma, hvad än de enskilda objekten må vara, hvilka vi föreställa oss i rum och tid; återförandet af det sinnligt gifna till ting med egenskaper och verksamhetsyttringar är samma process, huru mangfaldigt än våra sinnen må afficieras och de enskilda affektionerna sins emellan kombineras. Möjligheten att uppställa ett afslutadt system af dessa element beror därpå, huruvida de, såsom Kant förutsätter, äro fullkomligt a priori gifna, såsom i själen tillreds liggande former, hvilka alltså en fullständig analys kunde upptäcka;

eller huruvida det beror på arten och sättet för våra sinnliga affektioner själfva, *hvilka* formala element utveckla sig. I förra fallet träder ett redan fast organiseradt, ett en gång för alla färdigt system emot de timligt småningom inträdande sinnliga retelserna; i senare fallet skulle kategorierna vara en produkt af utveckling, som äfven bestämdes genom den särskilda arten och successionen af våra sensationer. Det är tillräckligt att erinra om dessa möjligheter för att visa, att det slutliga fastställandet af dessa element beror på den definitiva insikten i våra föreställningars genesis.

Gent emot dessa element stå de genom omedelbar sensation eller inre varseblifning åskådligt gifna: färger, toner, lukter o. s. v.; det omedelbara medvetandet om lust, smärta, begär o. s. v. Det hvita hos detta papper, det svarta hos dessa bokstäfver kan ej vidare analyseras; det är gifvet i ett enda slag genom affektion af våra organ. Det upprepas i de mest skilda kombinationer och rumliga former, men alltid s som detsamma icke vidare upplösliga Om någonstädes, så hafva vi här något, som blott kan nämnas, men icke förklaras. ur subjektivt-psykologisk synpunkt ett analogon till alfabetets bokstäfver. Och kunde man fastställa, att ur dessa genom omedelbar åskådning gifna element, ur åskådnings-formerna, de reala och formala kategorierna bildades sammanfattningen af våra föreställningar, så vore därmed kretsen af ursprungliga bestämningar gifven.

Men här framträder den *andra* af de svårigheter, som ofvan framhållits, nämligen den, som beror på förnimmelsernas kontinuitet. Hvarje bestämd sensation, hvarje enskild känsla af smärta är något enkelt, elementärt; men mångfalden af dessa åtskiljbara enkla sensationer är oändlig. Språket får möjlighet att någorlunda uttrycka dem därigenom, att liknande sensationer sammanhänga genom omärkliga åtskillnader, och betecknar med samma ord en hel serie af till hvarandra gränsande schatteringar eller modifikationer. Men *likhet* är i och för sig själf något obestämdt, till begreppsmässig fixering odugligt, som sätter en åtskillnad utan att angifva densammas storlek. Vill man här komma till begreppsmässig bestämdhet, så finns det ingen annan väg än att utgå från en öfversikt öfver hela den genom försvinnande åtskillnader bildade serien och inom detta kontinuum draga gränser, mellan hvilka en bestämd beteckning bör gälla; därmed inträder, hvad Sigwart förut kallat *ordets* allmänhet till skillnad från föreställningens allmänhet. — Rödt är icke i samma bemärkelse ett allmänt till purpurrödt, skarlakans-rödt o. s. v., som utsträckt är ett allmänt till de olika kropparna; ty i purpur-rödt, skarlakans-rödt o. s. v. tänkes icke detsamma röda i olika kombinationer, hvarje sensation är något enkelt och kan ej upplösas i ett för alla likt element och ett different.

Sigwart anmärker i en not, att Lotzes åsikt i denna punkt blott skenbart strider emot hans. Lotze säger visserligen, heter det, att i en mångfald af skilda intryck finnes något gemensamt, som är tänkbart såsom skildt från de olika, som i de enskilda graderna i serien (ljusblått, mörkblått o. s. v.) är behäftadt med egendomliga åtskillnader; men han erkänner, att det allmänna blåa icke kan förtydligas på samma sätt som elementen i andra begrepp, hvilka vi sammansätta af bekanta enskilda föreställningar, och tillägger, att det gemensammas förefintlighet blott kan senteras, kännas, upplefvas; att det gemensamma icke bildar innehållet i en tredje föreställning, som vore af samma art och ordning som de jämförda, att det icke kan fattas i någon åskådning för sig (ofvan s. 70 ff.) — Därmed är sagdt detsamma, anser Sigwart, som blifvit framställdt af honom; och det skall därför, säger han, vara riktigare att öfverhufvud icke tala om något *gemensamt*, utan blott om det oupplösliga intrycket af *likhet*, som är för handen i mycket olika gradationer och enligt hvilket vi ordna de enkla sensationerna i serier efter aftagande likhet, för att inom dessa draga de gränser, inom hvilka en viss beteckning (rödt, gult etc.) skall gälla. — Annorlunda är det vid intensitetsåtskillnader t. ex. hos värme och toner af samma höjd; här är det gemensamma föreställbart, emedan åtskillnaderna bero på känslans upprörande och icke äro olikheter i det föreställda innehållet. — Intensitet i sensation och dess åtskillnader äro verkligen allmänna begrepp; ty de gå tillbaka till en sensationen beledsagande känslorörelse, hvilkens växling är densamma vid skilda objektiva element.

Men naturen af betydelsen i ord sådana som färg, ton, lukt o. s. v. är tydligen en annan. Enligt den vanliga teorien skulle, då färg är det allmänna i rödt, blått, gult o. s. v., äfven begreppet färg vara ett element i begreppet rödt o. s. v.; men rödt, blått, gult äro enkla; hvad färg är, kan man blott säga därmed, att man uppräknar de enskilda färgerna. Om ordet »färg» därjämte skall få någon begreppsmässigt bestämd betydelse, så kan det blott ske därigenom, att det, i det att det sammanfattar en hel serie af föreställningar, på samma gång framställer dessa såsom afgränsade från andra, som äro ojämförliga, såsom toner och lukter; men skall det *gemensamma* uttryckas, så är detta möjligt blott medels en *relation*, som icke direkt betecknar föreställningsinnehållet, utan ett gemensamt förhållande, genom hvilket rödt, blått, gult o. s. v. skilja sig från andra enkla sensationer, nämligen förhållandet till seendet och ögat. Annorlunda än genom sådana relationer kan intet gemensamt uppställas; men dessa relationer äro icke elementer i föreställningarna själfva. Denna skillnad mellan ord, som blott äro gemensamma namn på enkla kännetecken, och sådana, som verkligen beteckna enkla föreställningselement, måste ständigt fasthållas, om icke läran om kännetecknen och den därmed sammanhängande om begreppens öfver- och underordning skall råka i förvirring. I alla fall kunna de där allmän-namnen gälla såsom tecken för bestämningar, såvida de hänvisa på ett gemensamt, som ligger till grund för den gemensamma relationen.

Men detsamma, som vi anfört om sinnliga kvaliteter, synes äfven gälla om *formerna* och *rörelserna*, hvilka likaledes tyckas vara något omedelbart åskådligt; äfven här oändlig mångfald och omärkliga gradationer; äfven här synes det enskilda sinnligt åskådliga vara det ursprungliga och det allmänna (form och rörelse) blott hafva en ordets allmänhet. Men det synes blott så. Ty föreställningen om en bestämd form — om en triangel, kvadrat, cirkel — är ingalunda något så omedelbart gifvet som sensationen af ljud eller lukt; uppfattningen af formen erfordrar en rörelse af blicken eller handen, och denna i sig tillbakagående rörelse, genom hvilken en kropp i rummet begränsas på ett bestämdt sätt, är i själfva verket, såsom denna verksamhet, vid hvarje uppfattning af form å ena sidan densamma, å den andra i sitt förlopp på olika sätt modifierad. Likaså är vid föreställningen om den objektiva rörelsen den process, genom hvilken den varseblifves, jämförelsen mellan två platser och kunskapen om deras olikhet och föreställningen om den kontinuerliga öfvergången från den ena till den andra ständigt densamma; men bana, hastighet o. s. v. modifieras. Rörelse och form äro verkligen allmänna begrepp, färg och ton (såsom uttryck för det omedelbart gifna, ej i fysikalisk mening) allmänna ord eller allmän-namn; därför kan genom ett exempel uppvisas, hvad rörelse är, men icke hvad färg är. Det inses däraf genast, huru hvarje teori, som utgår från sensationerna såsom de enda ursprungligen gifna elementen i våra föreställningar, måste vara böjd för att fatta allt allmänt blott såsom allmän-namn och utsträcker detta betraktelsesätt äfven till alla ting, så snart den anser dessa såsom sinnligt gifna, och ignorerar bildningsprocessen i föreställningarna om dem. Sensualism och nominalism gå alltid tillsammans.

Då det mer speciella i Sigwarts begreppslära öfver hufvud utgöres af i allmänhet självklara korollarier ur de här ofvan framställda grundsatserna, så anse vi det vara af föga intresse att inlåta sig på de antydda utredningarna. Visserligen finnes däri åtskilligt, som kunde gifva anledning till jämförelser med hvad vi ofvan anfört af Mills och Lotzes åsikter. Men de flesta af dessa jämförelser skulle, såvidt som vi kunna se, icke vara af så särdeles stort värde för insikten i begreppsbildningens natur. Ett ytterligare moment i Sigwarts framställning vilja vi emellertid här anföra, emedan det utgör en redogörelse för förhållandet mellan det allmänna och det enskilda, hvarom vi något uttalade oss med anledning af Lotzes åsikt (se ofvan s. 120).

Sigwart yttrar sig om begreppets natur i dess förhållande till det konkret existerande på följande sätt (Sigw. Log. s. 380, not). Vi hafva hittills icke uttryckligen omnämnt den svårighet, som nyligen åter särskildt af Volkelt (Erfahrung und Denken s. 342 ff) på ett genomträngande och skarpsinnigt sätt blifvit framhållen, huruvida då det allmänna öfver hufvud är tänkbart, objekt för ett verkligt förnimmande, huruvida det icke enligt Berkeley fastmer blott finnes individuella åskådningar, det allmänna blott består i ordet. Med åberopande på Lotze (Log. s. 40 ff. se ofvan s. 77 ff.) utför Volkelt att det allmänna icke kan vinnas genom det blotta bortlämnandet af åtskiljande kännetecken. »Eller är icke tanken på en triangel, som är hvarken liksidig eller oliksidig, hvarken spets-, rät- eller trubbvinklig, rent af en otanke?» Därför skulle det allmänna kunna tänkas blott med afseende på den obestämda totaliteten af de enskilda; till begreppet skulle den bitanken höra, att det allmänna blir ett tänkbart något blott genom de åtskiljande kännetecknen, blott i det enskilda och såsom enskildt. Däraf skulle följa, att den fordran, som innehålles i begreppet, kunde förverkligas endast i ett medvetande, som, i det att det tänkte det allmänna, i samma odelade akt därjämte utförde den därtill hörande åskådningen, och det såsom ett oändligt, absolut, tidlöst tänkande. I dessa utredningar är otvifvelaktigt riktigt, att såsom vårt tänkandes ideal står inför oss ett sådant allt omfattande medvetande, för hvilket vore närvarande hela begreppssystemet med alla dess enskildheter, liksom dess förverkligande i de konkreta företeelserna; men på samma gång har den synpunkt trädt tillbaka, som undanrödjer svårigheten och äfven för vårt faktiska tänkande gifver de allmänna begreppen såsom sådana deras betydelse: att nämligen de begrepp, som logiken fordrar, i första rummet hafva den betydelsen att fungera såsom predikat och icke direkt vara representanter för det varande såsom sådant, hvilket naturligtvis alltid måste vara enskildt, konkret, bestämdt. Tanken på '*en* triangel', som är hvarken liksidig eller oliksidig, hvarken rät- eller snedvinklig, är visserligen en otanke: om jag skall föreställa mig det, som jag tänker, vid triangel, såsom ett enskildt åskådligt gifvet, så måste jag utföra determinationen och får icke negera den. Men skall jag icke kunna påstå om en figur just blott det, att den är en trehörning, utan att bekymra mig om hennes storlek och närmare bestämda gestalt? Allt dömande, liksom all begreppsbildning, beror på förmågan af analys, som framhäfver enskilda sidor; att vara trehörning är dock ett fullkomligt bestämdt, för sig begripligt *predikat*, så visst som jag har en klar föreställning därom, hvad ett hörn och hvad talet tre är. Och hade jag verkligen intet subjektivt korrelat till detta allmänna ord hörn? Icke visserligen, om jag för mig gör närvarande färdiga åskådningar; men väl, om jag gifver akt på det förfarande, genom hvilket för mig åskådningen af ett hörn uppstår, den plötsliga ändringen i riktningen, som jag omedelbart känner i blickens rörelse, vare sig den är stor eller liten. Och skulle jag ej hafva någon föreställning om talet tre, om jag jag därvid tänker mig icke alldeles bestämda föremål? Är det icke tillräckligt att vara medveten om det förfarande att räkna till tre, hvilket jag kan använda på hvad som helst? Begreppsformlerna hafva icke den uppgiften att ersätta åskådningen af det enskilda, utan blott att möjliggöra deras logiska analys; till grund för dem ligger blott det, att hvarje enskildt kan uttryckas genom allmänna predikat.

Innan jag i anslutning till det senast anförda uttalar min åsikt om förhållandet mellan allmänt och enskildt samt mellan logisk grund och följd, skall jag granska Sigwarts allmänna ståndpunkt i logiken, emedan det synes mig lämpligast att i sammanhang med de därigenom föranledda betraktelserna lämna den antydda utredningen.

Sigwart skiljer sig i sin uppfattning af logikens uppgift från Mill och Lotze så till vida, som han afgjordt har »gestaltat sin logik ur metodlärans synpunkt» (Sigw. Log. Vorwort z. ersten Aufl.) på sådant sätt, att hans logik i själfva verket rent af blir en på psykologiska, kunskapsteroretiska och i vanlig bemärkelse formellt logiska undersökningar grundad framställning af, huru man skall förfara för att från det bildade föreställningssättets ståndpunkt utveckla en nödvändig och allmängiltig kunskap om de föremål, som på nämnda ståndpunkt vanligen anses tillgängliga för mänsklig uppfattning. Han anser ju logikens uppgift vara att, med utgångspunkt tagen från den allmänna beskaffenhen af innehållet i och förutsättningarna för det vanliga tänkandet, utreda de allmänna betingelserna för, att den subjektiva känslan af nödvändighet i fortgången från ett tankeinnehåll, hvilket som helst, till ett annat skall inträda (Jmfr. ofvan ss. 126—28, Sigw. Log. ss. 14—16 m. fl. st.). Under förutsättning af ett för alla gemensamt förnuft följer enligt Sigwart ur tänkandets nödvändighet dess giltighet för alla tänkande människor (A. st. s. 15; ofvan s. 128).

Om man, såsom Sigwart anser, i logiken skall betrakta korrektheten i tänkandets fortgång utan att fästa sig vid, *hvad* man har att tänka: så tyckes det väl ej vara behöfligt att betrakta innehållet i tänkandet, när det gäller att utreda det korrekta tänkandets bestämningar såsom sådana.

Visserligen är det sant, att den abstraktion från tänkandets subjekt och innehåll, hvilken kräfves i logiken för reflexionen på dess form, icke kan vara ett totalt bortseende från de nämnda förutsättningarna för ett verkligt tänkande. Men nödvändigheten af att i logiken i någon mån afse tänkandets subjektiva och objektiva sidor hindrar ingalunda, att den formella synpunkten fasthålles såsom så hufvudsaklig i den nämnda vetenskapen, att man där icke alls bryr sig om att, såsom Sigwart gör, öfverse de allmänna arterna af det föreställda och taga i betraktande, huru man skall bära sig åt för att begripa särskilda slag af föremål, vare sig färger, ting, egenskaper eller något annat dylikt, d. v. s. något, som, då det ej omedelbart tillhör tänkandets form, icke är objekt för den formala logiken.

Klart är, att allt logiskt sammanhang såsom sådant är öfver allt af samma art, såsom ock Sigwart synes bemärka i afseende på det praktiska öfverläggandet och det teoretiskt forskande tänkandet (se ofvan s. 122); och något annat sammanhang än det formellt logiska torde ej den formala logiken såsom vetenskap böra utreda.

Genom den metodologiskt-tekniska synpunkt, som Sigwart vill göra till den principiella i logiken, ledes han till att i denna vetenskap indraga praktiskt-pedagogiska frågor, såsom huru man skall förvissa sig om, att olika personer mena samma sak med samma ord, huru man skall bilda »öfverensstämmande begrepp» o. dyl. (S. Log. ss. 9, 313, 318, 324, 332 m. fl.). I jämförelse härmed citera vi följande uttalande af Mill (Syst. of Logic V. I, ss. 4—5): »The sole object of Logic is the guidance of one's own thoughts: the communication to others falls under the consideration of Rhetoric, in the large sense in which that art was conceived by the ancients; or of the still more extensive art of Education. Logic takes cognizance of our intellectual operations, only as they conduce to our own knowledge, and to our command over that knowledge for our own uses. If there were but one rational being in the universe, that being might be a perfect logician; and the science and art of Logic would be the same for that one person as for the whole human race».

Otvifvelaktigt är, att logiken såsom vetenskap först måste utföras för sig oberoende af alla pedagogiska hänsyn; ty hvar och en måste först själf veta, hvad han skall meddela en annan; när han vill göra detta sistnämnda, har han att tillse, huru detta skall ske på lämpligaste sätt. Hvarken Mill eller Lotze torde hafva framställt logiken alldeles utan hänsyn till ett tekniskt och pedagogiskt betraktelsesätt (Se ofvan t. ex. ss. 33 o. 88). Men ingendera har dock gått så långt i denna riktning, som Sigwart har gjort genom att anse logiken *företrädesvis* vara »Kunstlehre», »Ethik des Denkens». Vi hänvisa till, hvad vi ofvan (ss. 29—30) sagt om den tekniska synpunktens betydelse i logiken. Detta går ut därpå, att om man vill angifva det vetenskapliga förfaringssättet, så måste detta vara något förut gifvet; och om man vill gifva sin egen framställning vetenskaplig form, så måste man ock redan känna denna form. Sigwart säger mycket riktigt (se ofvan ss. 127—28, 146—48, 164—65), att den omedelbara uppfattningen af objektiv nödvändighet i (det egentliga) tänkandet är det fundamentala faktum i logiken; att genom analys af detta faktum »normal-lagarna» för *allt* »tänkande» uppställas; och att fulländningen af »begreppsbildningen» beror på den fulländade insikten i våra föreställningars »bildningsprocess». Däri ligger, att begripandet beror blott på begripandet själft, d. v. s. att tänkandet är själfmedvetet, själfverksamt och själfnödvändigt; att således logiken såsom vetenskap om tänkandets form måste utvecklas genom en analys af själfverksamheten såsom sådan. Logiken må kunna gagna till hvad som helst, — den gagnar desto mer, ju fullkomligare den är för sig tagen. Därför är ock den rätta gången af undersökningen äfven i en logik, som vill vara »Kunstlehre», icke den af Sigwart angifva (S. Log. § 4;

se ofvan s. 128). Den »normativa» delen måste konsekvent ur § 3, där S. anger tankenödvändigheten såsom grundfaktum i logiken (se ofvan ss. 127—28), gå före den »analytiska», *försåvidt* denna skall innebära en analys af något *annat* än det fullt normerade tänkandet: ur något, som är ologiskt, kan man ej inse de logiska lagarna. De Sigwarts utsagor, som innebära (Log. ss. 21—22), att en tänkandets »fysik», afhandlande dess naturnödvändiga former och lagar, *icke* skulle innefatta tänkandets »normer», skulle kunna föranleda den frågan: äro ej »normerna» något *naturligt* för tänkandet? Sigwart skulle väl därpå svara: jo, ty endast på grundval af det naturliga tänkandets krafter och funktionsformer kan man inse normerna (A. st. s. 22). Detta skulle emellertid ej vara möjligt, om icke det verkligen af naturen funnes *något* fullt normeradt tänkande. Funnes ej faktiskt ett sådant i någon mån verkligt, så vore det omöjligt att på grund af någon analys redogöra för tänkandets normer. Endast på detta *normerade och naturliga* tänkande borde man då i logiken, åtminstone i hennes början, rikta sin uppmärksamhet (Jmfr. Sigw. Log. ss. 313, 244).

Emellertid torde Sigwart hafva valt sitt sätt att framställa logiken med hänsyn till det förvirrade tillstånd, som i allmänhet synes råda på det filosofiska forskningsområdet nu för tiden (S. Log. ss. 1, 8, 21—22). Särskildt vill han undvika att intaga någon bestämd kunskapsteoretisk och metafysisk ståndpunkt, då åtminstone metafysikens möjlighet af så många bestrides. Detta må vara den historiska anledningen till hans förfaringssätt. Men ur vetenskaplig synpunkt äro dylika hänsyn föga förtjänstfulla. Och det lyckas för Sigwart lika litet som för Mill och Lotze att framställa sin logik alldeles oberoende af all »metafysik». Anledningen därtill är naturligtvis (i det hela) densamma som den, som vållat misslyckandet för de två andre, nämligen tänkandets systematiskhet och hela det psykiska lifvets organiska sammanhang (jmfr. ofvan ss. 30, 50, 95 ff.). När man skall framställa en logik, så måste man göra detta antingen i strängt systematisk form eller ock i mer eller mindre osystematisk. I förra fallet måste den logiska synpunkten antingen anses vara den för tänkandet totala, eller ock måste den såsom en viss inskränkt synpunkt urskiljas från andra, och då kan man icke undgå att i den för logiken förberedande analysen betrakta tänkandets objektivitet, hvarmed principielt en viss kunskapsteoretisk, i konsekvenserna, en viss metafysisk eller ontologisk ståndpunkt nödvändigt intages (jmfr. ofvan ss. 2—27). I det senare fallet kan saken gestalta sig på mångfaldiga sätt, men såsom något i det närmaste alldeles säkert kan man antaga, att i den inkonsekventa framställningen insmyger sig något, som beror på den framställandes kunskapsteoretiska åsikter, emedan den objektiva synpunkten faktiskt är den, som framträder först för människans reflexion: människans teoretiska verksamhet åsyftar ju det verkligas, det sannas aktualitet hos henne.

Sigwarts sätt att fatta logikens uppgift gör det naturligtvis särskildt svårt för honom att alldeles afhålla sig från uttalanden i kunskapsteoretiska och metafysiska frågor. Men då sådana uttalanden framkomma mer i förbigående och anmärkningsvis än göras till föremål för någon grundligare undersökning, så är det föga underligt, att konsekvensen ej är så orubblig.

Sigwart uttalar sig ibland på sådant sätt, att om han verkligen stode fast vid det sagda med alla dess följder, han skulle kunna sägas intaga en rationellt idealistisk ståndpunkt.

Hans yttranden ss. 6—8 i hans logik (se ofvan ss. 123—24) innebära, att vi i vår kunskap aldrig kunna komma längre än till nödvändighet och samstämmighet i vårt tänkande. Hvad det sanna än för öfrigt månde vara, — det är ovillkorligen ett nödvändigt och allmängiltigt tänkt. Ett omdöme är visst eller är ett egentligt omdöme, när det är grundadt i något af all växling oberördt, (se ofvan ss. 146—47) nämligen å ena sidan själfmedvetandet själft, å den andra det tänktas med sig identiska och såsom sådant uppfattade väsen (S. Log. ss. 243 ff., 255 ff., 310 ff. m. fl. st.). Åskådningen af nödvändigheten kan väl sägas vara föremål för erfarenhet, d. v. s. för ett omedelbart, i en bestämd tidpunkt uppgående medvetande, men är icke blott resultat af en summa af erfarenheter; ty med den blotta erfarenheten af förnimmandets konstans i skilda upprepningar är ännu ingen nödvändigheten satt; verkligheten af ett faktum kan icke utesluta tanken på möjligheten af ett annorlunda; det förmår blott medvetandet, att detta faktum, så som det nu är verkligt, alltid skall vara verkligt, d. v. s. medvetandet af dess nödvändighet (S. Log. ss. 384—85; not). Tänkandets nödvändighet är något alltigenom positivt, intelligensens omedelbara verksamhetssätt, själfmedvetandets egen form samt verkar äfven, innan man i en viss tidpunkt höjt till medvetenhet de genom nödvändigheten gifna lagarna (A. st. s. 244). Det är för oss en inre nödvändighet, att anden är själfmedveten och tänker (A. st. s. 257). I en absolut intelligens eller i ett system af ideala begrepp måste det verkliga i sin sanning vara fullständigt innehållet (a. st. s. 317).

Likväl tillåter sig Sigwart att jämte sådana yttranden framkomma med andra, som därmed ej rätteligen kunna stå tillsammans.

Han framställer invändningar mot den oinskränkta giltigheten af satsen: utan subjekt intet objekt, på grunder sådana som, att då med objekt kan betecknas allt det, som existerar utom mig eller blott såsom ett från mitt tänkande åtskildt, emedan det under vissa omständigheter kan föreställas: så följer af subjektets frånvaro och upphörandet af relationen till detta icke försvinnandet af alla de ting, som jag förut har föreställt mig; eljest skulle äfven jag själf försvinna, så snart jag insomnade (A. st. s. 44). Han framkommer på ett ställe i sin logik (ss. 258—59) med följande uttalande: — — — »und ebenso vermag unser Denken die vorausgesetzte Einheit und Identität eines Dings nur in sich darzustellen, wenn ein und derselbe Vorstellungsgehalt, immer in derselben Weise gedacht, als Gegenbild des mit sich identisch real Existierenden gelten kann»[1]. Han försäkrar (ss. 42—43), att då öfverhufvud intet enskildt kan tänkas utan rums- och tidsrelationer, de individuella tingen »an sich» äro »thätig». Det är enligt Sigwart orimligt att vilja bevisa Guds absolut nödvändiga existens (Log. ss. 262—63): »So gut aller logischen Nothwendigkeit doch zuletzt ein seiendes denkendes Subject, dessen Natur es ist, so zu denken, vorausgesetzt werden muss, so lange wir verständlich reden wollen, so gut muss aller Nothwendigkeit des Seins ein letztes und einfach Seiendes vorausgesetzt sein. Wenn die Unruhe des Warum-Fragens meint auch das erste Glied noch als ein nothwendiges haben zu müssen, und sich mit Antworten abfindet, Gott sei causa sui, er habe den Grund seines Seins in sich selbst, so täusch sie sich mit Worten, und stellt unvollziehbare Formeln auf; Formeln, deren imaginärer Werth nirgends deutlicher erhellt, als wo wirklicher Ernst damit gemacht und die metaphysische Mythologie von dem von Gott selbst verschiedenen Grund erdichtet wird. Irgendwo muss beim einfachen Sein stehen geblieben werden; die Betrachtung der Welt, welche über den Kreis der endlichen Ursachen nicht hinausgehen will, muss den ganzen Complex einander gegenseitig bedingender Wesen für einfach Daseiendes erklären, bei dem die Frage nach der Nothwendigkeit aufhört; wer die Welt als nothwendig begreifen will, führt sie auf Gott zurück, aber um so gewisser hört hier jede Unterscheidung des Nothwendig-seins von dem Sein schlechthin auf.»

Såvidt jag kan se, innebär den af Sigwart demonstrerade nödvändigheten (»irgendwo *muss* etc») att stanna vid det enkla varat dettas självnödvändighet eller bestämdhet att vara sin egen grund. Att Sigwart i dylika uttryck finner något orimligt synes bero därpå, att han anser det logiska skiljandet mellan grund och följd nödvändigt skola innebära en reell skillnad. Möjligen kan ock därvid hafva spelat in någon reflexion därpå, att i följd af människans psykologiska utvecklingsordning allt hennes tänkande förutsätter något faktiskt, som först i sin fakticitet måste uppfattas, innan man kan tala om att inse det såsom nödvändigt varande. — Jag anser mig nu lämpligen kunna lämna den ofvan (se ofvan ss. 120—21) omtalade utredningen af förhållandet mellan grund och följd samt mellan allmänt och enskildt. En dylik utredning är till en viss grad gifven i och med hvad jag ofvan (ss. 9—27) framställt angående människans tänkande. Men för att kunna riktigt bedöma särskildt Lotzes åsikt om förhållandet mellan genus och species, anser jag det vara behöfligt att undersöka, hvilken objektiv betydelse de genom människans abstraherande tänkande inom hennes totala innehåll gifna gränserna mellan olika mer eller mindre abstrakta former kunna hafva. Jag leder mig in i frågan genom en betraktelse af människans i högsta mening aktuella förståndsverksamhet.

---

[1] Man jämföre detta särskildt med följande: »Die Möglichkeit, unsere Erkenntniss mit den Dingen zu vergleichen wie sie abgesehen von unserer Erkenntniss existieren, ist uns für alle Ewigheit verschlossen». (S. Log. s. 7).

I den egentliga tankeprocessen är utgångspunkten något, som på en gång är faktiskt och självnödvändigt, nämligen »det rena eller obestämda självmedvetandet». Detta fattas intuitivt, såsom ett helt i och genom sig självt. Men man kan ock säga, att det demonstreras genom en diskursiv tankeprocess, bestående i successivt negerande af annat såsom dess predikat och ponerande af det självt såsom sin egen grund och följd, såsom självt sitt subjekt och predikat[1]. Demonstration förutsätter intuition: man kan ej bevisa, klart och tydligt visa något utan att inse och genomskåda detsamma. Å andra sidan fattar människan aldrig någonting intuitivt utan att på samma gång diskursivt reflektera däröfver. Intuition och successiv abstraktion äro från hvarandra oskiljaktiga, respektive högre och lägre sidor i människans tänkande[1]. Genom intuitionen är det för människan möjligt att genomskåda något i och för sig varande; den successiva abstraktionen är ett subjektivt villkor för den fulla aktualiteten i människans förnimmande. — I det rena självfmedvetandets begrepp fattar människan sitt eget reella subjekt; men icke utan inskränkning, emedan det nämnda begreppet innebär motsättning mellan subjektet såsom självfbestämd enhet och alla dess bestämningar; det abstrakta självfmedvetandet är ej såsom sådant ett reellt väsende, utan endast den högsta formalgrunden, det, genom hvilket allt ytterst får klarhet och tydlighet[2]. Det nämnda begreppet perdurerar i tiden i och genom tänkandets rena självfbibehållelse. På grund af tänkandets form af verksamhet kan man då säga detta begrepp vara sitt eget subjekt och predikat, sin egen grund och sin egen följd, ehuru sådana uttryck kunna synas något oegentliga, alldenstund strängt taget ingen skilnad finnes mellan de efter hvarandra i tiden satta momenten, utan dessa reellt äro ett och detsamma. Men detta sammanfallande af subjekt och predikat, grund och följd innebär egentligen just tänkandets fulla aktualitet i och genom identitetslagen och följdlagens samstämmighet med denna. — Emellertid är det klart, att människan i och genom det rena självfmedvetandets begrepp inser sig fatta, icke blott en subjektivt nödvändig utgångspunkt, utan ock det substansiella i allt eller en bestämning, som måste finnas hos hvarje egentligt väsen; att hon så vida hon fortfar att tänka, med nödvändighet måste tänka andra bestämningar såsom med det rena självmedvetandet sammanhängande, nämligen ande, förnimmelse etc.; att dessa bestämningar icke äro in abstracto identiska med det rena självmedvetandet, utan detta på åtskilliga sätt närmare bestämdt; men att människan genom en fortgående tankeprocess icke kan tänkas någonsin fullt begripa det verkliga i dess konkretion och individualitet. Då måste man fråga: äro, emedan intet i och för sig är abstrakt eller generellt, de abstrakta begreppen subjektivt och godtyckligt formade af människan, eller ligga till grund för de genom abstraktionen begränsade formerna objektive inskränkta momenter hos det konkreta? För svaret kräfves insikt i det i och för sig varande. Människan kan naturligtvis endast in abstracto klart fatta detta. Hon kan likväl, utan att behöfva inveckla sig i någon circulus in demonstrando, angifva det i och för sig varandes beskaffenhet såsom grunden till hennes egen abstraktions faktiska bestämdhet. Hon måste nämligen ovilkorligen lita på sin i och under abstraktionen gifna intuitiva uppfattning af väsendet. Ur detta kan hon då inse den allmänna beskaffenheten hos allt faktiskt och därmed äfven abstraktionens egendomliga natur.

---

[1] Jmfr. Boström, Skr. I, 221; Sahlin, Grundformerna i Log. II ss. 4—5, 7, 41. Burman, Kants kunskapslära ss. 87—88.

---

[1] Jmfr. Sahlin, A. st. ss. 17—19; Boström, Rel.-fil. ss. 56—57, Skr. I, 288, Stridsskr. mot Borel. ss. 44—45.

[2] Jmfr. Boström, Rel.-Fil. ss. 21—22; Sahlin, Grundf. i Log. II, s. 41.

Detta kan bevisas sålunda1) I och för sig, i systemet

---

[1] Jag kan ej finna annat än, att Boströms åsikt om idéernas systematiska sammanhang är obestridlig. När man icke kan komma ifrån, att det finnes en i och för sig varande mångfald af konkreta väsen och att två motsatta måste hafva något gemensamt: så måste man säga det *abstrakt-logiska* uttrycket för väsendenas systematiskhet vara det, »att af hvilka tvenne ibland dem som helst alltid det ena har flere af de öfriga till sina positiva bestämningar och färre till sina negativa, det andra tvärtom.» (Jmfr. utom Boströms egna framställningar Ribbing, Om det Absolutas begrepp isht. ss. 39—41). Jag upptager därför utan tvekan den nämnda åsikten om idéernas systematiskhet och grundar min följande framställning därpå i anslutning till uttalandena ss. 72--73, 137, 162, 168--9, 238—39 af Föreläsn. i Rel.-fil., utgifna af Ribbing; hvilka uttalanden öfverensstämma med de motsvarande i Boströms skrifter, I, ss. 292, 320, 326, 362—63, II, ss. 177, 243, 276, 300,

af det absoluta förnuftets idéer finnes blott individuella väsen. Detta kan människan fullt klart och tydligt inse, om ock endast in abstracto. Hon kan ock begripa — fortfarande i och genom en tankeverksamhet, som är enhet af intuition och abstraktion —, att idéerna måste hafva ett systematiskt samband med hvarandra och sålunda icke alla kunna hafva samma »materiala fullkomlighet» (jmfr. noten); detta innebär icke något upphäfvande af deras konkretion eller allbestämdhet, utan är tvärtom involveradt däri. En »materialiter» ofullkomlig idé är något för de materialiter fullkomligares positiva eller genom deras själfbestämdhet gifna innehåll gemensamt. Detta förhållande måste naturligen i någon mån framträda i det för människans ofullkomliga medvetande gifna fenomenet af idévärlden. Därmed är grunden angifven till det öfverallt i människans innehåll bestående förhållandet mellan det relativt generella och det relativt speciella. Det relativt enklare, mer obestämda generella fattar människan klarare än det relativt mer innehållsrika speciella; ty alldenstund

---

523—25. Jag anmärker särskildt mitt fasthållande af Boströms ifrågavarande lära med anledning af de invändningar däremot, hvilka synas ligga i Burmans uttalanden i »Om teismen», ss. 14—15, och äro mer bestämdt uttalade a. st. s. 122 samt i L. H. Åbergs Etik, I, ss. 91—92, Bil. I, ss. 73—76. Om man noga följer Boströms framställningar (Stridsskr. mot Borelius, ss. 57—59, 73 och 80—83; Skrifter, I, s. 286 ff., II, ss. 151—52, 265, 270—76, 523—25: Relig.-fil., ss. 34—35, 51—53, 56—57, 68—73, 132—33), så torde vara obestridligt: 1:o) att Boström ingalunda förbisett det haltande i talsystemet såsom bild af det ideella systemet; 2:o) ej heller förbisett väsendenas *kvalitativa* bestämdhet; 3:o) lika litet deras *individualitet;* 4:o) *öfvervägande* fäst sig vid den kvantitativa bestämdheten (»kvanta äro blott symboler af kvalitativt bestämda») just, *när* han velat utreda den *formella* bestämdheten af *system* (»det *allmänna* förhållandet» mellan väsendena — »att säga hvad *hvart och ett* i och för sig är, är omöjligt för den, som ej fullständigt genomträngt hvarje» Rel.-fil., s 34; »först ett sådant omdöme vore fullständig kunskap om subjektet, som predicerade detta om sig själft, men då är det ej längre omdöme, utan intuition (och blott sådana finnas för gudomligheten),» a. st. 57; — med afseende på den kvantitativa synpunktens oupplösliga samband med den formellt systematiska jmfr. Sahlin, Gr.

det klart förnumna är det genom ett förnimmande väsendes självbestämdhet gifna och människan är ett ändligt förnimmande väsen: så kan icke det af henne fullt klart fattade vara något, som har allt till sitt positiva innehåll, och relativiteten medför en kontinuerlig gradation i förnimmandets klarhet i omvändt förhållande till innehållets gradation i afseende på materiell fullkomlighet. Men då det egentliga väsendet är det i sin enhet och i alla sina bestämningar klart och tydligt förnumna, så framträder det af människan klarare förnumna generella såsom i högre grad för henne uppenbarande väsendet än det speciella och individuella, som hon förnimmer relativt dunkelt. Emedan väsendet är grunden, den nödvändiga förutsättningen i begreppet, för fenomenet: så är för människan det generella, såsom relative klart, väsentligt och nödvändigt, grund till det individuella, såsom relative dunkelt, oväsentligt och tillfälligt. Men då det generella icke är alltigenom självbestämdt, utan har sin bestämdhet i och genom sitt förhållande till det individuella, hvilket såsom sådant är självständigt: så kan det förra icke vara den reella grunden,

f. i log. I, ss. 10—13, 33—35, samt Sigwart, Logik, I, s. 336, not; ofvan ss. 162, not, 7—8, 21 ff.); 5:o) att »idéernas negativa bestämdhet» icke kan »själf» vara sinnlig, Burman, a. st. s. 122, *i och för Gud* enligt Boströms förutsättningar, men väl nämnda bestämdhet måste i och för hvarje idé såsom själf *förnimmande subjekt* förete sig som fenomenalitet. (»Sålunda ock gudomlighetens fattande af vår värld: ej ett sinnligt, utan ett klart, men med medvetande om, att det (för människan) är ett dunkelt», (Rel.-fil., ss. 115—16).

»Af detta hvarje väsendes positiva och fullt concreta eller individuella vara utgöra nu de negativa bestämningarna det abstract-logiska uttrycket, — med särskildt hänseende därtill, att begreppet af *detta* väsen icke *på samma sätt*, som det af något annat, innefattar det för alla gemensamma innehåll, som utgöres af det självft och alla de öfriga,

liksom, hvad här in paranthesi slutligen må anmärkas, dess sinnliga bestämdhet det phænomena uttrycket», Ribbing, Om det Absolutas begrepp, ss. 40—41. Jmfr. Rbg, Gr.-l. t. Antrop, uppl. 5, ss. 10—11.

Alldeles särskildt måste slutligen framhållas: a) enligt Boström kan *icke* »det lägre till sin individualitet *konstitueras* (kurs. af mig) genom negation» (Åberg, Bil. I, s. 75), ty B. har uttryckligen yrkat, att den nödvändiga förutsättningen i det egentliga vetandet, till det senare, utan endast dess formalgrund, den nödvändiga förutsättningen för dess aktualitet i och för människan i hennes närvarande lifsform. När människan i denna lifsform är verksam för att höja sitt medvetandes aktualitet: så måste hon följaktligen fortgå från det generella såsom formalgrund till det speciella och individuella såsom följder däraf. Människans tänkande innebär därför en öfvergång från logisk grund till logisk följd. Därmed frambringas intet nytt innehåll, ej heller sker någonting objektive i noumenens värld, utan i och för människoidéns fenomenella medvetande aktualiseras det eviga väsendet i någon mån genom en kontinuerlig formväxling. Skälet till, att människan abstrahendo sätter gränserna mellan formerna just så, som hon gör, måste naturligen vara gifvet genom ett tidlöst förhållande mellan hennes medvetandes momenter; detta kan hon — visserligen alltid blott in abstracto — inse såsom klart däraf, att intet af dessa moment i och för sig är abstrakt: hvarje abstrakt bestämning

»den, som alltid kan klart och tydligt och *fullständigt* (kurs. af mig), förnimma hvad det varande är, har ingen anledning att någonsin tänka eller utsäga, hvad det icke är», och att »för honom äro de äfven alla fullkomligt bestämda genom hvarandra och sålunda absolut individuella eller concreta» (Bostr. Skr., II, ss. 275—276; jmfr. a. st. ss. 530—33); b) väsendenas individualitet *är* af Boström satt i samband med »subordinationsförhållandet» (Åberg, a. st.; se Bostr. a. st. ss. 524—25): »I systemet *för sig själf taget* (kurs. af mig) är hvarje nembrum eller moment alltid fullt individuellt, emedan det är *bestämdt genom* (kurs. af mig) alla de öfriga». »I och för sig själf betraktadt är det» (»det lägre och positivt obestämdare») »dock icke mer än *ett enda* (kurs. af mig) i systemet och således då äfven ett individuum» (Jmfr. B. Rel.-fil. s. 238). — Jag vill ej yrka, att *nagon* framställning af Boström är absolut felfri (såsom »Philosophien i och för sig själf»), men att hans lära om idéernas systematiska sammanhang *i grund och botten* träffas af de anmärkningar däremot, som jag känner till, har jag icke varit i ständ att finna. Därmed vill jag naturligen ingalunda påstå, att langt noggrannare och vidlyftigare utredningar af nämnda lära än de, som finnas, icke skulle vara högeligen önskvärda. Jmfr. Liljeqvist, Om Boströms äldsta skrifter, ss. 26—27.

är gifven genom ett konkret personligt väsendes konkreta abstraktionsverksamhet och är alltså i och för sig tagen allbestämd[1]). Sålunda är abstraktion nödvändig för människans klara och tydliga förnimmande; hon kan ej med full klarhet i sin uppfattning fortgå till det individuella, ty ett ändligt förnimmande väsen kan omöjligen öfvergå till att vara oändligt förnimmande. Alltså kan människan ock endast in abstracto inse grunden till den diskursiva tankeverksamhetens nödvändighet för hennes själf, till hennes beskaffenhet i allmänhet och till de i hvarje särskild tankeakt uppfattade gränserna inom det totala innehållet.

Ehuru således den ändliga människan icke kan på samma gång klart och tydligt som fullständigt uppfatta grunden till fortgången från det generella såsom logisk grund till det speciella såsom logisk följd, utan endast abstrahendo kan inse idéernas systematiskhet vara den sökta grunden: så finnes likväl i den abstraktionsprocess, i och under hvilken den nämnda insikten kommer till hennes medvetande, samstämmighet och nödvändighet på grund af den intuitiva och spekulativa sida i det mänskliga tänkandet, som är gifven i och med människans själfmedvetenhet och personlighet (jmfr. ofvan ss. 16—20).

Resultatet af vår undersökning angående objektiviteten i genera och species är alltså: människan måste nödvändigt tänka, d. v. s. fatta såsom något objektivt giltigt, att hvar och en af Guds idéer, utom Gud själf såsom deras subjekt, har en viss positiv bestämdhet eller själfbestämdhet, och en viss negativ bestämdhet eller relationsbestämdhet, m. a. o. att *ingen* af idéerna *på samma sätt* som någon annan har alla till sina bestämningar; att människan såsom själf subjekt eller inom sig slutet och fullständigt bestämdt själfmedvetande i sig har en relativt systematisk mångfald af konkreta momenter; att hvart och ett sådant kan sägas vara fenomenellt och subjektivt, så till vida som människan i ingen sin lifsform kan tänkas hafva en fullt adekvat förnimmelse af Gud och hans idéer, men dock, såsom varande förnimmelse hos människoidéen såsom subjekt för sig i en viss lifsform, på något sätt måste höra till den sanna verkligheten; att sålunda de i människans empiriska tänkande gifna genera och species hafva sin objektivitet i och genom människans personlighet eller fullt bestämda själfmedvetande och ingalunda få anses såsom godtyckliga; så till vida, som människan verkligen förstår och tänker, vet hon ock något, d. v. s. fattar en verklig bestämdhet hos det objektive varande.¹)

---

[1] Jmfr. Bostr. Skrifter II, ss. 531—32.

Häraf är nu klar den objektiva betydelsen af de abstrakta begreppen själfmedvetande, ande, förnimmelse, väsen etc. Själfmedvetandet såsom rent är en ande eller person, sedd ur själfbestämdhetens synpunkt; anden eller personligheten är själfmedvetandet såsom fullständigt bestämdt; förnimmelse är en ande i en sin bestämning, en andens bestämdhet; väsen eller varande är något förnummet, en ande betraktad såsom bestämning; själfständighet är egentligen intet annat än själfmedvetenhet ur formell synpunkt; fullständig bestämdhet intet annat än ande eller person ur formell synpunkt; bestämning är grund för något sätt att vara eller förnimmas, sålunda egentligen en ande uppfattad af en ande; — så kunde man vidare fortgå i tankeprocessen ända till dess, att — förr eller senare — själfverksamheten afbrötes och passiviteten i förnimmandet af något *blott* faktiskt inträdde. Motsättningen mellan betraktelse ur formens och ur innehållets synpunkt beror på

---

[1] Jmfr. Sahlin, Om filosofiens metod etc., s. 372: »Grunden till hela fortgången och utvecklingen är människans eget ursprungliga väsende. Detta hennes ursprungliga innehåll är i och för sig de förnuftiga väsendenas system, och äfven i och för människan är det ett system, om ock blott relativt. Däraf kommer, att i och genom den fortgående analysen af det mänskliga medvetandets innehåll de särskilda bestämningarna utvecklas i systematisk ordning. I denna ordningsföljd framträda allt mer speciella begrepp för medvetandet, och hvarje speciellare begrepp förutsätter för sin begriplighet det eller de allmännare, som ingå såsom positiva bestämningar i dess innehåll».

den lägre, diskursiva sidan i människans tänkande. Genom den högre, intuitiva sidan sammanfattas alla moment till ett inom sig slutet helt, i hvilket grundbestämningen är själfmedvetandet. På grund af intuitionen och spekulationen, själfmedvetenheten och personligheten kan människan vara viss på, att de anförda abstrakta bestämningarna äro kategoriskt giltiga: om *något* är — och motsatsen mot denna förutsättning är orimlig, — så är det något varande, något förnummet, en förnimmelse, en ande såsom uppfattad af en ande, först och främst af anden såsom sådan, den oändlige anden, hvilkens existens i och genom sig själf alltså är lika nödvändig som själfmedvetandet självt och hvilken tydligen är den egentliga och tillräckliga grunden till allt och således till alla ändliga andars och deras fenomenvärldars existens.[1]

Jag förmenar sålunda, att det rena själfmedvetandet såsom genus summum är ett sådant allmänbegrepp, som enligt Lotzes fordringar genomtränger och behärskar sina arters hela natur eller är grundtanken i hela systemet af egentliga begrepp, och att det, för att använda ett par uttryck af Sigwart, är både »einfach Daseiendes» och »an sich selbst nothwendig existierend». Sigwart anser det vara orimligt att i afseende på det yttersta och enkla varat skilja mellan verklighet och nödvändighet; men just därför, att man verkligen *måste* stanna vid ett enkelt vara, så innebär dettas verklighet dess nödvändighet och dess nödvändighet dess verklighet, och då finnes intet skäl att därom predicera verklighet, men negera nödvändighet. Själfmedvetandet är »regeln för alla arters bildning» (jämf. ofvan s. 120) så till vida, som i och genom dess begrepp människan, om hon ej af en eller annan anledning afbryter sitt tänkande, måste fortgå till tänkande af den sanna verkligheten såsom det fullkomliga självmedvetandet, den absolute personen, som är alla ändliga personers enhet och allhet samt därför alltings ratio sufficiens; i denna fortgång får ingen bestämning upptagas, som strider mot självmedvetandets begrepp, såvida tänkandet icke skall sjunka ned till blott föreställande. Men det obestämda självmedvetandet såsom genus har icke »lika stort» innehåll som sina arter. Visserligen kan man säga, att det såsom funktion af människans verkliga personlighet är fullt konkret; men därmed är intet för självmedvetandets begrepp specifikt utsagdt, ty *alla* människans förnimmelser äro såsom funktioner af den allbestämda människan individuella. För att rätteligen kunna kalla självmedvetandet för genus summum, måste man reflektera på, att det af människan actu fattas såsom enkelt eller självbestämdt i motsats mot allt annat såsom dess modus; först därigenom är det något allmänt, generellt, obestämdt. Att detta allra allmännaste kan (logiskt eller formaliter) begrunda det positivt innehållsrikare, beror naturligen på, att det för det första är rent aktuellt och för det andra, såsom aktualiseradt i och genom människans aktuella personlighet, står i nödvändigt sammanhang med allt. På samma sätt är det med hvarje allmänbegrepp: såsom funktion af människan har det lika stort innehåll som sina arter; såsom allmänt har det ett visst begränsadt positivt innehåll, som i och för människan är *genom en viss tankeakt* aktuellt såsom en för specifikationer gemensam bestämdhet och kan just ur denna synpunkt, och endast ur denna, sägas vara generellt. Men om man, såsom Lotze, kort och godt säger det vara utmärkande för det sanna allmänbegreppet att hafva lika stor summa af bestämningar som arterna, men likväl i jämförelse med dessa vara obestämdt: så har man motsagt sig själf.

---

[1] Jmfr. Rbg., Grundl. t. Anthrop. uppl. 5, s. 40: de förnuftiga begreppen äro »ej blott *hypotethiskt* nödvändiga: *om* ett vara i rum och tid finnes, utan *categoriskt:* om *något* är: andens visshet om sig själf och sina bestämningar såsom sådan».

Det, som gör ett begrepp till allmänt, är sålunda den omständigheten, att människan vid dess tänkande aktuellt fattar blott ett eller några få moment i något konkret, men abstraherar från de öfriga momenten, hvilka dock potensiâ finnas i hennes medvetande och äfven äro bestämmande för det aktuella begreppets natur. M a o., att bestämningar saknas hos det allmänna, betyder blott, att de ej äro aktuella i och för människans klara medvetande, sådant detta är i en viss verksamhetsyttring. — Då nu människan klarare fattar det allmänna än det enskilda och det förra därför är den logiska grunden till det senare: så består människans egentliga tänkande i en successiv fortgång från det allra allmännaste självklara till allt mer enskilda bestämningar hos ett föremål, så att hvarje efterföljande moment innehåller det eller de föregående (se ofvan ss. 23—26). Denna fortgång är emellertid oupplösligt förbunden med en däremot relativt motsatt: utgångspunkten för hvarje tankeserie är ett visst subjekt, som, innan alla dess bestämningar äro klart fattade, framträder såsom något tillfälligt;[1] föremålet måste dock begripas så till vida, som det fattas såsom en enhet för sig; därför fortgår människans tänkande ej blott från begripandet af bestämningarna till begripandet af subjektet, utan ock från begripandet af subjektet till begripandet af bestämningarnas förhållande därtill. Tänkandets metod är sålunda analytisk-synthetisk, enhet af logisk abstraktion och logisk determination. Men i hvilkendera riktningen än tänkandet öfvervägande fortgår, så är det föregående momentet i processen tänkt på sådant sätt, att det med nödvändighet föranleder tänkandet till det nästföljandes aktualisation. Likväl är ej i allmänhet det föregående »*fullt identiskt*» med det efterföljande, såsom Lotze påstår; ty i så fall hade ingen egentlig fortgång skett. Det är endast det rent självklara, som kan sägas vara självt både grund och följd, genom reflexion på, att det bibehåller sig självt i alla egentliga tankar (se ofvan s. 179). — Af det nu framställda är tydligt, att en följd i betydelse af något tillfälligt, något, som har i sig en mångfald af för människan ej fullt klara bestämningar, kan hänvisa ej blott på en logisk grund, utan på många. Men dessa grunder kunna icke för det egentliga tänkandet sägas vara »likvärdiga» (Lotze se ofvan s. 92), utan måste i och för detta vara subordinerade under hvarandra; kan icke människan fatta dem så, då är detta ett tecken till, att hon icke egentligen kan fullt begripa dem.[1]

---

[1] Jmfr. ofvan ss. 111—15: om skema, konkret begrepp och abstrakt begrepp.

Sigwarts utredning af förhållandet mellan de abstrakta begreppen och det konkret existerande (se ofvan ss. 169—71) synes mig, i enlighet med det nu framställda, innebära ett mer korrekt angifvande af själfva faktum, än vi kunnat finna hos Mill och Lotze. Sigwart anser ju, att de allmänna begreppen i första rummet hafva den betydelsen, att de skola fungera såsom predikat, icke direkt representera det verkliga såsom sådant, hvilket alltid måste vara enskildt; till grund för begreppsformlerna ligger, enligt honom, blott det, att hvarje enskildt låter uttrycka sig genom allmänna predikat; möjligheten däraf åter skulle bero därpå (Jmfr. ofvan s. 157 ff.), att det enskilda är sammansatt af element, uppkomna genom åtskiljbara funktioner, af hvilka en del öfver allt äro lika; sådana funktioners resultat skulle då kunna fattas såsom allmänna predikat åt de konkreta föremålen, och det distinkta medvetandet af ett dylikt verksamhetssätt skulle utgöra det subjektiva innehållet i ett begrepp.

Sigwart har ock ganska väl angifvit det väsentliga hos begreppet och dess utveckling ur skemat, det genom ett ord betecknade gemensamma i flere åtskiljbara bilder (S. Log. s. 56).[2] Han urgerar, att det utmärkande för begreppet icke är dess generalitet, utan dess konstans och fasta bestämdhet samt att det på grund häraf icke bildas genom jämförelse, som för att vara logisk alltid förutsätter egentliga begrepp, utan genom en »negativ, begränsande, form och konsistens gifvande verksamhet», som såsom medveten uppmärksamhet motverkar »föreställningsbildningens naturliga expansivkraft» (S. Log. ss. 325, 331; se ofvan ss. 151—55). Den omedelbara och af all erfarenhet oberoende vissheten om vår självmedvetna verksamhets oföränderlighet (se ofvan ss. 146—47) skall naturligtvis enligt Sigwart vara grunden till nödvändigheten i uppfattningen af ett med medvetande fullt analyseradt och rekonstrueradt föremål, d. v. s. till dess begripande[1].) Häraf äro de af honom uppställda fordringarna på begreppsbildningens beskaffenhet inom olika kunskapsområden omedelbara följder. — Han framhåller, att den psykologiska och kunskapsteoretiska forskningen är alltför litet utvecklad, för att han nu skall kunna uppställa något annat än fordringar på begripandet af t. ex. ett ting. Jag har redan framställt mina anmärkningar mot själfva intagandet af en sådan fråga i logiken. (Se ofvan ss. 171—72). Mot det, som Sigwart nu emellertid har framställt i sin logik dels därom dels om annat dylikt, skulle jag väl vara hugad att anföra några påminnelser. Men en del däraf skulle blifva af samma innehåll som åtskilliga anmärkningar mot Lotze, det öfriga af föga betydelse för hufvudfrågan i denna afhandling.

---

[1] Burman, Om teismen, ss. 124—25. Sahlin, a. st. s. 378. Bostr., Skr., II, s. 523. Se ofvan, s. 180, not.

[2] Sigwarts tal om, att *blott* ordet är gemensamt, torde väl bero på vardslöshet i uttrycket; han talar ju ock om något, som ordet betecknar. (S. Log. ss. 56, 341).

Begreppets utveckling och dess aktuella form, de bägge betydelserna af uttrycket »begreppsbildning», samt begreppslärans ställning i logiken anser jag mig nu hafva tillräckligt belyst dels genom min framställning i inledningen dels genom refererande af de tre ifrågavarande logiska författarnas åsikter dels genom mina därtill fogade kritiska anmärkningar.

---

[1] All nödvändighet blir dock för Sigwart ytterst blott hypotetisk, ty det tänkande subjektet är blott »seiend»' vissheten därom »vor aller Nothwendigkeit» (S. Log. ss. 310—11. Jmfr. ofvan s. 177). Han har dock framhållit den faktiska förutsättningen för begreppsutveckling så väl, som man gärna kan göra utan att afgjordt intaga en spekulativt filosofisk ståndpunkt.

Jag vill endast slutligen, både på grund af sakens egen vikt och med anledning af Sigwarts sätt att fixera logikens uppgift genom reflexion på, hvad han kallar »Denkenwollen» (Sigw. Log. s. 3, se ofvan s. 122), tillägga några antydningar om begreppsutvecklingens sammanhang med människans praktiska verksamhet.

Tänkandet verkar med teoretisk nödvändighet enligt sina egna lagar; viljan kan icke producera det: det är en gåfva, en gifven förmåga; viljan kan blott låta förmågan verka, när denna själf utvecklat sig till en viss grad; därmed kan viljan afsiktligt »uppöfva» tankeförmågan. Men å andra sidan är viljan just tankeförmågan såsom bearbetande ett yttre för att behärska det. Den praktiska förmågan är den teoretiska i sin relativitet, och den teoretiska förmågans egenskap att vara förmåga och verksam visar, att den ock har praktisk karakter: den bearbetar och behärskar ett i någon mån yttre, ett material. Först när den mänskliga viljan aktuellt — genom val — har blifvit reellt fri eller självständig, blott viljande *ett* i *hvarje* ögonblick, är hon fullt samstämmig med det specifikt teoretiska momentet i den teoretiska förmågan: självmedvetenheten. gifven därigenom, att människan såsom moment, bestämning eller idé i den oändlige personen själf är person. Men denna fulla samstämmighet kan endast vara att finna i den högsta för människan möjliga aktuella lifsformen, det andliga och eviga lifvet i Guds rike. Först i detta når sålunda hennes vetande sin rätta fulländning (se ofvan ss. 19—20).

Pris: Kr. 2: 50